Pintér Lajos

tiszavirág

mit hoz a múlt

a jövőt már tudom
ismerem titkait
mint képeskönyvet lapozgatom
mint súlyos betontömböket
lapjait rétegeit rakom
csak azt nem tudom
mit hoz a múlt
most is kilökte a fekete föld
Katyn emészthetetlen
csontjait
szerelmeim szőke
lengyel lányok szeme
világítja át a csillagtalan éjszakát
Katyn holt
katonáinak
keresztcsontja az égen
a hold

Hervay Gizella

mikor először találkoztunk
nem bírt beszélni
bevarrta száját
a fájdalom
csak befelé dalolt
láttam hogy szeme
csak befelé lát
csak nézi ahogy
a szegen
Kelet-Európa szegén

lóg az árva lódenkabát
ez az idegbeteg asszony a
költészet nagyasszonya volt
drága nagyasszony
néztem ahogy
szeméből ömlött a könny
megannyi gyöngy
megannyi gyöngy

Csernus nagyapám

Csernus nagyapám
bolgárkertész volt
most is látom ahogy
palántái előtt ott térdel
ott térdel a
természet templomában
látom ahogy táncol
egy búzaszállal
hajlong a szélben
virágzó körtefáival
ő mindent tudott a világról
én semmit
csont-kezével most is fogja
kezem úgy vigyáz rám
kísér minket
hosszú láncon egy komondor
kísér egy fekete holt puli
csaholnak
a kutyák mennyországát
hangjuk átüti

átvérzik

fehéringes folyók
írtam verscímbe kamaszkorom idején
folyómról írtam
hű Tiszámról
fehéringes foglyok – írtam
kötetem címe volt ez is

azok vagyunk mind
gondoltam lázas hittel
azok vagyunk mind
a költészet
fehéringes foglyai
s most olvasom nálad a te
műved címében is
fehéringes versek –
eddig azt hittem
ez a felfénylő jelző enyém
s most látom
emberről emberre talán
nemzedékről nemzedékre
vándorol az az ing
fehér ing
viseljük mígnem átvérzik

Lövétei Lázár László

Második ecloga

„Embernek sosem illik az isteni rendben itélni...”
(Bión)

PÁSZTOR
Mekkora hangon tud csicseregni a fránya pacsirta
így kora reggel! zeng az egész legelő a dalától...

KÖLTŐ
És milyen illatos ott az a bodza a szikla tövében!

PÁSZTOR
...s hogy csobog itt, a karám végében a hűs patakocska!
Bezzeg a vad pásztorkutya téged meg sem ugat már...

KÖLTŐ
Hagyd békén a derék Kormost! kutya ő a javából,
csak nem holmi turista-nyomon fárasztja az orrát –
őzgida kell neki, vagy legalább egy kis puha nyúlhús...

PÁSZTOR
Jól beleolvastad magad ebbe az ecloga-ügybe –
hátha a végén megtanulod megfejni a kecskét!
Én bizonyisten fölveszlek feketén pakulárnak...

KÖLTŐ
Hogy te milyen pompás formában vagy, Dini sógor!

PÁSZTOR
Hosszú még ez a nap, s nincs vége a harmatos útnak...

KÖLTŐ
Nem jönnél velem egy darabon?
Jobb úgy, ha dumálhat
közben az ember...
Vagy ha zavarlak,
húzok is innen...

PÁSZTOR

Lassan a testtel!
jó, hogy púp vagy a pásztori háton:
hallgatom úgyis a nyáj mellett hétszámra az erdőt.
Úgy tudtam, nehezen sikerül megválnod a könyvtől,
s furcsa, hogy ennyire gyakran lep meg nálam az alkony.
Most éppen mi zavart ki a hangos, hajnali rétre?

KÖLTŐ

Semmi komoly történet, sajnos – minden a régi:
ott egy ciklon, amott egy tájfun, emerre meg orkán;
hullnak a népek, mint a kalász... – és békeidőben!
És mint mindig, most sincsen gazdája a zűrnek!

PÁSZTOR

Nem nagyon értettem, s ma sem értem a kinti világot,
s itt, a világ végén pont engem senki se kérdez...
Egy *dolgot tudok: azt, hogy az Isten tett ide minket,*
s eljön majd az idő, amikor kifizetjük a számlát.

KÖLTŐ

Márpedig addig még te is itt fogsz élni a földön...
S nem bújhat mindenki a kérges bőre mögé el...

PÁSZTOR

Bújok a nagynyavalyát!
én csendben végzem a dolgom,
és te se forszírozd sokat ezt az egész kalamajkát...
Hallottam, fütyörészni nagyon tudsz – hát fütyörésszél:
jót tesz a fülnek, a szájnak, a szívnek, sőt, neked is tán...
És most viccen kívül: a jó hír az, Lacikám, hogy
mától errefelé nincsen horgásztilalom már.
Nézd csak! szépen tőgyel a Hargita! holnap eső lesz:
jól fog húzni a pisztráng,
s helyre is áll a világrend...

KÖLTŐ

Hát akkor te is állj a helyedre: sötét van a fák közt,
és túl hosszú május vége felé is az éjjel...

Kiss Ottó

A másik ország

Arról a különleges dologról, amelyet Lovász Mari művelt a tejjel, amelyről Jávorka első találkozásunkkor beszélt, aznap hallottam tőle újra, amikor Ferenc tetemét megtaláltuk a régi malom helyén. Lovász Mari mutatványa és a macska halála között azonban akkor még ő sem keresett összefüggést, vagy ha keresett is, nem beszélt róla. Csak aznap hozakodott vele elő, amikor Ferenc mellé temettük Fáraót is.

Azzal tisztában voltam, hogy egyszer Fáraó is elpusztul, de ha eszembe jutott az ilyesmi, azonnal hárítani is kezdtem magamtól. Rettegtem az újabb veszteségtől, és a tudatom legmélyén talán még abban is reménykedtem, hogy ez a halál elkerülhető, hogy ennek nem kell megtörténnie, vagy ha igen, akkor apám és anyám elvesztése után könnyebben fogom majd viselni. A szüleim viszonylag fiatalon és váratlanul mentek el, nem volt időm felkészülni rá, nem volt időm megbarátkozni a gondolattal, hogy lesz idő, amikor nem lesznek. Fáraó viszont öreg volt már, a szőre megkopott, lesoványodott, egyre örömtelenebb és búsabb lett, az ételt is egyre gyakrabban otthagyta, hiába igyekeztem finom falatokat vinni neki, még a friss csirkecsontokat is, amelyeket korábban annyira szeretett, kedvetlenül szagolgatta. Abban az időben hajlamos voltam azt gondolni, Isten csak azért találta ki az öregedést, hogy azoknak, akik búcsúznak a szeretteiktől, megkönnyítse a dolgukat, de hogy miért nem tette ezt apám és anyám esetében is, arra nem voltam képes magyarázatot találni. Isten útjai kifürkészhetetlenek, mondta öreganyám, amikor szóba hoztam a dolgot, és ezzel a téma a részéről le is volt zárva. Csak később, évek múltán tapasztaltam meg, hogy végignézni a lassú elmúlást tényleg segíthet elfogadni a halál gondolatát, de Fáraó esetében ez még másképpen történt, ő élhetett volna még hónapokat, vagy akár éveket is, mondtam Jávorkának aznap, amikor temettük, mert azt a látványt, amely a halála előtti szombat délutánon fogadott, még nagyon sokáig nem tudtam feldolgozni.

Bernáték a faluszéli földek őrzése mellett sokszor kényszerültek kisebb-nagyobb munkákat vállalni órabérbe vagy napszámba, mert az őrzésért kapott szerény összeg és az a pénz, amely kis szőlőparcellájuk terméséből befolyt, éppen csak arra volt elég, hogy egyik napról a másikra éljenek. Azon a héten sem voltak otthon, többször is láttam őket az Ady utca végén, járdalapokat fektettek néhány saroknyira tőlünk. A szombati ebéd után összeszedtem hát az ételmaradékot,

---

Részlet egy készülő regényből.

fogtam a horgászbotomat, és elindultam, hogy kettesben lehessek Fáraóval. Bernáték az utca hűvös oldalán betont kevertek, én a napos oldalon gyalogoltam, de a botomat tüntetően a feléjük eső kezemben tartottam, hogy jól lássák, hová indulok.

Aznap persze eszembe se jutott a Lázár-tavakhoz menni. Először az ásót sem akartam magammal vinni, aztán a látszat kedvéért mégiscsak eltettem, és igyekeztem egyenesen a csőszkunyhóhoz, hogy minél több időt tölthessek Fáraóval. Már egészen közel jártam, már láttam a fejét a drótot tartó vastagabb diófa mögött, ő is rám nézett, de nem indult el felém. Még akkor sem állt fel, amikor a botot letettem, és odamentem hozzá, csak szomorúan lesett felfelé, mint aki már nem vár segítséget, a szeme pedig könnyezett, akár a boldogtalan gyereké. Leguggoltam, hogy megsimogatom, és akkor vettem észre a foltokban megégett szőrt a hátán. Mély sebek borították a fejétől a farkáig, a füle pedig át volt lyuggatva vagy hat helyen centinyi, szabályos körökkel.

Ahogy átöleltem, az én szemem is könnyes lett. A nyakánál simogattam, szinte csak ott volt érintetlen. A fejünk összeért, és ahogy a történteken tűnődtem, ahogy néhány másodpercre a távolba révedtem, megláttam a háta mögött a cigarettacsikkeket. Jó időbe telt, mire felfogtam, mit látok, mire megértettem, hogy a két dolog, a csikkek és Fáraó sebei, összefügg. Amikor eljutott a tudatomig, amikor végre rádöbbentem, hogy a fülén a lyukak semmi mástól nem származhattak, csak azoktól a cigarettáktól, felálltam, hogy közelebbről is megnézzem őket. A szőlőtőkék között hevertek, három volt belőlük, mind füstszűrősek, de egyiken sem látszott felirat, tövig égtek, nem tudtam megállapítani még a márkájukat sem, nemhogy az elkövetők személyét. Dühöt éreztem, tehetetlen és féktelen dühöt, de iránya nem volt, csak ereje, mert fogalmam sem volt, kikre kellene haragudnom. Bernáték nem tehették, gondoltam, nem voltak itt, és egyébként is, miért csináltak volna ilyet.

Fáraó meg sem szagolta az ételt, elrejtettem kicsit távolabb, a másik diófa tövében. Jávorkához indultam, hogy tanácsot kérjek. Végig azon törtem a fejem, vajon mi késztethet embereket ilyesmire. Rengeteg lehetőséget végigpörgettem magamban, de nem jöttem rá sem arra, hogy kik, sem arra, hogy miért tették.

Mire visszaértünk, sánta Bernát már a csőszkunyhónál volt, nem mehettünk a kutya közelébe. Itatni próbálta Fáraót, törölgette a hátán a sebeket, aztán ki-be járkált a kunyhó nádkötegekből összetákolt ajtaján, végül hozott egy lyukas plédet, nem messze a kutyától leterítette, és ráfeküdt.

Menjünk, mondta Jávorka.

Aznap éjjel keveset aludtam, Fáraó sebei jártak a fejemben. Korán keltem, mégsem elég korán, mert amikor kiálltam a házunk elé, hogy végignézzek az Ady utcán, Bernát és a fia már dolgozott. Vissza se mentem öreganyámékhoz, indultam azonnal Jávorkáért.

Fáraó az oldalán feküdt, szemmel láthatóan alig volt benne élet, mégis, amikor meglátott minket, szinte mosolygott. Simogattam, vizet és ételt tettem elé. Végtelen nyugalom volt a tekintetében, de már nem ivott és nem evett, csak nézett minket a szeme sarkából, néhány perc múlva pedig békésen elaludt, és nem is ébredt többé fel, hiába szólongattuk.

Közel két órát ültünk mellette. Jávorka szerint engem várt, nem akart nélkülem meghalni. Magamban igazat adtam neki, és amikor jobban végiggondoltam a történteket, anyám elvesztése a szokottnál is erősebben kezdett fájni. Belém hasított a felismerés, hogy nem voltam ott, amikor elment, aztán valami addig ismeretlen, mély ellenszenv tört fel bennem öreganyámék iránt, amiért az utolsó napokban nem engedtek át hozzá, amiért elvették tőlem az esélyt, hogy elbúcsúzhassak tőle. A gondolattól, hogy neki ott, tehetetlenül az ágyon fekve mennyire fájhatott mindez, szinte megrémültem.

Apám halálhírét én tulajdonképpen fel sem fogtam, nem is sejtettem, hogy az elvesztése következményekkel járhat a jövőmre nézve. Fogalmam sem volt, mit jelent a halál, a végérvényességét is csak azután sejtettem meg, hogy anyám is elment, csak azután értettem meg igazán, hogy a halálból nincs visszaút, és hogy tulajdonképpen a fájdalmat is éppen az a gondolat okozza, hogy azokat, akiket szeretünk, nem láthatjuk többé, legalábbis itt, ezen a földön nem.

Talán majd a mennyországban, mondtam. Persze, ha mindnyájan odakerülünk.

Jávorka biztatott. Szerinte a mennyországot nem úgy kell elképzelni, hogy ketté van osztva, hogy van kutya- meg embermennyország, hanem csak egy van, és minden jó lélek, akinek a teste már elpusztult, odakerül. Így hát, bármennyire is fáj, inkább örülnöm kellene, hogy Fáraó nem lesz többé idegenekkel, az anyámmal lesz immár örökké, az anyámmal, aki legalább annyira szerette őt, mint én. És az is biztos, hogy össze se lehet hasonlítani a kettőt, a mennyországot és az itteni országot, mert a mennyország százszor, de lehet, hogy ezerszer is jobb. Jobbnak kell lennie, nézett rám, legalább annyival jobbnak, mint amennyivel a pokol rosszabb még ennél a földi országnál is, különben egyiknek se lenne értelme, se a pokolnak, se a mennyországnak. Azok pedig, akik valakinek a macskájával vagy a kutyájával ilyet tesznek, biztosan a pokolra kerülnek, ezért aztán teljesen mindegy, hogy tudjuk vagy nem tudjuk, ki a tettes, mert úgysem ússza meg, ugyanis nem tőlünk kapja a büntetését, hanem az Istentől, aki majd a végén mindnyájunkat megítél. Az ilyen embereket az Isten könyörtelenül a pokolra küldi, kivéve persze az ő apját meg anyját, akiknek az élete már itt, a földön is pokol, pedig csak azért teszi ezt velük, hogy az utolsó órán megkegyelmezhessen nekik, hogy ne a haláluk után kelljen majd bűnhődniük. Fáraó viszont tiszta lélek, és a tiszta lelkeket az Isten egyáltalán nem bünteti, és nem küldi őket a pokolra sem, hanem azonnal felviszi őket maga mellé a mennyországba. Persze ezt sem úgy kell elképzelni, hogy teljes egészében Fáraót viszi fel, mert csak a lelkét viszi fel, a testét itt hagyja a földön, a mennyországban ugyanis nincsenek testek, mert a mennyország nem a látható világba tartozik, hanem a láthatatlanba. A lélek a földön a romlandó testbe zárva él, de hogy rátaláljon az igazi otthonára, meg kell szabadulnia a testtől, és ez csak ott, abban a láthatatlan országban lehetséges. Mert ilyen is van, láthatatlan ország, gondolj csak bele, a szelet se látod, mégis létezik, fákat csavar ki a helyükből, tetőket tép le a házak tetejéről, hát az a másik ország is ilyen, itt van körülöttünk, vagy felettünk, azt nem lehet biztosra tudni, hogy hol, de azt igen, hogy a hatását mindig megtapasztaljuk, amikor az Isten közölni akar velünk valamit, amikor haragszik vagy nagyon jó hozzánk. Persze

vannak, akik nemcsak a hatását tapasztalják meg, hanem időnként át is járnak abba az országba, mint például régen a sámánok, akik az avarok után, de még a törökök előtt éltek itt, és akik mindenféle szavakat mormoltak, és ettől annyira átszellemült állapotba kerültek, hogy képesek voltak felfogni az isteni üzenetet. A testük helyett a lelkükkel figyeltek, várták a jelet, amelyből megfejthették az üzenetet, hogy ártatlanok fognak szenvedni például, és készüljenek a rokonok, mert az ördög mesterkedése miatt az Isten egy tiszta lelket lesz kénytelen nemsokára magához venni. Így figyelmeztette őket az Isten, így üzent nekik, mert szólni nem tudott, nem beszélte az emberi nyelvet, nemhogy a magyart.

Jávorka rám nézett, és közölte, hogy az Isten nekünk is üzent valamit, de hogy mit, arra ő is csak tegnap jött rá. Kétszer egymás után is ugyanazt a jelet küldte, Ferenc és Fáraó halála előtt is ugyanazt, de az elsőnél még egyáltalán nem lehetett tudni, hogy mit akar, így aztán persze, hogy ő is csak most, a második eset után fejtette meg a tartalmát. Az nem lehet kétséges, hogy a jelet egyenesen Isten küldte, mert nemhogy az apja, de maga Hídvégi borbély se talált rá magyarázatot, igaz, magyarázatot ő se talált, de ő legalább megfejtette, és ha legközelebb is üzen valamit az Isten, most már tudni fogjuk, hogy mire készüljünk. Mert az sem kétséges, hogy nekünk üzent az Isten, nekem és neki, erre éppen a két halott háziállat a bizonyság. A tejjel meg Lovász Marival üzent, ugyanis Fáraó halála előtt pontosan ugyanaz történt a tejjel Lovászéknál, mint Ferenc halála előtt, és az ugye mégse lehet véletlen, hogy mindig ugyanazokat a jeleket küldi, ráadásul pont azelőtt, hogy kedvenc állataink kimúlnának. Innen lehet például tudni azt is, hogy az állatok lelke Isten előtt ugyanolyan értékes, mint az embereké.

Jávorka elhallgatott. Tudtam, azt várja, kérdezzem meg, mi is volt az a jel, mit is sikerült neki megfejtenie, de nekem akkor nem ez járt a fejemben, hanem amit előtte mondott. Arról a másik országról ugyanis eszembe jutottak az anyám halála utáni éjszakák, amikor határozottan úgy éreztem, az ágyam mellett áll és hozzám beszél, és eszembe jutott öregapám mondata is, hogy anyámat felkapta a szél, és az Úr színe elé vitte, ahol azonnal megítéltetett és befogadtatott. Azon gondolkodtam, miért mondhatta öregapám szinte szóról szóra ugyanazt, amit Jávorka is, hisz nem tudhatnak egymás gondolatairól, nem is ismerik egymást. Csak úgy lehetséges, tűnődtem, ha van valami közös tudás a halálról, amelyet mindkettőjüknek ismerniük kell, és amelyet én is ismerek, hisz Jávorka magyarázata nélkül is majdnem ugyanezeket gondoltam. Ahogy ültünk csendben, olyan érzésem támadt, hogy míg Jávorka beszélt, a kimondott szavak és mondatok megidézték azt a láthatatlan országot, hogy ez egy ilyen kivételes pillanat volt, kegyelmi állapot, és szinte már éreztem is annak az országnak a jelenlétét, amelyről, ha nincs Fáraó halála, tudomást sem veszek. Azt gondoltam akkor, hogy a halál csak azért kell Istennek, azért találta ki, és azért szembesít vele folyton, hogy ráébresszen a saját jelenlétére, hogy felhívja a figyelmet arra a másik országra, és ugyanezért hoz annyi szenvedést is az emberekre, tiszta jó szándékból, hogy meg se próbáljunk nélküle élni, mert elvesznénk, elvinné a lelkünket az ördög, és akkor, hiába is kérjük az imáinkban, nem jöhetne el Isten országa, mert az csak akkor jöhet el, ha mindenki valóságosnak ismeri el, ha mindenki elfogadja majd magában a felfoghatatlant.

Fáraót kezdték belepni a legyek. Egyre több jött, zümmögtek és keringtek körülötte, aztán leszálltak rá.

El kéne temetni, mondtam, de hirtelen nem tudtam, tényleg engem illet-e a jog, hiszen az utolsó években mégiscsak Bernátéknál volt, valamennyire tehát az övék is. Aztán eszembe jutott Jávorka mondata, hogy Fáraó nem akart nélkülem meghalni, és már biztos voltam a dolgomban.

Felálltunk, megemeltük a testet, de még így, lesoványodva is nehéznek tűnt. Én a mellső lábánál fogtam, Jávorka a hátsónál. Elindultunk vele, ám a háta minden egyes lépésnél súrolta a földet, ezért néhány méter után letettük. Jávorka a kunyhó mögül hozott két használaton kívüli szőlőkarót, azt mondta, ezek speciális karók, olyanok, mintha direkt erre a célra lettek volna tervezve. Letette őket a földre, azokra fektettük rá Fáraót, keresztben, és úgy vittük aztán már a vállunkon csendben, akár a koporsót szokás.

Zelei Miklós

„Annyira szerettem volna, hogy most már csinálhatom is”

Egy este Kiss Ottóval

Karácsony van, 2006 karácsonya. Az alföldi nyár lassú vizei jutnak eszembe, amikor Kiss Ottóval beszélgetünk. Látszólagos mozdulatlanságukban nagyon is kitartóan haladnak, kárászok csodálatos színei csillannak meg a napsugarakban, nádasok zöldjében vész el a víztükör, majd a kiszáradt meder repedéseinek térképvonalain fut tovább a képzelet, s megint újra a víz, benne az ég, a felhők. Kiss Ottó Battonyán született 1963-ban, s továbbköltözve is a megyében maradt. Melyikben is? Hiszen az egykori Csanád vármegye fejlődő járási székhelyéből Békés megyei peremtelepülésné apadt Battonyáról került Gyulára, az Alföld legcsinosabb, eredetileg is békési városkájába. A tájat, ahol Battonya és Gyula van, az egyik legfiatalabb, és máris majdnem teljesen elfeledett magyar tájfogalommal Viharsaroknak nevezzük.

– Gyulát Simonyi Imre hozta be a huszadik század magyar irodalmába. Egyébként sok kiválóság kötődik a városhoz, 1810-ben itt született Erkel Ferenc, megfordult a városban Ady Endre is... Simonyi Imre kiváló költő és legendás figura volt. Van még Gyulán hagyománya? Eleven emléke annak, hogy létezett a városban egy excellens és különleges úr, Simonyi Imre?

– Emlékszik rá a város, persze. Az itteniek. Nem is olyan régen ment el, 1994 februárjában.

Simonyifalváról került Gyulára – vagyis a Körösök vidékén maradt. A falucska Nagyszalontától délre fekszik, románul ma Satu Nou. A román átnevezés Simonyifalva 1913 előtti nevére emlékeztet: Kis-Újfalu, Nagy-Újfalu volt az egykori Arad vármegyei település neve.

Simonyi Imre hatévesen került át Gyulára az anyjával, az apja korán meghalt. Attól a néhány évtől eltekintve, amit az ötvenes évek elején-közepén Pesten töltött, végig itt élt. Halála után a helyi ismeretségi köre, az itteni értelmiség egy része tett lépéseket az életmű feldolgozásáért, életben tartásáért: Kanka Andor, Bod Péter és Bod Tamás, Krasznahorkai Géza könyvtárigazgató, Petróczki Zoltán, Wlassits Gábor, Dancs László, Vaszkán Erzsébet, aki az utolsó éveiben ápolta, aztán Kiss László, a szobrász... Nem tudok mindenkit felsorolni. Posztumusz kötetei jelentek meg, konferenciákat rendeztek a munkásságáról, versmondó versenyeket tartottak, 2000-ben a Jenei Gyula főszerkesztette *Eső* című szolnoki folyóirat emlékszámot szentelt neki. Csibra István monográfiát írt, 2003-ban jött ki a város támogatásával. A Reinhardt, ma Százéves cukrászda falára már korábban emléktábla került, és néhány éve szobor áll a Dob utcán, nem messze attól a háztól, az „egyszemélyes fegyencteleptől”, ahol évtizedekig élt. Úgy tudom, a szülőfalujában iskolát neveztek el róla, emlékháza van, Gyulán pedig, a cukrászda belső udvarán, emlékszobája…

– Te mikor ismerted meg Simonyi Imrét?

– Battonyáról 1980-ban költöztem a szüleimmel Gyulára, tizenhat éves voltam akkor, nem sokkal később ismerkedtünk meg.

– Hogyan?

– Hosszú történet.

– Na mégis?

– A gyulai strandon napoztam. Akkor éppen megnyertem egy középiskolai versíró versenyt.

– Az Erkel Diák Ünnepeken, Gyulán?

– Nem, hanem egy békéscsabai középiskolai versenyt. Én Csabára jártam középiskolába. Feküdtem kint a gyulai strandon, törülközőn, és egyik iskolatársam, egy gyönyörű lány odajött hozzám lila bikiniben, hogy megkérdezze, milyen versekkel nyertem. Az öreg Simonyi meg a Sztán Petivel, egy fiatalabb férfivel ült tőlünk vagy ötven méterre. Simonyi érces hangon, erősen gesztikulálva beszélt, azt hittem, színész, mert nyáron sok színész megfordul Gyulán. Ahogy a lila bikinis lány lefeküdt mellém, mindketten, az öreg és Peti is odafordultak felénk, úgy helyezkedtek, hogy lássák a lányt. Kezdtem leírni a verseket, az öreg meg odaküldte hozzánk a fiatal férfit, a Sztán Petit, hogy megkérdeztesse, mit írok. Visszaüzentem, hogy verseket. Milyen verseket, jött vissza Peti. Saját verseket, üzentem. Peti megint visszajött, és közölte, hogy a Simonyi Imrével ül ott, és hogy azonnal menjek át hozzájuk azokkal az úgynevezett versekkel. Menjünk, gondoltam, de fogalmam sem volt, kit rejt a név. A színészforma elkérte a verseket és elém tette az aznapi *Népszabadság*ot, egy Simonyi-versnél kinyitva. Akkor értettem meg, hogy költővel van dolgom. Olvasta a verseimet, és közben többször megkérdezte, hány éves vagyok. Tizenhat, mondtam. Megint olvasott, és megint megkérdezte. Ez lezajlott így néhányszor, mire a végén azt találtam mondani, hogy most már lassan tizenhét. Elmosolyodott, és visszaadta a verseket, aztán felajánlotta, hogy megnézi a többit is, csak vigyem el hozzá a Dob utca 6.-ba, legépelve. De sokáig nem mentem, mert annyira azért nem érdekelt a versírás, az együttesünknek írtam dalszövegeket, azokat adtam be a pályázatra is, némi módosítással.

– Mi volt az együttes neve?

– Etna. Nem én találtam ki. Tardos Péter *Ki kicsoda a magyar rockzenében?* című könyvében van róla másfél sor: békéscsabai rockzenekar a nyolcvanas évek elején. Az öreg Simonyihoz persze hónapokig nem mentem, nem is vettem igazán komolyan a meghívást. A történet azonban folytatódott ott, ahol elkezdődött. Édesanyám ugyanis a várfürdő főpénztárosaként dolgozott; már benne voltunk a télben, az öreg ugyanazzal a fiatal férfival, a Sztán Petivel állt a pénztár előtt, és arról beszélt, hogy hetente jönnek hozzá ezek a – nem tudom pontosan idézni, hogyan fejezte ki magát –, hogy hetente keresik őt rosszabbnál rosszabb versírók a próbálkozásaikkal, és hogy menjenek inkább a jó anyjukba azokkal a szövegekkel. Ahogy így békésen elbeszélgettek a pénztár előtt, míg a sorukra vártak, egyszer csak azt mondja az öreg: „Volt a nyáron az a fiú a strandon, na, ő viszont nem jön! Hogy is hívják?" Kiss Ottó, mondta Peti. „Kerítsd elő nekem, de sürgősen!" És akkor anyám kiszólt a pénztárból, hogy az az én fiam. Az öreg visszaszólt, hogy na, akkor tessék neki megmondani, hogy azonnal jöjjön el hozzám. Ezzel kezdődött az a hat év, amíg Simonyi Imréhez jártam. De nem volt olyan nagyon szoros kapcsolat, közben főiskolára kerültem, Debrecenbe, akkor leveleztünk. A találkozók részben irodalomismeret-órák voltak, részben meg magyartörténelem-

órák, különös tekintettel 1956-ra. És hordtam neki a kenyeret, hagymát a lecsóhoz, az *ÉS*-t, mikor mi kellett.

– Adott a kezedbe könyveket?

– Persze. Márai könyveit ő adta a kezembe. A müncheni Griff Verlag kiadásait, vagy az 1972-es torontói *Föld, föld!*…-et, és más munkáit is, amelyek még itthon, az emigráció előtt jelentek meg. Egy érdekesség például, amely a *Föld, föld!*…-ről jutott eszembe: én 1985–1986-ban katona voltam…

– Milyen?

– Híradós.

– Szaladtál a kábeldobbal?

– Nem. Parancsnoki kocsiban voltam, egy nagy plexitáblára kellett megfordított számokat írnom, hogy a parancsnok a másik oldalról le tudja őket olvasni. Az ellenséges repülők, az ország légterébe háború esetén behatoló ellenséges repülők helymeghatározó adatait róttam egy krétával a plexire, hogy támadáskor időben le tudjuk őket lőni. A műszer a második világháborúból maradt ránk, így aztán a hadgyakorlaton a repülők már bőven Pest felett jártak, amikor én megkaptam az első adatokat a radartól, hogy ellenséges repülők léptek be az ország légterébe… Szóval az öreg akkor már adott könyveket, úgyhogy a *Föld, föld!*...-et bent, a laktanyában olvastam, és amikor Imre bácsi megtudta – ő ugyanis azt hitte, hogy a könyv itthon van, olyankor olvasom, amikor itthon vagyok –, egészen felindult: „Hát meg vagy te őrülve! Ha valaki meglátja nálad, politikai tiszt vagy bárki, akkor téged lecsuknak! Vallatnak, honnan kaptad, kitől kaptad..." De a valóságtól azért ez egy kicsit messze volt. A nyolcvanas évek valósága ugyanis úgy festett, hogy a politikai tisztnek fogalma sem volt arról, ki az a Márai Sándor. Még a feltételezés is, hogy valaha hallott róla, abszurd volt. A harminc-negyven év közötti százados nem vett részt efféle oktatásban, nem tanulta Márai Sándort, ahogy én sem.

– Ő a Jakubovszkij-összest kapta.

– Az ki?

– A Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka – volt.

– Nem hiszem, hogy Márai könyve miatt veszély fenyegetett volna a nyolcvanas évek közepén. És nem is lett ebből baj, körletellenőrzéskor, vagy amikor jött-ment a politikai tiszt, én nyugodtan olvastam.

– Azért szerencséd volt!

– Fiatal voltam, nem ismertem, nem ismerhettem a hatalom természetét úgy, mint az öreg. Bennem, bennünk, az én korosztályomban már nem volt ilyen irányú félelem. Utólag visszagondolva azt hiszem féltett is, és a maga módján szeretett. Nekem jutott például a megtisztelő feladat – apáméknak volt egy Trabantjuk –, hogy átköltöztessem őt a Dob utca 6.-ból a 48-as utcába. A kéziratokból, amelyek évtizedekig körbevették, meg is mentettem néhányat az utókornak, van közöttük a hetvenes évekből való, de 1944-es keltezésű is… Aztán, amikor már odajártam a 48-as utcára, többször előfordult, hogy egy CB-rádiós rendőr állt a háza előtt, vagy majdnem előtte, olyan negyven-ötven méterrel arrébb. Az egy kis utca, ott nem lehet eltűnni.

– Ez mikor volt?

– Pontosan nem tudom, talán a nyolcvanas évek közepe táján. Az öreg a Szabad Európát hallgatta a nyitott ablaknál, és nem zavarta, hogy ott a rendőr. Azt hiszem, ezek már csak ilyen kis játékok voltak. Ha például ment valakivel az utcán, szeretett belékarolni, mert szédült, beteg volt, már évtizedek óta panaszkodott. Többször előfordult, hogy belém karolt, és ha rendőrökkel találkoztunk, ha rendőrjárőr jött szembe, akkor azonnal feljebb vitte a hangját. Azt hiszem, ez ilyen demonstrációféle volt, mert hogy, hogy nem, mindig akkor ért a történetben a tetőponthoz, amikor a rendőrök a közelünkbe kerültek, és a tetőpont valahogy mindig úgy hangzott, hogy: „És akkor jöttek azok a szemét gecik!" A múltját ismerve most már érteni vélem az indulatot, de akkor nem sokat tudtam róla, csak hallomásból, őt pedig nem faggattam erről. A hanghordozását, a gesztikulációit és mimikáját leírni sajnos nem lehet, de – nem tudom, te mennyire ismerted személyesen – hozzátartoznak az ő arcképéhez.

– Nem ismertem…
– Lehet, hogy legalább olyan jó előadó volt, mint amilyen költő.

– Szerencsés találkozás volt?
– Bizonyos értelemben igen. Ki tudja, merre indultam volna el, ha ő nem lett volna.

– Ekkoriban Szegeden jártál a főiskolára?
– Ekkor Debrecenben éltem, ott jártam a tanítóképzőbe, de otthagytam az első év után. Pontosabban: másodévre már nem iratkoztam be. Visszajöttem Gyulára, és munkásként kezdtem dolgozni a helyi húskombinátban. Közben elég sokat olvastam, és keveset írtam is. Ekkor jártam a legtöbbet az öreg Simonyihoz. A rendszerváltás után, hogy úgy mondjam, kiemeltek a munkáslétből, polgármesteri kikérővel kerültem a helyi laphoz, de már előtte is, a nyolcvanas évek végétől, dolgoztam nekik. Ezután végeztem csak el a szegedi főiskolát, levelezőn, bár korábban újságíróként már jártam oda két évet. Akkor indult be a JATE-n a médiaiskola, 1990-ben, azt hiszem.

– A Havas Henrik-féle?
– Még nem úgy hívták, de utánunk, a következő évfolyamon már a Havas-féle volt.

– Miért lettél újságíró, ha végül is nem akartál az lenni?
– Zenész vagy költő akartam lenni, mint minden tizenéves, illetve mint sok tizenéves akkoriban. De amikor komolyabban is az irodalom felé fordultam, megértettem, hogy a szépírásból nem tudok megélni, így lettem újságíró. Ott is a mondatokkal kellett foglalatoskodnom, ráadásul az újságírás olyan szakma, amiből meg lehet élni. Irodalmat művelni Magyarországon csak másodállásban vagy hobbiszinten lehetett. Kivételt képeztek persze az ismert nevek, és/vagy azok, akik ezt már magas szinten művelték, nekik a megélhetésük is lehetett egyúttal. De én harminchat éves koromig újságot írtam, azzal a ködös elképzeléssel, hogy egyszer majd tényleg belekezdhetek a szépírásba.

– Hol dolgoztál?
– A *Gyulai Hírlap*nál, aztán a *Békés Megyei Nap*nál.

– A Békés Megyei Nap*nál meddig voltál?*
– A *Gyulai Hírlap* szerkesztője 1992-től 1997-ig voltam, de előtte is dolgoztam már nekik külsősként, ahogy később a megyei, illetve néhány országos lapnak is, a *Szabad Föld*től és a *Magyar Hírlap*tól kezdve a *Nők Lapjá*ig, a *Blikk*ig, a *Mai Nap*ig, gyűjtöttem a pénzt…

Aztán, 1997-től 2000-ig, a *Békés Megyei Nap*nál voltam. Összesen tízegynéhány évig írtam újságot.

– *A* Nap*nál mit csináltál?*
– Kéthetente a kultúra rovatot, a hétvégi mellékletet. Egyébként pedig mezei újságíró voltam, Gyulán kívül nyolc másik település tartozott hozzám a megyéből, azoknak az ügyes-bajos dolgaival foglalkoztam, óráról órára tudni kellett mindent, nehogy előbb lecsapjon a konkurencia… És hát emellett írtam a *Szövetek* című regényt, 1996 végén kezdtem el és 1999-ben jelent meg a könyv. Két évig tartott, éjszakánként írtam.

– *Hozott valamit a napilap? Vagy csak vitt?*
– Anyagiakat?

– *Nem, hanem szemléletben. Tapasztalatot, anyagot?*
– Nem. Vagy lehet, hogy hozott, csak még nem tudok róla. Egyelőre még mindig azt az élményanyagot dolgozom fel, ami Battonyán, illetve később Gyulán történt velem.

– *Mi történt veled Battonyán?*
– Úgy értem, hogy még mindig a tizennyolc-húsz, mondjuk a huszonnégy éves koromig történt dolgokat. Én még mindig azt bányászom, és rengeteg minden feldolgozni valót találok. Az, amit az újságírás esetleg hozott, ilyen értelemben érintetlen. Lehet, hogy majd egyszer kiderül, tényleg volt abban valami, de mint szövegformálás, azt hiszem, inkább káros volt. A napi hajtás, a hat-nyolc cikk, és éjszaka regényt írni, egy teljesen más jellegű szöveget, aztán megint visszatérni az újsághoz reggeltől estig, ez elég kimerítő. Nagyon szívesen csináltam volna már a regényt, de anyagi háttér nélkül nem mertem belevágni. Pályáztam kétszer is ösztöndíjra, de nem sikerült.

– *Hol?*
– Móricz Zsigmond-ösztöndíjra, harminchárom évesen. Azután a következő évben megint, de közben már írtam is, nem tudtam nem írni, dolgozott bennem a szöveg, csak időm nem volt. Később, már a sokadik könyvnél pályáztam néhányszor a Nemzeti Kulturális Alaphoz is, de most már nem pályázok, inkább írok. Végül is ezért dolgoztam újságíróként, meg korábban is, hogy írhassak, legyen anyagi háttér, ez volt a cél, a hosszú távú terv. Gyakorlatilag a debreceni főiskolát is részben emiatt hagytam ott, inkább olvastam, rengeteget, és keveset írtam is, például a Csillagszedő Márió verseit.

– *1985 körül?*
– Igen, meg előtte-utána egy kicsit, végre volt időm. *Visszafelé hull a hó* címmel készült el a szöveg, és a kilencvenes évek közepén, amikor már a *Szövetek*et írtam, úgy gondoltam, felajánlom a Tevan Kiadónak. 1997-ben ki is jött belőle egy kivonatos anyag, mert csak úgy vállalták, ha viszem a pénzt is, és ennyire volt keret, ötvenezer forint jött össze. Hogyha megnézed a támogatók listáját, van ott néhány név, azt hiszem a Wenckheim Közalapítvány és a Körös Kazángyártó Vállalat adta a legtöbbet, talán tíz-tízezer forintot. Az újságírás kapcsán kialakult kapcsolataimat próbáltam mozgósítani…

– *Kapcsolati tőke?*
– Akkor már pontosan tíz éve állt a kézirat. Kukán István barátom ingyen készítette el az illusztrációkat, Darvasi László az első szóra írt hozzá utószót, úgyhogy mindenki

hozzájárult egy kicsit, hogy kijöhessen egy kivonatolt könyv. Háromszáz példány készült, és szinte azonnal elfogyott. Aztán öt évvel később, 2002-ben végre kijött a teljes anyag, de akkor már nem jelenhetett meg az eredeti címen, mert a kiadó nem pályázhatott volna támogatásért. *Kérem a narancsot az égről*, ez lett volna az új címe, de 2002 választási év volt, és a társadalom annyira átpolitizálódott, hogy ha ilyen címen jön ki, azt gondolták volna, a Fidesz elnöki posztjára pályázom… Így lett aztán, Poós Zoltán battonyai barátom segítségével, *Csillagszedő Mário* a címe.

– Megírása után másfél évtizedet kellett a könyvnek a teljes kiadásig túlélnie?

– Igen, szerencsére túlélte. A *Visszafelé hull a hó*ból Boldizsár Ildikó felvette a címadó verset a Nemzeti Tankönyvkiadó 4. osztályos irodalmi olvasókönyvébe, ez volt az első tankönyv-publikációm, és részben ennek köszönhetően 2000-ben vagy 2001-ben, már nem emlékszem pontosan, meghívtak a szigligeti JAK-táborba, felolvasni. Fiatal írók előtt szerepeltünk többen, Tóth Kriszta, Szijj Ferenc, Janikovszky Éva, nem emlékszem mindenkire, csak arra, hogy az egész Mário-könyvet felolvastam. Éva néni az est végén odajött, és azt mondta, hogy azonnal vigyem be a kéziratot a Mórába. Végül ő vitte be, és 2002-ben tényleg kijött a teljes anyag.

– Nagyon szép könyv.

– Paulovkin Boglárka rajzolta, szeretem én is, és szerencsére az olvasók többsége is. Ráadásul a szakma is észrevette: 2003-ban megjött rá az Év könyve-díj, azt sem tudtam, hogy van ilyen, de örültem neki, mert másfél évtizedes várakozás után, hogy úgy mondjam, egy kis kárpótlás is volt ez nekem a szakmától. Az olvasóktól meg nem kellett kárpótlás, mert akkor már tizenvalahány éve terjedtek a versek fénymásolatban, tartottak belőle iskolai előadásokat, gyerekdarabokat, ilyesmi.

– Miért kellett vele ennyit várni?

– Korábban, a nyolcvanas években eszembe sem jutott bekopogtatni az ország akkori egyetlen gyerekkönyvkiadójához, mert semmilyen szakmai múltam nem volt. Ha visszaemlékszel, abban az időben gyakorlatilag lehetetlen lett volna egy ismeretlen vidéki fiatalnak könyvet kiadni. Akkor éreztem rá először reális esélyt, amikor elkezdtem a *Szövetek*en dolgozni, 1996 táján. Jöttek a részletek az *ÉS*-ben, a *Holmi*ban, úgy gondoltam, talán komolyabban veszik most már a gyerekkönyvet is.

– Harminchárom éves korodban, ahogy mondani szokták, a krisztusi korban kezdtél komolyabban írni?

– Akkor.

– Aztán?

– Aztán szerencsém volt. A *Szövetek*et jól fogadta a szakma, fizetés nélküli szabadságot kértem a *Békés Megyei Nap*nál, hogy ténylegesen is megpróbálkozhassam az irodalommal. Kijött két kis könyvem, és a Mário-versek is CD-re kerültek, még a mórás megjelenés előtt. A Magyar Elektronikus Könyvtárban bukkantak rá a *Visszafelé hull a hó*ra, lemezre tettek belőle kilenc verset, platina lett, kaptam egy kis pénzt... Bár nem volt könnyű hozzájutni.

– Magyarországon a lemezkiadók többnyire nem önként jelentkeznek a költőknél... A tiszteletdíjat úgy kellett kiverned?

– Kicsit körülményes volt. Ahogy Magyarországon szokás, nem szóltak, nem kértek engedélyt. A helyi könyvesbolti eladó, akit jól ismerek, kérdezett rá, hogy viszek-e a

CD-ből, rajta vannak a verseim. Azt hittem, csak ugrat, de aztán megmutatta a hátsó borítót. Elkezdtem telefonálgatni, végül sikerült.

– Mennyi ideig tartott?

– Konkrétan nem emlékszem, de a következő három CD-vel is végigcsináltam mindezt.

– Hónapok vagy évek?

– Legalább fél év, nem tudom már. Úgy emlékszem, a harmadik CD esetében már egy év volt, mire valóban hozzájutottam a pénzemhez. Lényegtelen. Mert közben végre azt csináltam, amit akartam. Írtam. Megírtam az *Angyal és Tsa* novelláit, húsz novella van a könyvben. Tizenöttel adtam le a Palatinusnak, pályáztak vele, de nem kaptak támogatást. Ez tavasszal történt, aztán ősszel se kaptak, a következő tavasszal se, és ez így ment két évig. Végül kaptak valamennyit, és az Árkád–Palatinus kiadásában 2003-ban megjelenhetett, de akkorra már hozzátettem azt az öt novellát is, amelyeket eredetileg nem szándékoztam beemelni. Úgy voltam vele, hogy ezzel le van zárva a novellaírós korszakom, soha többé ilyet, ha erre is várni kell, még ha csak két évet is. Megírtam közben a *Javrik könyve* című regényt, ehhez meg a gyulai önkormányzat elé kellett járulnom, nem volt felemelő érzés, úgyhogy mostanában előjöttek megint a gyerekszövegek. Az ember negyven fölött talán már sikerorientált is kicsit, vagy mi, biztosan vannak ennek lélektani okai, nem tudom. Olyan korban vagyok, amikor másnak már gyerekei szoktak lenni, nekem meg nincsenek, és lehet, hogy így kompenzálok. Önelemzéseket amúgy nem szoktam végezni, csak most hirtelen eszembe jutott, indokolandó, vajon miért írok inkább gyerekkönyveket az utóbbi években.

– Ott vagyunk, hogy itt vagyunk. Sose gondoltál arra, hogy elköltözz Pestre?

– Volt időszak, amikor megfordult a fejemben, de nem az írással, az irodalommal függött össze, hanem személyes kapcsolat volt. Nem egészen meglepő módon egy lányról van szó, aki Pesten él. Viszont édesanyám itt lakik, Gyulán, és hát elmúlt már hetvenéves. Akkor is idős volt már, és nem mertem itt hagyni. Nincsenek rokonaink Gyulán, most már Battonyán sem. A bátyám Siófokon él, közgazdász, vezérigazgató. Két gyermeke van, a fia már elvégezte az egyetemet, a kislány pedig nemrég kezdte, elég ritkán jönnek, évente egyszer-kétszer. Édesanyám mellett azért más is szerepet játszott ebben, van bennem ugyanis ez a falusi-kisvárosi lélek, szeretem Gyulát, és úgy gondolom, úgy érzem, hogy itt gyakorlatilag mindenem megvan, és emberközelibb is ez a kisváros. Pesten rengeteg ismerősöm él, de tartok tőle, hogy ha ott laknék, akkor sem találkoznék velük többet, mint így, hogy időnként felutazom. Mert azért így is járok fel alkalomadtán felolvasásokra, könyvhetekre, könyvügyekben... Elég sokat fent vagyok.

– Ha ugyanezekkel a kvalitásokkal ott vagy és mindennap benézel a fontos helyekre, ahol találkozol a fontos emberekkel, még a véletlen is arra játszik, hogy egy picit könnyebb legyen...

– Igen, azt hiszem, hogy a kapcsolatrendszereken sok múlik, legalábbis azt tapasztalom, azt látom, hogy Magyarországon a kapcsolatrendszereken sok minden múlik. Ugyanakkor azt is gondolom, hogy e nélkül is megtörténnek a dolgok, legalábbis azok, amelyeknek meg kell történniük, mindig megtörténnek, ha időnként lassabban is.

– Közben külföldön is fölfedezik a munkáidat...

– A Máriónak a bolgár és a német fordítása jelent meg az idén, na meg egy beás nyelvű antológiába került jó néhány vers, illetve készült egy négynyelvű CD is a Petőfi Irodalmi

Múzeum kiadásában. Készen áll a szerb, a szlovák, a japán fordítás is, de hát ezek az ügyek is lassan haladnak, és az sem biztos, hogy valaha könyv lesz belőlük. Eltelnek évek, vagy akár egy-két évtized is elmúlik, mire esetleg megjelenik valamelyik. Tavaly-tavalyelőtt is jöttek írásaim itt-ott, lapokban, antológiákban, novellák, regényrészletek angolul, németül, versek és gyerekversek szerbül, bolgárul. Viszonylag sokat is foglalkozom mindezzel, kérdezgetnek a fordítók, kiadók e-mailen, és akkor persze válaszolgatni kell. Néha annyi a feladat, hogy a tervezett munkák hetekkel, hónapokkal csúsznak. Elég sok a meghívás is, van úgy, hogy havonta tizenöt-húsz, és persze a bárkásokkal is utazom mindig határon innen és túl, mégiscsak ahhoz a folyóirathoz tartozom.

– De úgy látom, te nem rohansz.

– Alapvetően nyugodt ember vagyok.

– Valami hatalmas, már-már növényi türelem van benned.

– Nem kapkodtam el a pályakezdést, ha erre gondolsz. Harminchat voltam, amikor a *Szövetek* megjelent. Most, negyvenhárom évesen úgy érzem, hogy végre megtaláltam a helyem. Ez kell nekem, talán ezt kellett volna csinálnom már korábban is, de nem volt bátorságom felvállalni. Van azért bennem kényelem, vágy a biztonságérzet után, hogy kell egy lakás, ha kicsi is, meg kell bizonyos anyagi tartalék. Reálisan próbálom szemlélni a dolgokat, nem vagyok egy olyan alkat, hogy most akkor gyerünk, és mindenáron. De azért nagyon-nagyon szeretem ezt csinálni, mindig is szerettem volna, úgy látszik, annyira, hogy most már csinálhatom is.

– Mondtad, hogy nem kell rohanni, nem kell sietni, még mindig a battonyai dolgokat bányászod elő?

– Igen.

– Mi történt veled Battonyán?

– Azt szoktam mondani, Weöres után félig-meddig szabadon, hogy velem tizennégy éves koromig minden lényeges megtörtént. Ami azután volt, az csak ráadás, ismétli önmagát, igaz, kicsit mindig másképpen, akár némelyik író könyvei vagy az évszakok. Születés, szerelem, elmúlás, halál.

– Tehát 1963 és 1978–80 között minden, ami lényeges, megtörtént veled?

– Igen, amíg ott éltem, tizennégy éves koromig. Aztán még két évig jártam haza Békéscsabáról, mert csak 1980-ban jöttünk át Gyulára.

– De mi? Mi történt?

– Battonyán gyerekkorunkban mi *A Pál utcai fiúk* vidéki változatát éltük. Később meg, kamaszkorban, persze mást, többet is.

– Abban az időben Battonyát még az első fölszabadult faluként tartották számon. Puja Frigyes szűkebb pátriája volt. Vajdaként hazament intézkedni, teremteni egy kis ipart, ami aztán bedőlt, ő volt a korszak parlamenti képviselője is. S.O.S. gyerekfalu volt ott. Ennyit tudtak róla. Saját emlékem Heszler József, aki a középiskolának volt az igazgatója. Vékony, hallgatag ember. Azután dr. Takács László lett a Mikes Kelemen Gimnázium igazgatója, kiváló ember és nagyszerű tanár, a feleségével, Kati nénivel együtt. Takács tanár úr vért izzadva próbált kultúrát teremteni Battonyán, vagy valamit visszaállítani abból, ami a millennium után megindult és 1920-ban kényszerűen leállt... Talán nem foszlottak semmivé törekvéseinek az eredményei, s megmaradt belőlük valami mára is.

– Én Takácsból a Dezsőt ismertem, a későbbi polgármestert, ő élővilágtanárom volt a hetvenes évek végén. Akkor már megindult onnan az elvándorlás...

– A tájékozottabbak még azt is tudhatták Battonyáról, hogy zsákfalu, belemész és vége. Jön a határ.

– Így van. És akkor vége.

– És hogy József Attila oda járt hittant tanulni, ott van a vaskereszt a tornyai úton. És még mi?

– Ez a kép Battonyáról, bennünket viszont gyerekként ez teljesen hidegen hagyott.

– És a sok nemzetiség, szerbek, románok...

– Nekünk ez természetes volt, együtt nőttünk velük fel, és nem is beszéltünk róla. Még az eltérő kulturális hagyományok is természetesnek tűntek, azt hittük, ez mindenütt így van, minden településen. Csak később, visszagondolva láttam meg benne az értéket. Akkor, ha barátkoztunk, vagy éppen verekedtünk valakivel, nem azért tettük, mert az illető román, szerb vagy bolgár, hanem attól függően, hogy szerettük vagy nem szerettük.

– Megtanultad valamelyik nyelvet?

– A gyerekekkel mindig magyarul beszéltünk, azokkal is, akik esetleg használták otthon a szerbet vagy a románt. Viszont rengeteg érdekes nevű család élt ott, és azok a nevek később kezdtek beköltözni a novelláimba.

– Ilyesmikre gondoltam...

– Szerettem velük dolgozni, sokszor még telefonkönyveztem is, és akkor egy-egy név előhívott egy-egy ottfelejtett történetet. Battonyán rengeteg érdekes név van, de erre csak azután döbbentem rá, hogy eljöttünk onnan. Itt nincsenek különleges nevek, vagy legalábbis jóval kevesebb, holott Gyulán is vannak románok meg németek. Battonyán úgy nézett ki például az utca, ahol laktunk, az Ady Endre, hogy a sarkon németek voltak, velük szemben szerbek, mellettünk bolgárok, kicsit arrébb románok, aztán megint szerbek, köztük meg a magyarok. És a nevek: Knébel, Hoffmann, Tyuroski, Angyal, Nenádov, Zselev vagy Kreszta Traján, aki majdnem szemben lakott velünk, és most itt, Gyulán, a Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának elnöke. Az utcánkban az egyik szerb családban otthon szerbül és magyarul is beszéltek, de a gyerek, történetesen egy lány, akit Dáriskának hívtak, és akivel együtt jártam a román óvodába, mert mindkettőnknek az volt a legközelebb, velem persze csak magyarul kommunikált. Aztán később, amikor már általános iskolába jártunk, neki könnyebben ment az orosz, irigyeltem érte.

– Ott volt folyónak a Száraz-ér?

– Igen. A ház kertje, ahol éltem, a csatornapartig ért.

– Jön valahonnan át a határon, és Szegednél megy bele a Tiszába.

– Aradról.

– Az aradi bőrgyár?

– Az aradi bőrgyár engedi bele a szennyvizet, nincs is benne hal, illetve, úgy hallom, most már ismét van. Tisztul a víz.

– Gyerekkoromban mi is fogtunk!

– Mi is horgásztunk azért. Busákat, azt hiszem, vagy amurokat, vagy valami növényevőket beleengedtek néha.

– Akkor még nem volt busa. Húzós hálóval lehetett még halászni?

– Úgy is, és horgászni is, egészen kiskoromban még igen, de nem nagyon emlékszem, óvodás voltam. A szomszéd, a Zselev járt le oda hálóval, akkor még talán volt benne ponty, kárász. Aztán már csak félig döglött halakat lehetett fogni, ezeket a növényevőket. Anyám azt mondta, nem süti meg őket, mert lehet érezni rajtuk a bőrgyár szagát. Mi inkább a Gödrösöknek nevezett területre jártunk ki, később a téglagyári tavakhoz, ott tiszta volt a víz, fürödtünk, horgásztunk, erdő vette körül, ott zajlottak a csatáink is, ezért is céloztam *A Pál utcai fiúk*ra. Én egyébként azt gondoltam, hogy ez természetes, hogy ez minden gyerekkel így történt, de hát nem. Később ugye sok pesti ismerősöm, barátom lett, és nem volt nehéz felfedezni, hogy nekik teljesen másképpen zajlott a gyerekkoruk.

– Sok pesti barátod lett. Ők jönnek ide vagy te mész oda?

– Én megyek oda, inkább ez a jellemző. De előfordult már, hogy voltak itt nálam egy-egy hétvégére, ha ritkán is. Azért nekik kevesebb a dolguk errefelé, mint nekem ott, hiszen ott történik minden. Akkor jönnek például, amikor a Várszínházban megy az Irodalmi Humorfesztivál, ami részben Bárka-szervezés. Elek Tibor, a főszerkesztőnk és a Várszínház igazgatója, Gedeon József csinálja kétévenként, most már talán lehet mondani, hogy hagyományosan. Jók az estek, az íróknak sikerük van, rájuk fér… Jönnek Pestről, és a határon túlról is… Te, Miklós, ki fogja ezt mind legépelni?

– Én fogom legépelni – mondja a feleségem, Kati. – Mostanában segítek gépelni.

– Hát, nem tudom, kezdelek sajnálni benneteket. Én nem sejtettem, hogy portréinterjú lesz. Azt gondoltam, hogy könyvekről fogunk beszélni, és röviden el lesz intézve. Mert ez más, egy negyven év fölötti embernek azért már van múltja… Abból lehet idézgetni bőven...

– Ha már átvetted, Ottó, a kérdező szerepét, visszatérnék még a gépelésre. A dokumentumkönyveimnek mindig én gépelem a beszélgetéseit, mert az egy másfajta gépelési módszert kíván. Amikor például A kettézárt falu *című könyvem anyagát gyűjtöttem, olyan emberekkel interjúztam, akikkel évtizedeken át történtek a dolgok, brutális igazságtalanságok, de ami történt velük, azt soha senkinek nem mondhatták el. Könnyű volna azt mondani, hogy nem merték elmondani. De ne róluk, hanem a szakmánkról beszéljünk. Az írástudókról! Akik közül senki nem merte megkérdezni azokat az embereket! Senki nem merte tőlük megkérdezni, hogy mégis, mi történt velük. Hogyan élnek a falujukban, amelyet kettévágtak a szovjet–csehszlovák határral? És amikor a kilencvenes évek közepén megjelentem az egyutcás faluban, sokan egyszerre, egy mondatban akartak mindent elmondani. Nem túlságosan képzett emberek, akik, ugye, nem tanultak retorikát, kommunikációt... És akkor ehhez még hozzá kell gondolni a Szovjetunióban leélt életük során elfogyasztott fagyálló mennyiségét. A beszélgetések gépelése az önvallomások különös és nagyon alázatos, nagyon tisztelettudó restaurálása volt. Minthogyha egy gyönyörű perzsaszőnyeget találnál a föld alatt ötven méterrel. Itt van egy minta, ott van egy szövetdarab, amott egy másik, közben egy kis földmozgás is volt, és akkor lásd egységében és állítsd vissza az eredetit.*

– Igen, így van, ezért időigényes ez a műfaj. Egyébként csak azért kérdeztem, mert ha két flekkben kell gondolkodni, akkor én öt-hat mondatban összefoglalok egy-egy témakört. De belekezdtem a történetekbe, elmegyek a mellékmondatokba, így sosincs vége.

– Akkor még mindig ott vagyunk Battonyán. Még nem is nyúltál hozzá ehhez a nagy témához?

– Az Ady Endre utca. Volt egy tervem, hogy írok egy novelláskönyvet A mi utcánk címmel. És Tar Sándor megírt egy ugyanilyen című könyvet, más tematikában ugyan, de a tervemet mégis felülírta. Eltettem magamban, hogy tíz-húsz év múlva, talán még van annyi, majd megcsinálom. Hát nem tudom… Sok mindent szeretnék még.

– Elég hosszú távra játszol...

– Vannak jelek, hogy az idővel azért most már takarékoskodni kell, hogy folyóiratot most már egyre kevesebbet olvassak, maradjak a napilapnál…

– Kölcsey még azt mondta, hogy többet kell olvasni, mint írni.

– Megvolt ez nálam, azt hiszem.

– Mert ma már?...

– Ma már valahogy fordítva van, fogy az idő. Takarékoskodni kell vele, többet ülök a számítógép előtt is, mint egy-egy könyv mellett. Vagy intézem az ügyes-bajos dolgaimat, sokszor reggeltől estig, tényleg reggel hattól, netán öttől tart egészen este tízig, éjfélig. Van úgy, hogy a munkámmal nem is foglalkozom, egy sort le nem írok hetekig, vagy akár hónapokig. És akkor hol van még az olvasás? Havonta egy-két könyvnél többre nem telik, azokat is a vonaton olvasom. Most is vannak lemaradásaim, karácsonyra vagy nyárra szoktam eltenni könyveket, nyaralni viszont nagyon ritkán megyünk, és akkor is legfeljebb három-négy napra, hosszú hétvégékre. De ami igazán érdekel, vagy ami tényleg fontos, arra azért mindig szorítok időt.

– Igazi nagyvárosban nem is éltél?

– Nem, nem is szeretnék. Ha mondjuk három napot Pesten vagyok, nagyon örülök, hogy végre hazajöhetek. Szeretem Gyulát. Pesten is megvagyok, de inkább az ismerőseim miatt vagyok ott szívesen. A barátaim miatt. A várost mint olyat nem igazán ismerem, nem köt hozzá semmi. És szerintem addig jó, amíg nem köt hozzá semmi. Nem tanultam ott, így nincs is nosztalgiám. Megvagyok Gyulán.

– Itt, a városban ismernek?

– Igen.

– Vagy csak néhány beavatott?

– Ismernek. Most már mondhatom, hogy ismernek. Néha le is szólítanak, buszon, itt-ott, hetente egyszer-kétszer. Ma például bementem az újságoshoz, ahol cigarettát szoktam venni, és a nő, aki ott árusít, elém tette az *Emese almáj*át, hogy legyek szíves dedikáljam X. Y.-nak, nem neki kellett. A szöveget is elém tette, hogy mit kell beleírnom. Aztán jöttem haza, bementem a sarki ABC-be, hogy vegyek sós süteményt, mire jöttök, ott meg leszólított egy nő. Azt mondta, hogy nemrég olvasta a könyvemet, és gratulált. Azt hittem, az *Emesé*t, mert mostanában amiatt szólítanak meg, ha megszólítanak, de nem, hanem a *Javrik könyvé*t. Ezen aztán picit meglepődtem, mert a városban jobban ismerik az új könyvet, az értelmiség mostanában kezdett odafigyelni rá, hogy megint él itt egy-két író. Mert ugye a Simonyi már nem itt él.

Petőcz András

Indul a Kezdet

Visszatér a múltba, aki visszatér?
Arcáról eltűnik a ránc?
A kidobott kádra majd felpereg
a régen lehullott zománc?

A hajnali fényben, mint egykoron,
lélegzet lesz és szaladás?
A kaminlyukból száll a korom,
és indiánsátor a lakás?

És újra kiás a csatabárd?
Céltáblában remeg a kés?
Élesbe fordul a hazárd,
túlpörög a lelkesedés...

És minden, minden újra itt,
és egyetlen szív és akarat...
Csak a hitvány hazug lapít,
körömmel bontjuk a falat...

És minden más lesz, újra szép,
a rég, a rég az arra fut...
A múltból a baj csöndben kilép,
zavartan csukja a kaput:

indul a Kezdet. *A távoli.*
Minden másképpen alakul.
Benne élet. Teljesebb.
És méltó halál – együtt lapul.

Nem én jövök

Visszatér-e, ki visszatér,
aki egyszer már messzire ment?
Beszélsz vele, s nem tudhatod,
hogy kint van-e még,
vagy itt van, idebent.

Beszélsz vele,
s a tekintete
bizonytalan és réveteg.
Merre lépdel, milyen úton?
Nem szabad ezt megkérdened.

Visszatér-e, aki visszatér,
vagy ezentúl örökké messze jár?
Megfonnyadt arc, igen szikár,
rémülten úgy maradt *szemgolyó.*
Elfutni volna jó.

Halálnyi csönd. Rögkoppanás.
Serénykedő, dolgos kezek.
Félrecsúszott a szemfedő,
visszatérni már nem lehet.
Ha jövök is, nem én jövök.

Ryszard Kapuściński

Lapidárium VI.

(8. rész)

2006. június 9.

Ha új helyre kerülünk, az első nap azzal telik, hogy barátkozunk a környezettel, *modus vivendit* keresünk, a látszólagos semmittevést elfecsérelt időnek érezzük. Pedig az alkalmazkodással telt órák szükségszerű áldozata kell ahhoz, hogy a helyi istenségek, a környék őrzői elfogadjanak bennünket.

Másnap, de legkésőbb néhány nap múlva, már mi is idevalósiak, helybéliek, itteniek leszünk. Az istenségek befogadnak a helyi törzs tagjai, az ottani föld tulajdonosai közé. Mindehhez csak alázat és türelem kell.

Európa – milyen kicsi, és milyen sokszínű! Mennyi minden van ezen a nem túl nagy földdarabkán.

Európa – vagyis a kicsiség szépsége: az európai táj emberi méretei (ellentétben más földrészekkel, amelyeknek végtelen tájai az ember számára felfoghatatlanok).

2006. július 9.

Olyan a hőség, mint Kartúmban, mint Lagosban. Valaki, miután hazatért Niger fővárosából, Niamey-ből, ezt mondta nekem: – A napsütés ott olyan, mintha kést döfködnének a hátadba. Kést a hátadba. Szó szerint! Heinrich Barth XIX. századi német utazó, amikor a Szaharán keresztül Timbuktuba tartott, átharapta csuklóján az ereket, hogy a kiszívott vérrel enyhítse szomját.

Szaharai kínzási módszer – élve a homokba ássák az áldozatot úgy, hogy csak a feje marad szabadon.

Rövidesen kimúlik, borzalmas kínok közepette.

Jó szöveget írni maga a pokol – írja Bodil Malmsten svéd költőnő *És megint rendetlenség van papírjaim között* címmel lengyelül most megjelent csodálatos könyvében.

2006. augusztus 4., péntek

Hajnalban esett az eső. Eső! Hetek óta tartó hőség, sivatagi forróság és szárazság után – végre eső!

A meteorológusok azt állítják, hogy a Föld éghajlata radikálisan megváltozott. „...az óriáshurrikánok rendszeressé válhatnak" – hirdeti a *National Geographic* augusztusi számának egyik írása.

Eltűntek az enyhe tavaszok. Váratlanul ránk tör a hőség, másnap jön a hideg, aztán hirtelen egy heves vihar, majd rögtön utána csöndes, fülledt idő, alacsony légnyomás. Idén nem is volt tavasz. Lesz-e vajon ősz? Vagy talán a forró nyarat mindjárt hideg, havas tél követi?

„Együtt buliztak." Ez az új keletű *bulizni* ige a *ludens* kultúra, a szórakozás, látványosság kifejezője, amellyel el lehet némítani korunk nyugtalanságait, félelmeit.

Olyan korban élünk, amelyben a mennyiség egyre jobban kiszorítja a minőséget.

Minél jobban elmélyülünk valamiben, annál több bennünk a kétség, annál gyakrabban kerít bennünket hatalmába a bizonytalanság.

Pedro Almodóvar azt mondja, hogy akkor él igazán, ha dolgozik. Ha rosszul érzi magát, leül a számítógép elé és írni kezd. Ez az ő imádsága, segélykiáltása.

Nihilizmus: nincsenek kötelezettségek, nincsenek célok, az értékeket elvetjük, mert nem lehet őket megindokolni. A jogi szabályozások túlságosan merevek, tehát el kell utasítani azokat, s a napi gyakorlat szükségletei szerint kell élni. Nietzsche is „minden érték átértékeléséről" beszél.

Olyan korba léptünk, amelyben a demokrácia vívmányait, annak alapelveit és törvényeit egyre gyakrabban használják fel antidemokratikus autoriter tevékenységekhez.

Korunk egyéb tulajdonságjegyei:

– a törzsi szemlélet feléledése,

– a felvilágosodás korának vége,

– az erőszak magánosítása: magánkézben lévő fegyver- és kábítószer-kereskedelem, rabszolgaság.

A nyomor csupán néhány évtized óta témája a nemzetközi tanácskozásoknak. Korábban nem beszéltek a nyomorról úgy, mintha az valamiféle szokatlan jelenség volna, mert a valóság része volt (a fejlett országok lakossága még ma is harmincszor annyit fogyaszt a földi javakból, mint a harmadik világ lakossága).

Julia Hartwig mondja *Błyski* (Villanások) című verseskötetéről: „Az elme mindennapi serénykedésének nyomai."

Philip Larkin angol költő szerint a mai olvasónak egyre gyakrabban van dolga olyan művekkel, amelyeket képtelenség megérteni valamilyen, rajtuk kívülálló, dologra történő utalás nélkül.

Mi a palota legfőbb jellemzője? Hogy önálló életet él, saját természete és saját törvényei, saját légköre és saját céljai vannak.

– A gyorsaság a leegyszerűsítések anyja (miatta szenved kárt a pontosság);
– egyre több van mindenből;
– egyre gyakoribb a töredékesség;
– a halmozás lép a belső fejlődés helyébe;
– a kultúra erejét megfeszítve rohan, de centiméternyit sem jut előbbre: szédítő sebességgel áll egy helyben;
– a túl sok alternatíva szétapróz;
– az információs zúzalék pusztítja a folyamatosságot;
– a pillanat zsarnoki hatalma és az ifjúság kultusza;
– egyre jobban figyelünk a lassan múló idő gyönyöreire.

Stanisław Lem rágalmazójáról: nem tudja szegény, hogy miközben Lemet akarja tönkretenni, valójában önmaga fölött mond ítéletet, önmagát pusztítja, mert az ily módon piedesztálra jutni óhajtó rágalmazók, mocskolódók, mindig bűzlő csatornába hullnak alá, s onnan már soha többé nem másznak ki. A hitvány, senkiházi embereket gyorsan elfelejtik, névtelenül, nyomtalanul tűnnek el, árnyékot sem hagynak maguk után.

Jean Guitton francia katolikus filozófus azt írja naplójában, hogy minden óra külön zárt és teljes világ, amelynek saját aurája és egyensúlya van.

Miért van az, hogy napjainkban egyre gyakrabban kerül túlsúlyba a konzervatív és a populista tendencia?

Azért, mert a világban mostanság bekövetkező változások túl gyorsan jelentkeznek. A rohanó életben az emberek idegeneknek érzik magukat, ez a világ nem nekik való, nem az ő méretükhöz, ritmusukhoz van szabva. Minthogy az ember évezredeken át lassabb, kiegyensúlyozottabb tempóhoz szokott, most sem tud, gyakran pedig nem is akar megváltozni, alkalmazkodni, részt venni a patkányok versenyfutásában.

Ide tartoznak azok is, akik úgy érzik, megalázzák őket az erősebbek azzal, hogy látványosan mutogatják sikereiket és hirtelen szerzett gazdagságukat.

Véget ér a felvilágosodás kora. Ted Honderich *Filozófiai enciklopédiá*jában azt olvashatjuk, hogy a felvilágosodás intellektuális mozgalom volt. Kezdete a XVII. századi Anglia (Locke), majd Franciaország: Voltaire, Diderot, és a németek: Lessing (Kant szerint a felvilágosodás az ember felnőtté válását jelenti).

A felvilágosodás szószólói azt hirdették, hogy:
– az ész az ember legfőbb hatalma,
– az ember természeténél fogva racionális és jó,
– az emberiség egyre nagyobb tökéletesség felé haladhat,
– minden ember egyenlő,

– az emberi értelem számára minden hozzáférhető,
– toleránsnak kell lenni,
– az irracionalitás megvetendő.

A költészet egyedi, önmagában való lét.

Egyre nagyobb teret nyer a h á l ó z a t mint a világ struktúrája.

A *Lengyel festők katalógusa 1945–2004* című kiadvány 28 ezer nevet tartalmaz!

A nyomor legtöbbször alázatos, engedelmes, fatalista.

A világ demokratizálódik (olcsóbbá válik a szállítás, a telefon, az internethasználat).

A növekedés gátja: például az, hogy Zambiának több ezer traktort adományoznak, amelyeket ott nincs, aki vezessen; a közigazgatás általános hanyagsága stb.

Alek Kołodziej így ajánl nekem valakit: – Beszélgethetsz vele, érti, amit mondanak neki!

A politikusnak van egy olyan tulajdonsága, amely miatt jobb őt kilométerekre elkerülni: mindenkit eszközként kezel. Rád néz, és ezt gondolja: mire lehetne használni? Mibe lehetne bevonni? Milyen funkciót lehetne neki adni? Milyen feladatot? Csak ennyire érdeklődik irántad, csak ezért akar megismerni, ezért akar veled beszélni. Ha rájön, hogy semmire sem tud használni, békén fog hagyni, többé nem létezel a számára.

Ha a politika világában felbukkan valaki, aki mindent megtesz azért, hogy hatalomra jusson, aki e cél érdekébe állítja minden akaraterejét, akinek a hatalom megszerzése az egyetlen, kizárólagos célja, az ezt a hatalmat legtöbbször meg is szerzi.

Bizonyos szavak kikopnak a használatból, mert eltűnnek az általuk leírt fogalmak, például: becsület, varázs stb.

A világban kezd visszatérni a törzsiség (Szomália, Afganisztán stb.).

A világ népessége öregszik: a hatvan éven felüliek száma jelenleg 602 millió, vagyis a teljes népesség 10 százaléka. Számuk 2050-ben, a WHO adatai szerint, meghaladja majd a kétmilliárdot, vagyis 22 százalék lesz.

Előfordul, hogy valaki olyan elképesztő dolgokat művel, olyan pimasz módon gyanúsít, hogy ez a pimaszság szinte megbénítja a többieket, s ezért még arra sem képesek, hogy szembeszálljanak, hogy hangot adjanak tiltakozásuknak, felháborodásuknak.

A nyelvek veszélyeztetettsége napjainkban:
– a nagy nyelvek felbomlanak dialektusokra, regionalizmusokra, tájnyelvekre, adott foglalkozások, mesterség nyelveire stb.;
– ezeket a bomlási folyamatokat tovább erősítik a populisták, a provinciális pártvezérek, a nacionalisták, a törzsi kiskirályok stb.

Mivel nem tudjuk megoldani a valóságos nehézségeket, mivel az egyre sokasodó gondok meghaladják képzeletünket és erőnket, szívesen és rejtett megkönnyebbüléssel menekülünk pótproblémákhoz (ilyen alibitéma volt pl. a madárinfluenza). Minél képtelenebb dologról van szó, annál jobb. A legnagyobb abszurd és ostobaság lesz nagy eséllyel a legsikeresebb.

Ha egy firkász a jó ízlés és kultúra bizonyos szintje alá süllyed, az általa használt nyelv pedig nem más, mint kirohanások, sértegetések, mocskolódások, becsmérlések tömkelege, vagyis szennyes mosléknyelv, akkor az esetleges vitapartner tanácstalanul áll a jelenség előtt: nem szólalhat meg ugyanis anélkül, hogy maga is ne sározódna be, ne süllyedne mélyre. Egyszóval – az aljas és alávaló nyelv a hitvány firkász számára egyfajta védőpajzs, páncél, a büntetlenség garanciája.

Európa: az Európát érintő viták többsége Európán belül zajlik, a világ többi része kimarad belőle. Ezek a viták ezért kontextusukból kiragadva folynak, miközben maga ez a kontextus is állandóan változó képet mutat. Az ilyen vitákkal kapcsolatban tehát az a fenntartásunk, hogy túlságosan, kirekesztő módon Európa-központúak, ami annál is furcsább, mivel éppen a világ iránt tanúsított érdeklődés volt kontinensünk egyik kitüntető jellemzője.
Az Európán kívüli világ manapság saját kapcsolati hálózatokat hoz létre, saját kommunikációs lehetőségeket, cseréket alakít ki, méghozzá Európa megkerülésével. Pedig még emlékszünk azokra az időkre, amikor ha valaki Loméból (Togo fővárosából) akart a szomszédos Beninbe utazni, ezt csak Párizson keresztül tehette (több ezer kilométer!). Egyre élénkebbé válnak a kapcsolatok Afrika és India, Angola és Brazília, Szudán és Szaúd-Arábia stb. között.

Az utazás valamikor a gazdagok előjoga volt. A parasztok már a római kortól kezdve *glebae adstricti*, vagyis röghöz kötöttek voltak, s nem mozoghattak a földtulajdonos engedélye nélkül.
Ebben a kérdésben is a Piast-dinasztia Lengyelországa és a Jagelló-dinasztia Lengyelországa ütközik, vagyis a zárt, elmaradott, provinciális kultúra és a nyitott, a megegyezésre, a másfajta emberek megbecsülésére hajló kultúra.

Hermann Hesse és Thomas Mann levelezéséből látszik, hogyan törekszik mindkét író arra, hogy megőrizze a tartós, sérthetetlen, örök értékeket. Mennyire más ez a magatartás, mint a mai állapot, amelyben ész nélkül hajszolnak mindent, ami modern, ami nem állandó, ami giccses, a lényeg, hogy új legyen. Elönt bennünket a silányság, uralkodik az ostobaság, és mindenüvé befurakszik a banalitás.

A forradalom összekapcsolódik a söpredékkel, amely ki akarja használni a forradalmat, bosszút akar állni saját kudarcaiért, sikertelenségeiért, komor frusztráltságáért, amely villámgyors karriert akar csinálni, azonnal trónra akar kapaszkodni. Amikor forradalmakról, puccsokról, társadalmi megrázkódtatásokról írunk, túl nagy figyelmet fordítunk azok történetére, és túl kevés figyelmet lélektanukra és szociológiájukra.

Holizmus – a részek összege új minőséget hoz létre.

Könyvégetés – van benne valami a pszichopaták őrjöngéséből. Mert miért is kell elégetni a könyvet? Meg lehet semmisíteni úgy is, ha egyszerűen nem veszünk róla tudomást, nem nyúlunk érte. A polcon érintetlenül álló könyv, amelyet nem vesznek kézbe, nem olvassák, bizonyos értelemben nem létezik, senkire sem lehet hatással.

A fordítás, a tolmácsolás azt is jelenti, hogy közelebb hozunk egy másfajta valóságot, megmagyarázzuk, érthetőbbé tesszük, s ennek révén otthonosabbá válik, már nem olyan idegen, érthetetlen.

A tolmács olyan valaki, aki lefordítja az emberek beszélgetését vagy szövegét, s ezzel biztosítja az emberiség, az emberi közösség létezésének és együttélésének feltételét.

Azt hiszem, nem tudatosul eléggé bennünk az a tény, hogy az általunk ismert világirodalom csak fele részben származik a szerzőktől. A többit a fordítók hozzák létre.

Az amerikai demokrácia az indiánok kiirtására és az afrikai rabszolgák véres verejtékére épült.

A mesztic mint Latin-Amerika új népfaja úgy jött létre, hogy a spanyolok és a portugálok előbb kiirtották az indiánokat és más helyi törzseket.

A demokrácia és az új népfaj egyaránt pozitív jelenség. De vajon épülhet-e a jó csupán csak arra, ami rossz?

Az internet olyan világ kezdete, amelyben az irodalom amatőrök kezébe kerül. Mindenkinek lehetősége lesz ugyanis arra, hogy írjon és bemutassa alkotását.

2006. október 3., péntek

A varsói Okęcie repülőtér. Tülekedés, zaj, sorban állás. Szinte csupa fiatal utas. A mozgás és az életkor kapcsolódása. Csak itt-ott, ritkán bukkan fel a tömegben egy-egy ősz fej.

A repülőtéren ismerőssel találkoztam – a Varsói Egyetem egyik professzorával, aki a Geremek vezette Unia Wolności nevű pártban is tevékenykedett. Most Brüsszelbe utazik, az Európai Unióban kapott munkát. Vagyis nemcsak fiatalok utaznak külföldre, hanem tapasztalt, bölcs politikusok is. Különféle tudományágak képviselői. Olyanok, akik, ha csak egy picit is, az átlag fölé emelkednek.

Nem kell senkit bebörtönözni, elég létrehozni az átlagemberekből álló társadalmat, azt különösebb gond nélkül lehet irányítani. Az átlagember mindent megtesz, amit a hatalom akar, mert egyetlen dolgot tart fontosnak: hagyják őt békén.

A repülőgépen Emil Ciorant olvasom (*Cahier de Talamanca,* 1966). A szerzőt alighanem depresszió gyötörte, mert azt írja, hogy az egyes évszakok teljes mértékben megváltoztatják hangulatát. A napfény van rá a legrosszabb hatással – különösen tavasszal és nyáron. Ilyenkor áll hozzá legközelebb az öngyilkosság gondolata.

Nem szeretem a hegyeket. Fölém magasodnak hatalmas méreteikkel, agyonnyomnak tömegükkel, tudatosítják bennem, hogy milyen porszem, milyen parányi morzsa vagyok, hogyan tűnök el, semmisülök meg égbenyúló magaslataik között. És ez félelemmel tölt el engem.

Bolzano: a másság problémája. Olaszok, osztrákok és tiroliak laknak ebben a városban. Ezt hallom tőlük: békében, de azért megosztottságban élünk egymással, igaz, minél nagyobb ez a megosztottság, annál könnyebben viseljük el egymást.

Bolzanóból Milánóba tartok: ez az út beszélget az emberrel, mindent elmesél, ha értjük a nyelvét. Ellenkező esetben úgy megyünk el egymás mellett, mint teljesen idegenek, s szót sem váltunk egymással.

Al-Kaida – ez egyfajta magatartás, mentalitás. Hibát követünk el, ha a jelenséget pusztán az Al-Kaida szervezetre korlátozzuk, mert az Al-Kaida nem más, mint agresszió és gyűlölet, a lenézés és megalázás hamis ideológiájából táplálkozó elvakultság. Az a célja, hogy a pokolba taszítson mindenkit, aki nem tartozik közéjük.

Róma, 2006 októbere

Magda S.-szel II. János Pál sírjához tartunk. Mérsékelten hosszú sor. A leghosszabb sort azok alkotják mellettünk, akik föl akarnak jutni a Szent Péter-bazilika tetejére. Azon gondolkodom, miért van az, hogy a leghosszabb sorok a legmagasabb helyek előtt alakulnak ki – például az Eiffel-toronynál, a New York-i Empire State Building előtt? Miért? Talán azért, hogy minél többet, minél messzebbre lehessen látni? Mi hajtja az embert a magasságba, a csúcsokra?

2006 novembere

Találkozó Alvin Tofflerrel a Varsói Kereskedelmi Főiskolán. Alvin testileg ugyan megöregedett kicsit, de szelleme a nyolcvanhoz közelítve is szikrázó, gyors, mélyenszántó.

Ilyeneket mond:

– A világ fordulóponthoz érkezett. Az új korszak 1956-ban kezdődött, amikor az amerikai hadsereg a civilek kezébe adta a számítógépet;

– A történelemben most először mondhatjuk, hogy a permanens forradalom minden területre és intézményre kiterjed. Ezek az intézmények egymás után tűnnek majd el, mert nem lesznek képesek megfelelni az új kihívásoknak;

– Az emberek nehezen fogják fel az előttük álló gigantikus változásokat, vagyis a keletkezőben lévő új forradalmi világrendet;

– Minden területen nő, növekszik a sokszínűség, a különbözőség;

– Ha meg akarsz menekülni, meg kell változnod, a változásnak pedig három fő terepe van: a tér, az idő és a tudás;

– Mindenütt új tevékenységi formák születnek;

– Változóban van a térhez fűződő viszonyunk, napjainkban minden globálissá vált: évente félmilliárd ember lépi át a határokat. Mégpedig a legkülönfélébb irányokban – a határok elmosódnak, eltűnnek, megsemmisülnek;

– Minden területen nő a hibriditás;

– Senki sem tudhatja biztosan, milyen lesz a jövő.

Karl Jaspers megkülönbözteti az államférfit (vagyis azt, akinek van jövőképe) és a politikust (aki közönséges manipulátor, aki nem látja a jövőt, mert a jelen rabja).

Megváltoztathat-e bármit is az írás? Igen. Mélyen hiszek ebben. E nélkül a hit nélkül nem tudnék, nem lennék képes írni. Természetesen tisztában vagyok azzal, milyen korlátokat jelentenek a körülmények, a helyzetek, a történelem és az idő. Vagyis ez az én hitem, jóllehet mély, azért nem abszolút, nem elvakult hit.

Mit tartok én a legfőbb korlátnak? Azt, hogy az írás csak ritkán, csak kivételes esetekben fejt ki radikális, azonnali hatást az emberekre és a történelem folyására. Az írott szó inkább közvetett módon hat, mi több, első látásra, az első pillanatban esetleg nem is lehet látni, érzékelni ezt a hatást. Idő kell ugyanis ahhoz, hogy az írás eljusson az olvasó tudatáig, idő kell ahhoz, hogy formálni kezdje, megváltoztassa azt a tudatot, s csak így, ezzel a kerülővel fogja aztán befolyásolni döntéseinket, állásfoglalásainkat, tetteinket.

Azt, hogy az írás bármit is megváltoztasson, nem annyira a szerző dönti el, mint inkább a közönség, az olvasók, az ő érzékenységük, a szó erejébe vetett bizalmuk, az ő hajlandóságuk arra, hogy reagáljanak, válaszoljanak a hozzájuk intézett szóra. Sokat jelent az a kontextus is, amelyben a szó elhangzik és eljut az olvasóhoz, fontos a környezet hangulata, az adott időszak légköre, az uralkodó kultúra állapota. Olyan körülmények ezek, amelyek az írott szó értékét, erejét esetleg meggyengíthetik sőt, tönkre is tehetik, s ezekre vajmi kevés befolyása van a szerzőnek – a szöveg megalkotójának.

De mindezen nehézségek, akadályok ellenére is biztos vagyok abban, hogy az írás változtathat, méghozzá sokat változtathat a dolgok menetén. Mondom ezt olyan írótársaim tapasztalatai alapján, akik életüket kockáztatták, néha egyenesen életüket áldozták azért, hogy munkájukkal, írásaikkal ne csupán tájékoztassanak arról, ami a világban zajlik, de információikkal meg is változtassák a feltárt valóságot, leleplezzék a rosszat, javítsanak a helyzeten, emberségesebbé tegyék a világot.

Csak egy példát említek a sok közül. Ruanda 1959-től rendszeresen ismétlődő törzsi és kasztok közötti vérengzések színhelye volt, amelyekről a világ semmit sem tudott, mert az országba évtizedeken át nem engedtek be újságírókat. Amikor a szomszédos Tanzániában laktam, magam is többször próbáltam bejutni – sikertelenül. Csak amikor 1994-ben végre írások jelentek meg a vérengzésekről, csak akkor ébredt föl a világ közvéleménye, s Ruandában, történelme során első ízben, megszűntek a véres és tömeges belviszályok.

És ugyanígy az írásnak – a leleplező és vádló, de gyakran csak tájékoztató jellegű írásoknak – volt meghatározó szerepük a gulágok és koncentrációs táborok megszüntetésében, számos olyan népirtó diktatúra megdöntésében, amilyen Pol Pot, Mobutu, Amin vagy Duvalier rendszere volt. Mivel pedig az írott szó mindig sok mindent megváltoztathatott, évszázadokon át jelentett veszélyt minden tekintélyelvű rendszerre, s ezért állandó üldöztetésnek volt kitéve. Ezért kerültek könyvek egyházi indexre, ezért voltak a könyvégetések, ezért kényszerítettek emigrálásra, ítéltek halálra oly sok írót. El sem tudunk képzelni olyan egyetemes történelmi kézikönyvet, amelyben ne szólna külön fejezet arról, hogyan hatott az írott szó – röplapok, titkos írások, földalatti kiadványok, szamizdatok formájában – a különféle társadalmi és politikai küzdelmek alakulására.

Amikor föltesszük a kérdést: „Megváltoztathat-e bármit is az írás?", leggyakrabban pozitív, előnyös, jobb világot teremtő változásra gondolunk. Ne feledjük azonban, hogy az írás rosszabbá is teheti a világot, hozzájárulhat a gonoszság, a gyűlölet, az agresszió fokozásához. Ilyen funkciót töltenek be mindig a fanatizmus, a xenofóbia, a fundamentalizmus, a rasszizmus szellemében született írások, mint pl. a *Cion Bölcseinek Jegyzőkönyvei* vagy Hitler *Mein Kampf*ja.

Azt gondolom, napjainkban különösen fontos és időszerű a kérdésfeltevés, hogy van-e kapcsolat az írás és a változás között, s ha igen, mi jellemzi ezt a viszonyt. Napjainkban, amikor a valóság újabb próbatétel elé állítja az irodalmat. Amikor nyugtalanul gondolunk arra, vajon hatékony-e írói tevékenységünk, van-e értéke az írásnak? Egyfelől ugyanis az írott szó elképesztő burjánzásának vagyunk tanúi – egyre több könyv, folyóirat, újság jelenik meg –, másfelől viszont látjuk, hogy mennyi gonoszság van a világon, azt látjuk, hogy a nehézségek, a konfliktusok száma bolygónkon inkább növekszik, nem pedig csökken. Ez az oka sok alkotó ember szkepticizmusának, a gyakori bizalmatlanságnak, sőt az írás értelmébe vetett hit elhalásának.

Korunk emberének agyát elönti a szavak árja, ezért a szavak gyorsan veszítenek értékükből, erejükből, egyre kevesebbet mondanak nekünk, egyre többször vezetnek félre, fárasztanak, untatnak. Nem szabad azonban, hogy ez a bőség, ez a túltermelés kedvünket szegje! Az irodalom mindig vállalta a felelősséget. Évezredeken át részese volt az egymást követő nemzedékek életének, gyakran tette azt jobbá, s ma sem menti fel semmi ez alól a kötelessége alól. Ellenkezőleg – nehézségekkel terhes korunk arra kötelez bennünket, hogy különös erővel és hittel valljuk: igen, az írás jobbíthat, ha csak keveset is, de jobbíthat a világon.

(Az előadás 2005 áprilisában hangzott el New Yorkban, a *Pen World Voices* elnevezésű nemzetközi írótalálkozón.)

Szükségem van a másik ember jelenlétére, mert szükségem van a belőle sugárzó energiára, amely megerősít:
a másik ember közelsége erősebbé tesz.

A mosoly életszükséglet – a ránk mosolygó ember erőt és optimizmust kölcsönöz, fokozza biztonságérzetünket. Amikor valaki ismeretlennel találkozunk, hálásak vagyunk neki, ha ránk mosolyog. Milyen kellemes, milyen örömteli érzéssel tölt el bennünket ez a mosolygós arc!

(Vége)

Fordította: Szenyán Erzsébet

Tandori Dezső

Sírkövirózsák

(Arszlán gyászolja szerelmeit Gertrude Stein modorában)
Rózsa, te, Róza, te, Józsa, te Rózsa, te Róza, te Józsa!

*

(...„abba fog belehalni")

Míg is óvtad bőrödet,
Kitették a szűrödet.

*

(Az evidencia)

Innen s túl, ha-mi részem.
Hol lennék meg egészen?

*

(A Nagy Testvér)

Más jót itt e világon mit várhatsz, útitársam?
Mint hogy meg se szülessél, melyről is te lekéstél.

Tornai József

Tudom, milyen költő vagyok

Tudom, milyen költő vagyok,
nem kell félnem attól,
hogy a nagy guruk kinevetnek rám
a könyveikből, hiszen
ők már csak papírkötegek,
betűk, én is az leszek
és nem is olvassa el senki
a soraimat, ez már másféle
kor, ebben nem akarnak
tudni az ember szívéről,
virágairól és arról, ott
túl az ablakkereteken,
a világűr vigyoráról: nem
közömbösek és nem
gúnyolódnak, csak olyanok, mint
a macskám, ki ébren
vagy alva semmibe veszi
a mágikus hasbeszédeket.

A képtelenség a költészet

Csak a képtelenség költészetével
lehet kiénekelni
a sárfelhőből a lelket
képtelenség mondtam tegnap
és vissza

csak a képtelenség költészete
a vers a képtelenség
mint teológia
a teológia mint képtelenség

képtelenség hogy elmeneküljek
a boldogság elől
ja a boldogság a boldogság
az a bajod hogy
boldog vagy csúf fogolynőm

boldog a tehén
boldogok a porcelán-kurvák a fürdőkád
peremén boldogok akik nem látnak
és nem lélegeznek
ó boldogok boldogok vagytok tavasszal
nyelvem ebihalai

Oroszlán

Kiszakad a mellcsontom,
a tüdőm, a gyomrom, a belem, a szívem,
az agyvelőm, ha még egy verset kell írnom,
kiszakadok a bőrömből, a koponyámból,
az idegrendszeremből, a tudatomból,
válok véres zsírcsimbókká, csontszemétdombbá,
májcafattá, veseronggyá, heregombává,
nyelőcsőiszappá, ízületparéjjá,
szellemét meglékelt (hülye) papagájjá,
ki azt visítja: „Halál a múzsa-kalitkára!" –
és fenékig ürítem a költészettel
csurig teli oroszlánt.

És ezer mítoszt nemzett...

Jaj-jaj! annyi hitetlenség után csak rárezzentem:
szívünk versének is művészetnek kéne lennie!

Ohohó, de azt nem tudtam a földből
kiszemezni, a művészet meg mi a fene?

Egy nap tobzódva vettem észre:
egyesültem az egész szobát beliánozó hibiszkusszal.

Néha öt-hat piros vagy bíbor villámcsáp
is kicsattant rajtunk: zúgott a pimasz virághús-zaj.

Óriásvirág lettem, kit az őseredeti kambriumkor
önmutogató növény-devienciája nyelt el,

midőn ősanyaként párzott a művészettel az ének
és ezer mítoszt nemzett a művészet a verssel.

„Ha a világnak célja lenne, már rég elérte volna”

(Nietzsche)

„Ha a világnak célja lenne
* már rég elérte volna”,*
ha szíved pora nem hull szemembe,
* fölállhatnál a holdra,*
énekelhetnél, táncolhatnál,
* mint lepkebábként szerettél*
arcodra mályvarózsát festve,
* szebbet isten-kezeknél,*
engem, szeméremajkak mennye! –
* rég újjászültél volna.*

Gömöri György

Bevezető a Woroszylski-versekhez

Wiktor Woroszylski nevét a magyar olvasók – ha érdekli őket az ötvenhatos tematika – főképpen világhírű *Magyarországi napló*járól ismerik. Nem könnyelműen használtam a „világhírű" szót, ugyanis tudom, hogy például az 1957-es ENSZ jelentés Magyarországról több ízben idézett Woroszylski cikkeiből, minthogy ő volt az *egyetlen* szocialista országból érkező újságíró, aki hiteles, tárgyilagosságra törekvő szemtanúja volt a magyar forradalomnak, és ezt irodalmi szinten tudta megírni. Ezért jelent meg a rendszerváltás előtt több alkalommal (persze szamizdatként) a teljes, cenzúrázatlan *Magyarországi napló*, és ezért lehetett olvasni magyar szamizdatban is, Krassó György kiadójának jóvoltából.

Woroszylski jó prózát írt, és mint azt a legtöbb lengyel kritikus ma már elismeri, jó költő is volt. Barátja, Zbigniew Herbert egy helyütt így nyilatkozott róla: „Nem tudom őt elhelyezni a lengyel líra térképén. Csak annyit tudok, hogy nekem szükséges, engem segítő, olyan költő volt, akihez nem illenek a jelzők." Én mégis megkísérelném pályáját jellemezni: „elkötelezett" alkalmi költőként kezdte, heves Majakovszkij-utánzatokkal. Válogatott versei közé azonban később csak 1954-től vett fel darabokat – ekkor kezdődött, Moszkvában (!) a meggyőződéses kommunista évekig elhúzódó válsága, amelyben kiemelkedő szerep jutott a magyar forradalomnak. Ekkor már Wiktort „revizionistaként" ismerték, és nyíltan támadta is az a Gomulka, akit a népakarat reformkommunistaként emelt hatalomba, de viszonylag hamar bebizonyította, hogy nem kíván komolyan változtatni a pártállam szerkezetén. De kétségei ellenére tagja maradt a Lengyel Egyesült Munkáspártnak – egészen 1966-ig, amikor az ún. „Kolakowski-ügy" arra késztette, hogy több más íróval együtt kilépjen a pártból. Ezután évtizedeken keresztül tüske volt a pártállam talpában – hol kapott útlevelet, hogy Nyugatra utazhasson, hol nem, de nem akart emigrálni. A Szolidaritás idején őt is internálták, megragadó, szép versekben örökítette meg az internáltak életét. Élete végén, részben a lengyel pápa hatására, közelebb került a katolikus valláshoz, ha úgy tetszik, „kicsit szkeptikus hívő" lett belőle.

Stílusát tekintve Woroszylski a szabad verset kedvelte, bár *Város* című verse, amit a magyar forradalom idején írt, például rímel, s rímel az *Ítélet* is, amit Nagy Imréék kivégzése után írt és e sorok írója fordított azon nyomban magyarra (először az emigráns *Irodalmi Újság*ban jelent meg). Nem vonzódott igazán az avantgárdhoz, de verstechnikája felismerhetően modern, második világháború utáni. Różewicznél kevésbé lakonikus, Herbertnél kevésbé szimbolikus, a politikai eseményekre élénken reagáló, de azokat egy magas erkölcsi mérce alapján feldolgozó költő Wiktor Woroszylski, aki egyébként sokat fordított oroszból – sőt magyarból is – Kosztolányit, Radnótit és másokat. Két közeli magyar barátja volt: az egyik Kerényi Grácia, aki több könyvét fordította, a másik, úgy remélem, én voltam. 1957-től 1996-ig, Wiktor haláláig tartó levelezésünk egy kor keresztmetszete, ha majd közzéteszem, bizonyára segít majd ennek az eléggé bonyolult időszaknak a jobb megértésében.

Wiktor Woroszylski

Négy tél

Az első tél hideg volt és kemény is,
ereinkben jéggé fagyott a vér is.

A másodikon hó hullt. Csak ennyi:
ne láss, ne érezz, ne is tudj semmit.

Bár a harmadik fehérrel dermesztett,
a mélyben valami mozgott, olvadni kezdett.

És most itt ez a negyedik telem,
amit a szív már nem viselhet el.

1955

Ítélet*

Hamis bírák kezébe
vettetésre ítélve
hamis tanúk szájára
adva szabad prédára

kerek cella földgolyó
magányára ítélve
átharapott nyelvvel
kerengve üres térben

dátumtalan névtelen
kínhalálra ítélve
Kötél Ólom Máglyatűz
S nincsen ajtó az égbe

* A vers Nagy Imre és vádlott-társainak kivégzése után született. Ebben a fordításban először az emigráns *Irodalmi Újság*ban jelent meg, majd 2006-ban újra Gömöri György *Az én forradalmam* című könyvében.

és titkon-elföldelésre
zajos elfeledésre
harsonás feltámadásra
és örök hallgatásra

1958 június

Azok*

A gyilkosok apjai
gyermekeik gyilkosának neveznek

Akik semmiben sem hittek
most hitszegéssel vádolnak engem

Sohasem szerettek
s most kétségbe vonják szeretetemet

Mindössze négy szót ismernek
makogva gúnyolódnak dadogásomon

Míg ők homályban maradnak
az én arcom reflektorfényben

Nincsen lelkük
de aggódnak az én lelkemért

Amelyik nem fog üdvözülni

* Alexej Szurkov orosz író 1956 után a Szovjet Írószövetségben egy alkalommal „gyilkosnak" nevezte Woroszylskit, annak *Magyarországi napló*ja miatt.

Mit szabad a versnek

Részlet Az internálás naplójából II.

Vers légy óvatos
nem szabad mindent neked

Foroghatsz
a fájdalomtól és
csikorgathatod fogadat a megaláztatástól
emlékezhetsz a rosszra

De nem szabad
feljegyezned a jóságot
a szívességet
a segítő kezet

A jóságot megbélyegzik
a szívességet büntetik

Az aki segített
elárulva
segítség nélkül pusztul

Utoljára

Annyi dolog közül amit nem ismerünk
a legérzékenyebben érint
hogy soha
de sohasem tudjuk vajon most nincs-e
utoljára

kikíséred a lépcsőházba
(vagy nem kíséred ki)
felgyújtod a villanyt
nézed a lefelé menő hátat
de már csak
ez minden

Beszélsz vele telefonon
elhalasztod a találkozást
– na jó mondja

majd hívjuk egymást
és
többé nem hallod már ezt a hangot

szórakozott érintkezés
egymás elkerülése
és
mint évszázados titkosírásban
hiába kutatod majd
az eltakart jelentést

Gömöri György fordításai

Molnár Vilmos

Nagyanyám hokedlije

Nagyanyám környezetében meghunyászkodtak még a tárgyak is. Ezek különben alattomos támadásaikkal sok bosszúságot képesek okozni a gyanútlan emberfiának. Egy hároméves pályakezdő fiatalembernek kiváltképpen. A legalkalmatlanabb pillanatban tudnak: – kibillenni
– dőlni
– és borulni

a pályakezdő: – alól
– neki
– és rá.

Eltérítve pályájáról.

De nagyanyám jelenlétében kezessé szelídültek a dolgok. A konkrétak csakúgy, mint az elvontak. Nem háborgott-hőbörgött, nem eredetieskedett, nem császkált semmi. A helyén maradt minden, mert megvolt mindennek a helye. Meg aztán nagyanyám időnként rá is szólt a pályakezdőre:

– Ülj már veszteg kicsidég – mondta –, nyomd le a valagadot valahova.

Ettől a pályakezdő kicsit lecsillapodott, miáltal kis időre megjuhászodtak körülötte a dolgok is.

Amúgy engedelmes tárgyak vették körül nagyanyámat, jellemüket tekintve jámborak. Ritkán fordult elő közöttük lázadás. Nagyanyámmal szemben úgysem lett volna semmi esélyük. Pedig erős egyéniségek is akadtak közöttük. Kivételes kaliberek, nagyágyúk.

Vegyük mindjárt a jókora zöld hokedlit. Tekintélyes darab, kapitális példány. Aki készítette, nem volt a miniatűrök híve. Titkon nagy ívű elképzeléseket dédelgetett magában, óriási ülepekben gondolkodott.

Állta is a sarat a hokedli mindenféle fészkelődő far alatt. Játszva megbirkózott bármekkora hátsó fertállyal. Kisebb popsikból meg egész csokornyi fért el rajta. Nagyanyám hokedlije beillett volna fösvényül kimért táncparkettnek, jól szuperált volna kávézóasztalkának. Aminthogy szuperált is kakaózáshoz a pályakezdő számára. Miután az ülepek eltávolíttattak róla.

Masszív volt és szilárd, úgy állt, mint a szakrament, nem lehetett billegtetni egykönnyen. Ami azért nem írandó feltétlenül a javára. Mikor pedig billegtetni jó.

A hokedli megingathatatlan szilárdságról tett tanúbizonyságot a legbizonytalanabb időkben is. Rendületlenül állta a nyugtalan lábak meg-megújuló ostromát, a véletlen meg a tendenciózus rúgásokat, a véget nem érő ide-oda tologatást. Karcolások, horzsolások, vágások és zúzódások nyomai borították mindenütt,

akár egy öreg hadfit. De újra és újra be lett kenve csillogó zöld festékkel, ami mintegy konzerválta a sebeket. Régmúlt csaták dicső emlékének aurájaként vonta be.

Legnagyobb erényét mégis az ülőke közepébe vágott hosszúkás, perselynyíláshoz hasonlatos rés jelentette. Igen alkalmatosan lehetett beledugni a kezet, s odébb lódítani, ha éppen útban volt. Szinte ok nélkül is kívánta a tenyér becsúsztatását és a lódítást. De a lábait összekötő négy vastag léc sem volt semmi. Ülés közben annyira célszerűen lehetett felpolcolni rá a lábat, hogy szállhatott érte az áldás készítője fejére, eredményesen matató két kezére.

A hároméves pályakezdő fiatalember számára ez a hokedli irányadóvá vált a tájékozódásban, támponttá lett a közlekedésben. Körüljárása kisebb expedícióval ért fel. Újabb expedíciók indításához szolgált kiindulópontként.

Változatlanságában is átváltozóművész volt a hokedli: mikor kellett kisasztal, mikor kellett szék, mászáshoz létra, játék közben vár. A körös-körül lábatlankodó kétségek közepette kézzelfogható négylábú bizonyosság.

Attól arrafelé a pályakezdő számára ő vált mérvadóvá az ülőalkalmatosságok megítélésében. Hozzá mérettek mind a székek. Klasszikus fotel vagy modern ergonomikus miskulancia, tonett-, forgó- vagy hintaszék, egyik sem numerált mellette.

Ő lett a SZÉK, a székek széke, minden székek legszékebbike.

Orcsik Roland

„Nem minden műhelytitok fennköltés steril”

Beszélgetés Marko Čudić-tyal

Marko Čudić 1978-ban született a vajdasági Zentán. Jelenleg a belgrádi egyetem tanársegéde az ottani hungarológia szakon. XX. századi magyar irodalommal, magyar–szerb irodalmi kapcsolatformákkal és műfordítással foglalkozik. Eddig többek között Kosztolányi Dezsőt, Hajnóczy Pétert, Tolnai Ottót ültetett át szerb nyelvre. 2007-ben megjelent egy tanulmánykötete, amely Danilo Kiš magyar irodalmi fordításaival foglalkozik.

– Zentán születtél. Hogy kerültél kapcsolatba a magyar nyelvvel, kultúrával?

– Akarva-akaratlanul. Magyar tudásom von Haus aus (volt), hiszen édesanyám magyar. Amióta eszemet tudom, kétnyelvű vagyok: magyar nyelvű óvodába jártam, aztán szerb nyelvű iskolákba. Persze, nyilván gyermekkori kétnyelvűségemet inkább amolyan szemilingvizmusnak, „félnyelvűségnek” lehetne mondani, hiszen, ha meghallgatok egy-két fennmaradt audio-emléket saját gyermekkori kijelentéseimről, alig lehet kihallani, milyen nyelven beszélek voltaképpen. És már most, ennek kapcsán meg kell említenem Danilo Kišt, aki valahol egy interjújában azt mondja, hogy nagyon bizonytalan saját származását illetően, de azt is, hogy „alig emlékszik arra, milyen nyelven beszélt gyermekkorában.” Gyermekkori játszótársaim nagy része magyar volt (itt főként anyai ágú unokatestvéremre gondolok, aki tizenkét éves korában kivándorolt Kanadába). Egyébként zentai gyermekkorom nyugodtan megkaphatná az idilli árkádia jelzőjét, néhány visszafojtott neurózist leszámítva, persze. Sokat járkáltam a természetben, van gyümölcsösöm is Bánátban. Nagy állatvédő gyermek voltam ám, szerettem az állatokat, még ornitológiai táborokban is részt vettem annak idején (ahol ugyancsak magyarul beszéltem, hogyan is beszélnék a ludasi tavon?), én még nem tartozom a teljesen komputerizált kiborg-gyermek generációhoz.

– Ki keltette fel benned a magyar irodalom iránti érdeklődést?

– Látván a természet iránti érdeklődésemet, a felnőttek Fekete István állatregényeit ajánlották lektűrnek: egy ideig érdekesek is voltak, de aztán egy kissé azért rájuk is untam, patetikusságuk és sablonszerűségük miatt. Hasonló, de erősebb hatással volt rám a Nils Holgersson magyar szinkronú legendás rajzfilmsorozat, Selma Lagerlöf könyve nyomán, zseniális japán rajzfilmfigurákkal. Kamaszkorom egyre lüktetőbb és megfékezhetetlen betörésével (amely mögött a környezet továbbra is a visszahúzódó, szégyenlős fiúcskát vélte látni) azonban egyre inkább a hard-core dolgok kezdtek érdekelni, nemcsak a magyar irodalomban. Edgar Allan Poe, Gogol, E.T.A. Hoffmann, Andrić elátkozott tájai, udvarai. Passzionált állatvédőtől odáig jutottam, hogy ma például Hajnóczy Péter *Ki a macska?* című novelláját tartom a magyar irodalom egyik legerősebb írásának... Magával a magyar irodalommal elég későn, a középiskola felsőbb tagozataiban (a zentai gimnázium

szerb nyelvű tagozatába jártam), igazából azonban majd csak az egyetemi éveim során kezdtem el módszeresebben foglalkozni.

– Könyved szerint Danilo Kišnek Ady Endre volt az egyik legmeghatározóbb magyar irodalmi élménye. Neked van ilyen magyar szerződ?

– Kišnek Ady nemcsak a magyar, de a világirodalomban is az egyik legmeghatározóbb szerzője volt. Nekem ez egész egyértelműen Kosztolányi Dezső prózája volt, főleg a regényei, de az Esti Kornél-novellák is, meg a többi. Lenyűgözött Kosztolányi atmoszférateremtő készsége, iróniája, humora, mesteri mondatszerkezetei, a gazdag impresszionista képek és az ironikus távolságtartó szikárság utánozhatatlan egyvelege. És a kisvárost oly találóan bemutató két szabadkai regénye, a *Pacsirta* (amelyet le is fordítottam, még 1998-ban), valamint az *Aranysárkány.* Nem szeretnék misztifikációkba merülni, de valahol az otthoni tájat fedeztem fel bennük, igaz, hogy én egy egészen másmilyen kor gyermeke vagyok. De az összecsengések megvannak.

– Milyen a magyar irodalom szerb nyelvű recepciója? Mennyire érdekli az átlag szerb olvasót a mai magyar irodalom?

– Félő, hogy még a legtájékozottabb, legelitebb szerb közönségnek, több okból kifolyólag is, nincs meg a kellő képe nemcsak a kortárs magyar irodalmi folyamatokról, de még a klasszikus magyar irodalomról sem, főleg ami a prózát illeti. Ez részben történelmi-politikai okokkal is magyarázható, ám szerintem itt inkább arról van szó, hogy a magyar irodalmi kánont eleve nehéz lenne egy az egyben ráerőszakolni a szerb olvasóra. Ami önmagában nem is lenne rossz, ám itt inkább a rossz fordítói szelekcióról van szó. Kivéve azt az egynéhány kiváló újvidéki fordítót (és írót), akik már eltávoztak az élők sorából (Mladen Leskovac, Aleksandar Tišma, vagy a sziváci születésű, ugyancsak tragikusan korán eltávozott Radosav Mirosavljev), ezt a tradíciót csak Vickó Árpád látszik továbbvinni idősebb kortárs magyar szerzők műveinek minőséges átültetéseivel. Neki köszönhetően lett nagy kultusza Szerbiában Konrád Györgynek, de még Eörsi Istvánnak is. Meg kell említeni még egy nagyon szorgalmas fordítót, Sava Babićot is, akinek köszönhetően Hamvas Bélának embertelenül nagy kultusza lett a kilencvenes években Szerbiában. Belgrádban egy ideig Hamvas a magyar irodalom szinonimája lett. Más, Magyarországon sikeres szerzőknek azonban Szerbiában alig volt visszhangja (Esterházy Péter, Bodor Ádám). Mindazonáltal az átlag szerb olvasó tudása a magyar irodalomról tragikusan picike. Sajnos, fordítva sem virágzóbb a helyzet, ám ne búsúljunk.

– Danilo Kiš és a modern magyar költészet *című könyved 2007-ben jelent meg a belgrádi tekintélyes Plato nevű kiadónál. Ez az első átfogó nagy tanulmány Kiš magyar irodalmi vonatkozásairól a szerb–magyar kultúrában. Mióta foglalkozol Danilo Kišsel?*

– Legalább 4–5 éve folyamatosan. Említettem már, hogy egyfajta hasonló nemzeti sehova sem tartozás kötött vele össze. Egyébként, amikor elkezdtem vele foglalkozni, megijedtem, látván a Danilo Kišsel foglalkozó munkák sokaságát, tengerét. Ő a fiatal szerb (és persze nem csak szerb) irodalomtudósoknak, kutatóknak a fő csemegéje, mindenféle interpretációra nyitott szerzőről van szó (még mindig). Szerencsére sikerült találnom Danilo Kišnek egy olyan, eddig még kiaknázatlan vonatkozását (a magyar irodalomhoz való viszonyát, a magyar lírai művekkel való foglalkozását, főleg fordítóként), amelyben még lehetett (és érzésem szerint nagyon is kellett) valami újat mondani.

– Nincs Kiš „hatás-iszonyod"?

– Epigonok százai írnak ma világszerte Danilo Kiš-manierban, de akad sok igazán eredeti szemléletű író is, akit ő inspirál. Nekem személy szerint nincs hatás-iszonyom,

hiszen nem vagyok szépíró, a prózafordításban pedig Kiš stílusának többé-kevésbé kreatív utánzása sokat segíthet.

– Danilo Kiš inkább verset fordított, mint prózát. „Frusztrált költőnek" vallotta magát. Nekem úgy tűnik, te inkább prózát fordítasz. Ezek szerint te egy „frusztrált prózaíró" vagy?

– Hát körülbelül így van. Nyugodtan vallhatnám magamat „frusztrált szépírónak". Arisztotelész mondta volt, hogy szellemi téren nem jó több különböző dologgal foglalkozni. Mindig is viszolyogtam azoktól az elméletíróktól, egyetemi tanároktól, irodalomtörténészektől, hivatásos műfordítóktól, akik öregkorukra összehoznak, mondjuk, egy szerelmes-kontemplatív regényt, vagy egy kései verseskötetet. Persze vannak fényes kivételek (pl. Milosevits Péter, Nádasdy Ádám, Umberto Eco, Antonio Tabucci, Claudio Magris, méghozzá pont ebben a sorrendben!), de valahogy ez mégsem az. Az ember középiskolában taníthat tornát is és magyart is, egyetemen már nehezebben. Vagy nem?

– Akinek nem inge, ne vegye magára. Visszatérve a könyvedre, ott azt írod, hogy Kiš a legjobb szerb műfordítók közé sorolható. Eljátszadoztál már azzal a gondolattal, hogy újrafordítsd Danilo Kiš valamelyik kultikus fordítását? Esetleg azokat a verseket, amelyekhez magad is kritikusan viszonyulsz?

– Versfordításba ritkán bocsátkozom, sok más fordító után próbálkoztam verset fordítani (pl. Jovan Jovanović Zmaj, Todor Manojlović), de Kišt, az az igazság, nehéz überelni. Nem idealizálom, de az ő modern nyelvezete és verstani tudása nagyban meggátolja és elbátortalanítja az utána jövő fordítójelöltet. Ja igen, és még valami: nem vagyok költő, márpedig verset csak költő, vagy pedig nagyon erősen költői vénájú (és türelmű) ember kell, hogy fordítson. Ez nem normatív regulatíva, csak egy szerény szuggesztió. Megkímélnénk kultúráinkat sok bűnrossz versfordítástól.

– Könyvedben azt állítod, hogy Danilo Kiš közép-európai módon fordított. Te mennyire osztod, illetve követed ezt az álláspontot?

– Azt hiszem, az előbbi kérdésben már részben válaszoltam erre. Kiš szerint ugyanis a közép-európai fordítói credo a formahűségben nyilvánul meg. Persze, ha prózafordításaimban rímes versre bukkanok, igyekszem azt rímben átültetni. És ez a feladat általában nem is kevés, mert van, amikor a prózában épp a legjelentéktelenebbnek tűnő versikebetétek nagyot nyomnak a latban.

– Könyved bevezetője komoly fordításelméleti felkészültségről tanúskodik. Téged mennyire segít a fordításelméleti munkák ismerete a műfordítás gyakorlatában?

– Természetesen elég sokat, tudatosít bennem néhány addig csak intuitíve felvillantott, ösztönszerű rálátást. Az elmélet mindig segít, bár itt nem annyira a nyelvészeti alapozottságú fordításelméletekre, hanem inkább a poétikai és a filozofikus alapokon nyugvó elméletírókra, esszéistákra gondolok (Jirzy Levy, Ortega y Gasset, az újabbak közül pl. az amerikai Lawrence Venuti stb.).

– Danilo Kiš többek között a már említett Adyt, illetve József Attilát, Radnóti Miklóst, Kassák Lajost, Pilinszky Jánost, Petri Györgyöt fordította le szerb nyelvre. Szerinted milyen magyar szerzők vonzották Kišt, miért pont ezeket választotta?

– Egészen biztos vagyok benne, hogy poétikai hasonlóságokat vélt felfedezni bennük, hogy szellemileg közel álltak hozzá. Mert Kiš nemcsak megrendelésre fordított, hanem legtöbbször, ha tehette, olyan költőket, akiket szeretett. És ezeket a költőket, akiket említettél, nemcsak fordította, de írt is róluk, méghozzá nem is akárhogyan: nem akart csak

az alapinformációkra szorítkozni, hanem valódi kis miniesszéket írt róluk előszó, utószó formájában, nagyon egyéni, a magyar kánonoktól merőben eltérő véleményeket nyilvánított ki. Ady volt neki az első nagy fiatalkori reveláció, Petri az „öregkori" (ha ugyan egy 54 éves korban elhunyt írónál lehet igazi öregkorról beszélni), az utolsó, a többitől merőben eltérő poétikával.

– Téged milyen magyar szerzők vonzanak? Milyen jelenségeket tartasz fontosnak a magyar irodalomban?

– Nem szeretem a saját magam vagy mások által kikényszerített értékítéleteket, de ha már értékelnem kell, akkor most, ha megengeded, nagyon radikális leszek. Elsősorban József Attila költészete, akit a világirodalom egyik legnagyobb költőjének tartok. A klasszikus modernség néhány prózaíróját sem lehet kikerülni: Kosztolányi és Karinthy a kedvenceim. Pilinszky János költészete. Ottlik Géza, Mándy Iván. A kortársak közül? Két negyvenes években született író, Hajnóczy Péter és Tar Sándor állnak lelki szemeim előtt mint a próza nagymesterei. A kortárs költők közül pedig, mondjuk, Kovács András Ferenc és Borbély Szilárd. A „otthoniak" közül pedig Tolnai Ottó. És akkor meg kellene még említeni a *Taxidermiá*t is, amely szerintem minden idők legjobb magyar filmjei közé tartozik, vele együtt pedig a szerintem lefordíthatatlan Parti Nagy Lajost is. Tehát a korszakalkotó, az érzékeny, a kifejezetten sajátos világokat teremtő, néha nagyon hard-core, a maga nemében a radikalizmusba elmenő, nem szükségképpen a nagy tárgyi tudásban, az eruditív anyagban, az intertextualitás tengerében lubickoló szerzők érdekelnek. Nem minthogyha, mondjuk, Esterházy sziporkázó publicisztikái, vagy Nádas Péter behemót regényei nem érdekelnének. Csakhogy ezekhez valahogy nagyobb szorgalom és türelem is szükségeltetik, amelyek nem mindig az erősségeim.

– Könyvedben azt olvasni, Kiš egy költő fordításakor komolyan tanulmányozta a szerző életrajzát, életművét, az adott kulturális környezetet. Te is fontosnak tartod a saját fordításaid során, hogy az adott szerző kapcsán etnográfiai és irodalomtörténeti kérdésekkel is foglalkozzál?

– De még mennyire. Georges Mounin francia nyelvész szerint a fordítónak nemcsak jó filológusnak és költőnek, hanem mindenekelőtt jó etnográfusnak kell lennie, annak a nemzetnek, népnek, népcsoportnak az etnográfusának, amelynek az irodalmát fordítja. És ez még nem jelenti azt, hogy az ember pejoratív értelemben Kulturträgerré válik. Az irodalomtörténeti tények ismerete pedig az adott időszak ízlése, az adott mű kontextus(ok)-ba helyezése miatt is fontos lehet. Jómagam, amikor csak tehetem, kerülöm a lábjegyzetelő fordítástechnikát, ám van, amikor a próza magyarázatokra szorul.

– Petőfi Sándornak van a legtöbb szerb fordítója (Jovan Jovanović Zmaj, Đura Jakšić, Sava Babić, Danilo Kiš…). Te nem gondolkodtál még azon, hogy fordíts Petőfitől?

– Nem. Túl sokan fordították már, és túl jól. És nem is érdekel Petőfi mostanában, az az igazság. Lehet, hogy majd még visszatérek hozzá egyszer, de az majd csak egyszer lesz. Ottlik Géza mondja *Buda* című regényében, Petőfi *„kinek drágább rongy élete / mint a haza becsülete"* soraival kapcsolatban, hogy „Hülye vagy, Sándor?" (1956 perspektívájából). Én nem értek egyet Ottlikkal, mert valóban léteznek „rongy életek" (de „rongy hazák" is...), és Petőfit valóban még mindig a maga módján fontosnak tartom, ám nem fogom fordítani.

– Kiš Petőfi mellett Vörösmarty Mihályt, Vitkovics Mihályt is fordított. Téged mennyire vonz a klasszikus, régi magyar irodalom? A kultúraközvetítés során mennyire tartod fontosnak a régi irodalommal kapcsolatos fordítói munkát?

– Szerb hallgatóimmal való munkám során jövök csak igazán rá arra, mennyire hiányoznak a régi magyar irodalom színvonalas szerb fordításai. Nálad még messzebbre mennék az időben, és felhoznám pl. Mikes Kelemen törökországi leveleit, amely könyv szinte esdekel a jó szerb fordításért. Persze kérdés, hogy milyen kiadót lehetne rávenni arra, hogy kiadja egy régi magyar irodalmi mű új fordítását. Ne feledjük, hogy még a *Don Quijote* újrafordítását is a spanyol kulturális minisztérium pénzeli, nem is akárhogyan. Ez talán csak a magyar félnek (a Magyar Könyv Alapítványnak) lehetne érdeke, a szerb kiadók itt nem sok hasznot látnának benne. Talán csak részleteket lehetne közölni, mondjuk, egy készülő magyar irodalomtörténeti tankönyv betéteként. Kár.

– Kiš a fordításaiban gyakran élt hungarizmusokkal. Helyénvalónak tartod ezt az eljárást? Te magad is alkalmazod a munkádban?

– Szerintem helyénvaló, ha mértékkel csináljuk, és nem archaizáljuk agyon a szöveget. Még annak idején Zmaj vezette be a hungarizmusokat a szélesebb (Dunától délre élő) szerb olvasóközönség számára, amiről még a szigorú kritikus Skerlić is pozitívan nyilatkozott. Jómagam személy szerint klasszikus, közérthető hungarizmusokat használok (pajtaši, varoš), vagy, például, azt is megemlíthetném, hogy pont Danilo Kištől is „loptam" egyet, a *Pacsirta*-fordításomban „pustara" helyett „pusta"-nak nevezem a pusztát.

– Könyved egyik megrázó állítása az, hogy nemcsak Kiš, hanem más szerzők magyar fordításaival sem foglalkozik a szerb recepció, inkább csak vajdasági magyar kritikai visszhangot kapnak ezek a munkák. A saját munkáid kapcsán is ezt tapasztaltad?

– Sajnos nagymértékben igen. Fordításaimat Belgrádban olvassák (egy adott szűkebb kör, persze), de magukról a fordításokról inkább Újvidéken beszéltek először (Bori Imre, Bányai János, Faragó Kornélia). Ami talán érthető is, Belgrádban kevés a magyarul értő ember, ott inkább magára a műre koncentráltak, nem a fordítást bírálták.

– Miben látod a kritikai tunyaság okait? Miért fontos tudósítani egy fordításkötetről?

– Sokszor sajnos még a fordító nevét sem tüntetik fel a napi kritikusok, úgyhogy ebből a szempontból én még kiváltságos helyzetű fordítónak érezhetem magam. Márpedig azért lenne fontos egy kritikusnak megállapítania nemcsak a mű, de a fordítás minőségét is, mert ezzel végre kialakulna egy értékrend a fordítók között, és a kiadók is jobban tisztelnék a (jobb) műfordítókat. A Szerbiai Műfordítók Egyesülete végre rájött arra, hogy körlevéllel kell fordulni a releváns kiadókhoz, médiához, sajtóhoz, hogy emlékeztessék őket arra, a fordító nevét nemcsak nem szép dolog, de nem is szabad kihagyni egy külföldi könyv fordításának említésénél.

– Miért fontos fordítani? Nem elég nekünk az a töméntelen mennyiségű hazai irodalom, szükségünk van a másikra, a tőlünk idegenre is?

– De még mennyire, hogy fontos. Bár kérdésedben ravasz csapdát látok, szívesen belesétálok. Mély meggyőződésem ugyanis, hogy ezerszer hasznosabb dolog jól kiválasztani és minőségesen lefordítani egy kiváló külföldi könyvet, mint azzal táplálni egónkat, hogy írunk egy átlagos regényt egy pályázatra. Vagy nem?

– Attól függ, kiben milyen vér bugyborékol. Danilo Kiš első regénye sem mondható olyan jónak, mint a későbbiek. De visszatérve a fordításra, Szerbiában mennyire támogatják a kiadók a magyar irodalmi munkák megjelentetését?

– Nem eléggé. De ugyanígy van ez minden színvonalas irodalommal. A kiadók keveset fizetnek, rövid időt adnak a fordítónak, rossz reklámot csinálnak, vagyis nem tudják elég

jól, elég ízlésesen reklámozni a kiadványaikat. A magyar irodalommal mindenki úgy van, hogy nem sok pénzt hoz a konyhára. Amiben lehet is némi igazság.

– Minden nehézség ellenére mégsem mondhatjuk azt, hogy nincsenek irodalmi kapcsolatformák a szerb–magyar kultúra között. Sőt, amennyiben ezt összehasonlítjuk a szomszédos népekével, akkor azt mondhatjuk, hogy a szerb–magyar viszony e szempontból akár példamutató is lehetne. Ennek mik lehetnek az okai?

– Közhelyet mondok, ha azt mondom, hogy ez az évszázados egymásrautaltság eredménye, a monarchiai közös tapasztalat, de főleg a huszadik század politikai folyamatainak függvénye, amikor a magyar irodalom egy jelentős része Jugoszláviában kezdett el íródni. Ebből a szempontból a vajdasági kulturális élet legszínvonalasabb képviselői, úttörői (Szentelekytől az *Új Symposion*ig) voltak az igazi kapocs, az ösztökélő elem a két kultúra megismerésének maximális előmozdítására. Erősebb bármilyen ideologizált „testvériség-egység" alapokon nyugvó napi politikai direktívától.

– Könyved nagy része fordításelemzéssel foglalkozik. Kiváló színvonalon. A zárófejezetben Danilo Kiš műveiben fellelhető magyar irodalmi párhuzamokkal, szövegelőzményekkel foglalkozol, köztük Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Juhász Ferenc, Rejtő Jenő munkáival. Esterházyval nem. Ez egy következő tanulmány lesz?

– Ez azért alakult így, mert csak egy irányban figyeltem ezeket a párhuzamokat, tehát arra koncentrálva, hogy Kiš műveiben próbáljak felfedezni olyan utalásokat, intertextuális betéteket, nyílt vagy rejtett idézeteket, amelyek Kiš „magyar olvasmányainak génjeire" utalhatnak a jugoszláv író prózájában. Esterházynál szerintem épp fordított a helyzet, ott éppenhogy Kiš-hatásról lehetne beszélni, de ez valóban egy új, nagy tanulmány témája lehetne. És ezt meghagynám valaki másnak, például egy fiatal magyarországi kutatónak. Például épp Neked, Roland.

– Kösz a bizalmat és a nem éppen rejtettnek mondható célzást. De térjünk csak vissza a témánkhoz. Legutóbbi fordítói műved Tolnai Ottó Költő, disznózsírból *című könyvének szerb nyelvű megszólaltatása volt. Nem volt nehéz megbirkózni Tolnai Ottó rendkívül aprólékos világával, nyelvezetével?*

– De, nagyon is nehéz volt, csak nem akarok most itt hősködni (ez máris hősködés, jó kis szerb–magyar szokás, nem?), és nem is biztos, hogy mindig sikerült mindent visszaadni. Ugyanakkor adott volt a szellemi-regionális, és megkockáztatnám, még az érzékenységi rokonság is (bár kevesebb érzékenyebb művészt ismerek Tolnai Ottónál), úgyhogy talán nem szorul majd újrafordításra. Ami máris egy kis elégtétel számomra. Persze ilyen hosszú könyveknél a műfordítónak sok krízise is van: hol saját magát, hol a világot, hol a szerzőt kezdi el gyűlölni. Nem minden műhelytitok fennköltt és steril, amint látod. Demisztifikálni kéne (de kéne misztifikálni) a műfordítói szakmát. Először azt. És aztán lehet, hogy maguk a szerzők is így tesznek. Holott ez is misztifikáció, nem? Hű, de belezavarodtam.

– Nyugi, ez természetes. Most min dolgozol éppen?

– Most éppen egy nagyobb tanulmányon, megpróbálom körülhatárolni az utazásregény fogalmát és műfaji sajátosságait a 20. századi magyar irodalomban. De erről nem merek sokat mondani, amíg el nem készül. Hadd legyenek nekem is apró műhelytitkaim.

Németh István

Mini(mális) próza

Megkezdtük a 2008-as esztendőt is, immár a 13. napját fogyasztjuk, igaz, még csak az elején tartunk, nemrég kelt föl a Nap, tél lévén, alant repül, mint a fáradt madár, ahogyan Petőfi mondá, ha nem csal az emlékezetem, mely igencsak megcsalogat így 77 fölött. Különben az idő enyhe, az ég kicsattan, mintha tavasz akarna lenni, pedig még a tél derekát se értük el egészen, a levegő hőmérséklete plusz négy fok, délutánra kilencig emelkedik az időjósok szerint. Ilyenre szokták mondani, hogy gyönyörű időnk van, csakugyan az van, megvidámodva szedem a lábamat az út közepén, hátam megett az alant repülő Nappal. Követve hosszúra nyúlt árnyékomat. Nem állom meg, hogy le ne mérjem. Huszonhat lépés. Ennek, ugye, tizenhárom a fele. Ha még ennyi évet szánna rám az Idő, elérném a kilencvenet. Ilyen képtelen dolgok foglalkoztatnak. Meg az, hogy ma reggelre kelve, minden előzetes rágondolás nélkül, tehát mint derült égből a villámcsapás, egy név ugrott be szikkadó agyamba. Nem is akárkinek a neve: Fassola Henriké! Évtizedekkel ezelőtt álltunk Egerben gyönyörűséges kovácsoltvas kapuja előtt. Hát akkor most, annyi év után hirtelen honnan jött elő? Akkor, amikor már valamelyik közeli barátom neve se akar beugrani egy istenért se. Úgy se, ha segítségül hívom az ábécé összes betűit. Úgy se, ha fél napokat gyötröm vele az agyamat. Az agyamat, amiből lassan már minden kihullik. S végre, harmadnapra, amikor nem is gondolok rá: Nagy Sanyi! Hát persze, hogy a Nagy Sanyi. De a Fassola Henrik? S annyi év után! S akkor, amikor rá se gondoltam, sem a nevére, sem a díszkapujára... Tovább bandukolva az úton, néhány perc múlva újra lemérem az árnyékom hosszát. Most már csak huszonkét lépés. Persze a téli Nap, a fáradt madár, valamivel magasabbra emelkedett. Rövidülnek az árnyak.

*

Enyhe, tavaszias idő a tél kellős közepén. Az emberek rövid ujjú pólóban mossák a gépkocsijukat. Mindenki a szokatlan időjárásról beszél. Az Északisarkon olvadnak a jéghegyek, Indonéziában, Floridában tombol a szökőár, a szélvihar. A meteorológusok általános fölmelegedéssel ijesztgetnek bennünket. Tágul fölöttünk az ózonlyuk, vékonyodik a Föld körül a bioszféra. Mindebből jómagam csak a tavasz túl korai leheletét érzem. És élvezem. Fölöttem fényes, ragyogó, tiszta égbolt. Az arcomon érzem a Nap melegét, simogatását. Boldog és jól vagyok. Igen, jól. Mintha angyalok között sétálnék, pedig csak a megszokott utcán. Se hó, se sár, az utak szárazak. Az őszi avar is száraz. A tollászkodó szellő

még annyira erőtlen, hogy egy száraz falevelet se képes fölemelni. Ha egyet-egyet elkap, megcsúsztatja a járdán vagy a kocsiút betonján. Maga előtt tereli. Csak ezt a finom, halk neszezést hallani. Ahogy egy rég lehullott, megszáradt, összesodródott falevél elsuhan előttem a járdán. Olyan szép minden, hogy megjavulok általa. Egyszerűen jó leszek. Mintha magam is afféle angyallá változnék. És hálával telik meg a szívem. A gyönyörű valamiért, amit megnevezni se tudok. Sodródnak előttem a falevelek, cicázik velük az álmából ébredő szellőcske. Tél közepe van, ragyogó éggel, tavaszias szellőcskével. Messze, fönt Északon csakugyan olvadnak a jéghegyek? Valami készülődik? Belefúrom az arcomat a Nap arcába.

*

Pirkad, de az utcai lámpákat még nem oltották le, az egyik az ablakom alatt áll, az ágyamból, a félrehúzott függöny jóvoltából a burájára látok. Csepereg, vagy inkább talán csak szitál az eső, ezt ugyan nem látni még a villany fénykörében sem, de hogy esik, abból megállapítható, ahogyan időnként a bura pereméről lecseppen egy-egy kövérebb szem. S ahogy ez a kövér esőcsepp lehull, egy pillanatra átvilágítja a burába zárt villanyégő. Csakugyan egy pillanatra, míg az esőcsepp az égő fénykörén lezuhan. Olyan, mintha nem is vízcsepp volna, hanem égkő, gyémánt. És csakugyan az: az Ég köve kora reggeli ajándékként annak, aki előtt megmutatkozott zuhanó gyémántként egy közönséges esőcsepp.

*

Ha tudnék bánni a kamerával, lesből kisgyerekarcokat filmeznék. A pólyásokétól kezdve úgy négy-öt éves korukig. Lehet, hogy valaki ezt már rég megcsinálta helyettem, mégis belefognék, mert én bizonyára másképp csinálnám meg. Illetve én nem csinálnék semmit, csak járnám az utcákat, az országokat, a világot, s rejtett kamerámmal rögzíteném, ami a kicsik arcáról felröppen. A mosolyukat, a fintoraikat, azt, ahogy eltörik a mécses, a sírásukat, a kacagásukat. Azt, ahogy alszanak a babakocsiban. Ahogy kerek szemekkel rácsodálkoznak az ismeretlenre, az először látottra. Az arcuk hamvasságát, az ártatlanság és tisztaság e világi csodáját. Nyújtózkodásukat, mozdulataikat, első lépteiket, ezeket a bizonytalan szárnypróbáltatásokat, mert valójában erről van szó, hiszen röpülni szeretnének, miként már a pólyából kibontva örömükben röpköd kezük-lábuk. Meg aztán ahogy a veszélyt keresik, egyensúlyukat próbálgatva a járda „magas" peremén. Ahogy boldogan, ravaszkodva belegázoltak az útjukba eső tócsába. Folyton őket filmezném, a kicsinyeket, akik még nem tudják, s épp ezért olyanok, amilyenek, nem tudják, hogy csodálatos, gyönyörű szárnypróbálgatásukkal átlépték a Végzet kapujának küszöbét.

*

Egy giliszta vonaglik a betonjárdán. A társai már nem, mert összetaposták őket a figyelmetlen (kíméletlen?) járókelők. Egész éjjel esett, a járdát szegélyező gyepszőnyegből sokan előbújtak. Nem is a gyepszőnyegből, hanem az alól, a földből. Mert földigilisztákról van szó.

Illetve arról az egyről, amelyik még mozog, él, vonaglik a reménytelenség örvényén, a betonjárdán, amibe nem tudja magát belefúrni. Hogyan is tudná ez a puha, nyálkás teremtmény a kőkemény betonba?

Pedig menteni szeretné az életét. Vonaglik. Kétségbeesett mozdulataira nincs más szó. A kígyó kúszik, tekereg, a földigiliszta vonaglik. A hernyó szintén kúszik; másként, mint a kígyó, de azért ő is kúszik. Talán a százlábúak is ide valahova tartoznak, akárcsak a kukacos alma, körte lakói. Mi gyerekkorunkban a földigilisztát is egyszerűen csak kukacnak neveztük. A kukacos alma előbb ért meg, hullott le a fáról, mint a féregtelen. És azt tartották a régi öregek, hogy az a féreg, amelyik a tormába fúrta be magát, ha megtudná, hogy az erős tormánál édesebb gyökérnövény is van, bánatában, csalódottságában elemésztené magát.

A kígyó még csak hagyján, tetszetős bőre miatt egyesek a lakásukba is befogadják, háziállatként dédelgetik, büszkélkednek vele; a férgeknek – ebbe a kategóriába tartoznak a tetvek is – aligha vannak tisztelőik. A földigilisztát tenyésztik ugyan horgászás stb. céljára, de azért, hogy gyönyörködjenek benne, aligha. Valljuk be őszintén, az emberi szem számára nem valami gyönyörűséges. Az érintésétől is iszonyodunk. Más taknyát se érintenénk meg, hogy eltakarítsuk előlünk. A giliszta is ilyen takonyszerű valami, jóllehet ő is, igenis: ő is Isten teremtménye.

Vergődik, vonaglik a betonjárdán, éppen csak rávetem a tekintetem és sietek tovább. Aztán húsz lépés után valami hirtelen megállít. Visszafordulok. Vajon ott kínlódik-e még a giliszta? Ott volt. Mintha valakinek a nyálában, vagy önnön nyálában vonaglott volna. Egyszerre volt szánalmas és undorító. Igen, undorító. Mégis lehajolok érte. Alig tudom nyálkás, meggyötört testét az ujjaim közé csípni. Bedobom a fűre.

Vissza se nézve sietek tovább. Sietek a legközelebbi fához, hogy a törzsébe törölhessem az ujjamat. Hogy letöröljem róla a giliszta nyálkáját, taknyát. Vagy a könnyeit?

Sietek elfelejteni az egészet. Nekem „nem került semmibe", hogy visszafordultam s lehajoltam érte, neki viszont, a saját könnyében, vérében, taknyában vergődő gilisztának esélyt adtam a visszatérésre. Adtam? Ki vagyok én? Ki szólt rám, hogy forduljak vissza, mert különben eltapossák? Nem akarok belebonyolódni ebbe, sietek elfelejteni az egészet, mielőtt még glóriát, koszorút fonnék a fejem köré. Még talán az a bolond gondolat is megfordult a fejemben, hogy majd az Utolsó Ítéletkor... Gyorsan kivertem a fejemből. De annyit azért észrevettem, hogy mintha megkönnyültek volna a lépteim...

*

Hogy itt a tavasz, a járda betonhasadékából fölnyúlt kutyatej sárga virága is hirdeti. Már megint a kőkemény betonjárda. Ennek a hasadékából, repedéseiből persze nemcsak a kutyatej nyújtogatja a nyakát, egyéb füvek és virágok is törnek a Nap, a Fény felé, azok, amelyeknek a magvát ide sodorták és temették az őszi szelek. Kikeltek, szárba szökkentek, virágzanak, élni akarnak. Élni a legmostohább körülmények között is. Akár betonjárdák, betonutak repedéseiben is.

Persze nem csak ezekből a betonbörtönökből keltek életre a vadvirágmagvak, és főképp nem ezekből, inkább a gyepet, a füves területeket árasztották el, most még, a tavasz kezdetén elsősorban a kutyatej. A gyermekláncfű. A pitypang. Mintha pirinyó, pihés, napos kiscsibék, kiskacsák lepték volna el az üde zöld gyepet, a tavasz némán zengi be a tájat.

Töröm a fejem, hány magyar neve is van a kutyatejnek? Több az említetteknél. Hogy csakugyan kutyatej, elárulja, ha lecsippented a szárát: piros vér helyett fehér tejszerűség jelenik meg a seb helyén. Úgy látszik, hogy ennek a növénynek, virágnak fehér a vére. Ezzel szemben nem pittyeg, ha ezen a nevén szólítjuk meg. De hogy a gyerekek, mindenekelőtt a kislányok virágkoszorút, virágláncot fontak belőlük, arra még én is emlékszem. Más tájakon nevezik még az illető urat vagy úrhölgyet pongyolapitypangnak, kákicsnak, barátfejnek, barátfűnek, lámpavirágnak, pinpinpárnak és okkal tejesfűvirágnak is.

Már azzal is meg lehetnék elégedve, hogy a szóban forgó több neve közül hármat meghagyott ki-kihagyó emlékezetem, bárcsak minden, környezetemben, tehát a közelemben megmutatkozó virágnak megtanultam volna legalább a „családnevét". Fölismerem ugyan a rózsát, a szegfűt, a tulipánt, a jázmint, a jácintot, az orgonát, a bazsarózsát, a dáliát, az úgynevezett vadak közül a szóban forgón kívül még az apácavirágot és a kígyósziszt is, ilyen-olyan gyógyfüveket virágostul, de például annak a fű közé rejtőző, de onnan előkandikáló búzaszemnyi virágocskának a nevét nem tudom, amelyik (majdnem azt írtam, hogy *aki*) épp most nyitogatja picinyke kelyhecskéjét, mintha versenyre szeretne kelni a gyermekláncfű sárga áradatával. Vele és még sok-sok testvérével kapcsolatban tehát nem mondhatom el a költővel együtt: *„Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom..."* Itthon vagyok s mégse tudom. Pedig adott a Teremtő elegendő időt arra, hogy megtanuljam. Legalább a virágneveket. Azokét – s hadd írjam le –, akik szépségükkel annyiszor megállítottak és üdvözöltek.

Úgy tűnik, különösen így tavaszodáskor, hogy Valaki valaha virágoskertnek szánta ezt a földet, de mi betonburokkal vontuk be, betonbilincseket raktunk rá, a virág ezt próbálja lerúgni, letépni magáról, mert semmi erő meg nem tilthatja neki, hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet, ahogyan egy másik költő mondta, aki nálunknál sokkal több virágnevet tudhatott, pedig nem adatott meg neki, hogy hosszabb időt töltsön el itt, ahol egy szintén tragikus sorsú költőtársa szerint *„Ernyőt nyit a kemény kutyatej az elhagyott gyárudvaron"*.

*

Ahogy fölkapaszkodom az aluljáró lépcsőin – a mozgólépcső már hetek óta nem mozdul –, látom, hogy az aluljáró szájában „ügyeleteskedő", kéregető kis cigány gyerek fölkapja az ülőpárnául használt kartondarabot a pötyölkével együtt, s a szemben lévő épület sarkára kocog, ott telepszik le. Kocogás közben a pötyölkéből vagy a markából kiejt egy pénzérmét, hallom, meg ő is hallja, hogy a fém koppan a betonon. Ennyi, ami néhány másodperc alatt lejátszódik a szemem előtt.

Odaérek a ház sarkán elhelyezkedő fiúcskához és mondom neki, hogy elejtett egy tízest.

– Tudom – mondja. – Vedd föl és hozd ide.

Így. Mintha ez lenne a dolgok rendje.

Az elejtett tízes kb. öt-hat méternyire lehet tőle. Hogy visszaszerezze, ahhoz fel kéne tápászkodnia, ami, ugye, egy öt-hat éves lurkónak komoly erőfeszítésébe kerülne. Ezért inkább ülve marad a kartonpárnáján, s várja, hogy én hajoljak le a tízesért és a pötyölkéjébe dobjam. Hát várhatja, mert nem hajolok le érte, ez nekem, a csaknem nyolcvanéves vénségnek komoly erőfeszítésembe kerülne. Fölháborodásomat egy haragos pillantásommal juttatom kifejezésre. Bizonyára észrevette ezt a „kis tolvaj", hiszen tágra meredt, csodálkozó, csalódott, megrovó tekintettel nézett föl rám ahogyan „elviharzottam" előtte.

Ha ennyivel véget ért volna az egész, talán említésre se volna érdemes. De nem ért véget. Folytattam az utamat és mindjobban éreztem, hogy az a bizonyos lift egyre feljebb emelkedik bennem. A szemtelen cigánya, ugrott ki a számon hangtalanul. És így tovább. És alig tudtam a mérgemet csillapítani. Amikor végre beugrott: mit keres itt a „cigány"? Csak azért, mert a kéregető kissrác szemmel láthatóan cigány volt? Ezért viselkedett úgy, ahogy viselkedett? Ezért volt gátlástalan, szemtelen? Mintha az effajta neveletlenséget más kissrácoknál nem tapasztaltam volna éppen elégszer! Bizony napjában tapasztalom. Mégse az bukik ki belőlem, hogy nézd, a kis magyarja, vagy a kis szerbje. Még akkor se így, ha az illetőről tudván tudom, milyen nemzetiségű. A cigány, mint olyan, úgy látszik más tészta. Még mindig más. Sokunkban. Tudat alatt, még inkább tudatosan.

Eddig a pontig jutva úgy gondoltam, visszafordulok s „megalázkodom". Nem sikerült. Pedig ez lett volna a könnyebb. Minél is?

*

Petőfi amikor először járt Debrecenben, első útja Csokonai sírjához vezetett. Ez sokszor eszembe jutott, s talán még eszembe is fog jutni Szegedre való látogatásaim során. Ha a Költőnek első gondolata volt Debrecenben kisietnie ahhoz a sírhoz, s ezt nem csak gondolta, de tüstént meg is cselekedte, jómagam most hol tartok?

Ott tartok, hogy még mindig nem fáradtam ki a Tisza-parti város Kálváriájára. Igaz, az oda vezető út, az a sugárút meglehetősen hosszú még egy gyalogláshoz szokott zarándoknak is, ám azon az úton villamos is jár, s egy villamosjegy aligha lehet több egy pohár borocska áránál. De oda kifáradni akár gyalog, akár villamoson körülményesebb, mint beülni egy kiskocsmába.

Pedig erre nagy a csábítás, mert Szegeden rengeteg kiskocsma áll rendelkezésre. Nem szeretnék vele dicsekedni, de több mint másfél évtizede, amióta rendszeresen föllátogatok ebbe a számomra gyönyörűséges városba, legalább harmincban megfordultam. Nem azért, mert annyira iszákos lennék. Egyszerűen szeretem a kiskocsmákat. A környékbeliek találkozóhelyét.

A Kálvária látogatását halogattam. Majd legközelebb, szédítettem magam. Nem azért, mert vonakodom a temetőktől, inkább azt vettem észre az évek múlásával, hogy a sírkertekben való kóborlásaim mind megnyugtatóbbak számomra. Szeretek bennük meg-megállni, nézelődni, emlékezni. A szóban forgó szegedit ez ideig mégis elkerültem. Hányszor is jártunk Tömörkény, Móra, Juhász Gyula,

Mikszáth Kálmán, Gárdonyi városában a mögöttünk hagyott másfél évtizedben? Évente legkevesebb kétszer. Tehát összesen legalább harmincszor. Ennyi idő alatt talán fel is fedezhető ott harminc kiskocsma. Azokat fel is fedeztük. Talán minden alkalommal az egyik legkedvesebbet, a Móra utcai Móra borozót. Meg a többit. A legtöbbet újra és újra.

Miközben Tömörkény várt, türelmesen várt künn a Kálvárián.

Persze, esendők vagyunk. És Petőfik se vagyunk. Legkevésbé az a Petőfi Sándor, akit első debreceni útja Csokonai Vitéz Mihály sírjához vezetett. Hogy lerója előtte tiszteletét.

Ha Petőfinek az egyik vezércsillaga Csokonai volt, az enyém Tömörkény István. Sokszor találkoztam vele a szegedi kiskocsmákban. Illetve az „alakjaival", a „figuráival". És ahányszor csak elhalasztódott nyugvóhelyének fölkeresése, mindig azzal próbáltam csillapítani „háborgó" lelkiismeretemet, hogy haló porai helyett Őt magát, az élő-elevent láthattam és hallgathattam. Otthonosan elereszkedve egy pohár bor társaságában a Sánta egérben, a Mórában, a Szivornyában és a többiben. Áldassék szent nevük!

Szekér Endre
Óbecsei képeslapok

(Levél és vallomás Németh Istvánnak, Újvidékre)

– Kedves Pista!

Örömmel kaptam meg most április 23-án leveled, és benne a Minimális próza című napfényes írásod. Köszönöm a szerkesztőség nevében. Remek az írás befejező szakasza a szegedi kocsmákat, Tömörkényt emlegetve. Mint „vidéki vén lókötő" búcsúzol a leveled végén. Nekem Juhász Gyula verse, a Vidék jut eszembe: „Mint a bakter kicsi háza mellett, / Szalutálok tűnő életeknek..."

Egy halom levél és óbecsei képeslap után szeretnék visszapillantani barátságunkra, több évtizedes néhány személyes találkozásra és a sok levélbeli üdvözlésre, jelképes írásbeli ölelésre, baráti kézfogásra és a hétköznapi találkozásokat felváltó igazi barátságot szilárdan tartó, sziklaszilárd levél-oszlopokra. Mert sok futólagos, felületes utcai szóváltásnál erősebb barátságot építenek ki ezek a levelek, képeslapok.

Először Újvidéken 1964. október 7-én találkoztunk, aztán Kecskeméten nálunk, a Katona József téren 1972. május 28-án Fehér Feri költő barátunkkal együtt a Hűtlen esték című köteted dedikáltad. Itt meg kell állni egy kicsit és el kell mondani, hogyan épült tovább a barátságunk Herceg János segítségével. A Vajdaságból, Zomborból, Doroszlóról ha Herceg János bácsi Budapestre ment, sokszor megállt Kecskeméten, bejött a Forrás szerkesztőségébe, írást hozott és barátságot, a találkozásokat fotók őrzik. Személyesen konkrét szálakkal kötődtem hozzá (írás, Magyar Szó, Rádió). Beszélgetéseinkkor elmondtam János bácsinak, hogy Édesanyám, Eötvös Erzsébet 1905-ben ott született Óbecsén. (Nagyapám ott volt Óbecsén albíró.) Ezek után János bácsi többször írt nekem óbecsei képeslapon. S amikor fájdalommal el kellett búcsúznunk Tőle, aki a messzi túlvilági útra indult, a nekrológgal én búcsúztam Tőle. S mellékesen ekkor azt is leírtam, hogy most már senki sem fog írni nekem Óbecséről... Ezt a nekrológot olvasta Németh István Újvidéken: írt nekem, hogy mit szólnék, ha „méltatlan" utódjaként Herceg Jánosnak ő folytatná az óbecsei képeslapok, üzenetek folytatását. Örömmel kértem őt erre a nemes feladatra, és ő örömmel vállalta.

– Kedves Bandi! Emmár a 12. Óbetsei lap! (Katalog starix Fotografija Beceja – Régi Becsei Fényképek Katalógusa) – Kedves Bandi! Sürgönyileg értesítelek, hogy megnyugtató soraidat, a Kecskeméti Lapok Grádics mellékletét megkaptam, köszönöm. A Forrás „szerelmes földrajza" nekem is nagyon tetszett, de

minden számotokban találok igazi jó csemegét. Nálunk a helyzet változatlanul romlik – fokozódik. Szeretettel gondol Rád, rátok N. P. [98. III. 21.] [A Plébánia utca 1912-ben]).

– Kedves Bandi! Újvidék, 1996. V. 10. (Régi becsei fényképek katalógusa) Ács Karcsiék, sajnos, Németországba költöztek még tavaly nyáron. Karcsi követte a feleségét, aki már nem tudta elviselni a hazai nyomort. Bizonyára jólesne neki, ha legalább egy lapon felkeresnéd, címe: Kovács Károly, maaweg 126 D 50825 Köln. Sokszor üdvözöllek benneteket, s lesz írás, küldök Pista. (Ez már a 3. eresztés a becsei képeslapokból.) Közben a fiókomból 20–25 óbecsei képeslap kerül elő, különböző jelzésekkel, számozással pl. 5., 10. locsoló, ünnepi, törökbecsei, 16. borivóknak Rubens képével stb.

Múlnak az évek, és két félig közelben és félig távolban egymástól öregszik, összebarátkozik két ember: az egyik a Vajdaságból, Újvidékről, a kishegyesi „tündérkertből" N. I. (Pista), a másik meg Magyarországról, Kecskemétről, Ballószögről, a Forrás folyóirat és a Katona József Gimnázium mellől: Sz. E. (Bandi). Mindketten közel a magyar nyelvhez, a magyar szóhoz, a magyar irodalomhoz, valahol e peremvidéken, „kompországban", „lélekvesztőn", a végvárak környékén, mindig csak a pusztulást látva, szorongást érezve. Sokan – s mindketten is – úgy vagyunk, hogy szeretnénk önmagunknak valamiféle „szigetet" szerezni, mind határozottabban visszavonulni, elzárkózni az embertelenségtől, üldözöttségtől, gyilkosságoktól, kiszolgáltatottságoktól teli nagyvilágtól. De talán Kosztolányi szavai, a négy fal között, „nem a legszerencsésebben" fejezi ki ezt a vágyat, érzést, közállapotot. De ehhez hozzákapcsolnánk, szintén Kosztolányitól, hogy *„Az elefántcsonttorony még mindig emberibb és tisztább hely, mint egy pártiroda."* (Önmagamról, Nyugat, 1933) S ha olykor a toll után kapunk, mert meg kell őriznünk a szülőföldünkből, családunkból, magyarságunkból – ebben a szörnyű korban, században, a második világháborúval, frontveszéllyel, terrorral, zsidóüldözéssel, meghurcolással, fasizmussal, kommunizmussal... sokunk, így mindkettőnk által is szeretett Máraihoz fordulhatunk: mit üzen nekünk? – Miért „ír" egy ember? Valamit el akar mondani az embereknek – de mit? Személy szerint, néha azt hiszem, ezt: tiltakozni és lázadni kell, mihelyt valaki vagy valakik az élet eleven, természetes rendjéből Rendszert akarnak csinálni. Minden, ami rendszer – vallásos, politikai, gazdasági, szellemi Rendszer – halálos veszedelem, merénylet az élet eleven rendje ellen. Azt hiszem, ezt akartam elmondani, amikor „írtam". (Márai: Napló, 1964)

– Bandi, Laci, Feri, Lajos, Attila, miután Esztert meglocsoltátok, térjetek be ehhez a szép szerb leányzóhoz, s daloljátok el az itt olvasható tündéri éneket! Kellemes ünnepeket, a novellett hamarosan megy. Baráti üdözlettel N. P. (Portret mine Karacics)

– Kedves Bandi! Óbecse, Újvidék, 2005. VI. 28. – Erőst közeledvén Július Harmadika meg a Hetvenedik, sietek Koczczintani a Címzett, valamint Tisztölt népes Tsaládja egészségére és boldogságára, miáltal e kiürítendő pohár édes-parazsas itala váljék mindnyájunk, különösen az Innepelt Úr megegészségesedésére.

Úgy legyen, vivát! Isten éltetessen, Bandi! Ölel öreg barátod, bátyád a messzi távolból. P.

– Kedves Bandi, Laczi, Lajtsi, Eszter, Attila s Ferencz! Tisztelt Szerkesztőség! Ez alkalommal bort, buzát s sárgabaraczkot, valamint sok jó verset, novellát, esszét stb. kívánok ez új esztendőben, mely hamarosan a nyakunkban lesz. Ezt kívánja Lázár Tibor föstőművész Óbecséről, kinek a levlapját kezetekben tartjátok. Úgy legyen! Ámen! Egy erősen vidékies, tollát hullató jómadár, ISTVÁNY

Németh István

Biztató (Egy papírszeletre)

Fenn, fenn,
szédítő magasságban,
Ég és föld
között
egy helyben vergődő madár.
Talán pacsirta.
Alatta beláthatatlan,
kiégett pusztaság,
ahol
nincs egy árva fűszál a tors közt *kelőben.*

Ne kérdezd, kinek énekel.
Talán a teremtőjének,
az
ég és föld
urának.
Vagy csak önmagának?
Bújának-bajának,
önkívületében?
Énekel szakadatlan.
Teszi a dolgát.
Ne kérdezd, miért,
kövesd inkább!
Újvidék, 2002. szeptember

Kántor Lajos

Golyószórásban

(Szilágyi Domokos, közelből)

1956-ban, de még jóval október 23. előtt megjelent, korszakos súlyú kötetét, a *Kézfogások*at Illyés Gyula ezekkel a sorokkal kezdi:

Két hegy között, ha nyitott a terep
s golyószórásba kerül a sereg,

de csak vonul, mert nincsen útja más
– s most célja sem – csak az a vonulás,

így jöttem, hoztam azt a csapatot,
aki a szándékaimmal vagyok,

aki hű eszményeimmel, konok
gondjaimmal egy s mégis száz vagyok:

ember, kinek a bolygók tere szűk,
magyar, ki már magyar csak mindenütt

(a folytatásban a világjáró és a pusztafi fölemlegetése következik, a *„lomb–domb ifjúság”* és a sajgó sebek, *„vércsorgásuk e buzgó verssorok”* metaforája s a szenvedéssel szembeállított talpra állás, a buzdítás: *„ti se féljetek!”*).

És van egy Szilágyi Domokos-vers (időben történő elhelyezéséről majd később), a *Golyószórásban* – amiben nincs szó seregről vagy csapatról (csupán egy elődről: Balassiról, azaz Balassáról), de arról sem, hogy *„ti se féljetek!”* Íme, ahogy Szilágyi, a magányos költő éli meg, *„pórázon”*, golyók sűrű szórásában a napjait:

Nincs pajzsom, páncélom, vasingem
körüldongnak a golyók engem,
körül a szavak, a szózatok,
a májig-veséig hatók –
és védtelen a test s a jellem
a zuhogó frázisok ellen;
mint combjából a vért Balassa,
kell hogy a lélek elfolyassa,
ami kis élet, e mihaszna
belé szorult –

póráz a lelken
(mely istenségtől beleverten?),
szoros a szíj, rövid a póráz –
golyók, golyók, sűrű a szórás;
úgy látszik, ily kötést kötöttem,
két part között, én, kikötötten.

Ha a *Golyószórásban*-nak köze van Illyés *Bevezető*jéhez a *Kézfogások*ból, csak mint ellenvers jöhetne szóba. Nem tudjuk (eddig legalábbis), hogy mikor keletkezett. Szilágyi Domokos életében – vagyis 1976-ig – kötetben nem jelent meg, a Nagy Mária által összeállított, Csiki László gondozta *„hátrahagyott versek"* közt, a *Tengerparti lakodalom*ban (1978) nem található, ugyanabban az évben, a Dávid Gyula szerkesztette „összegyűjtött versek", a *Kényszerleszállás* viszont az 1956 és 1976 közé helyezett *„kiadatlan versek"* elején, negyedikként közli. (Annak idején, a kötet bevezető tanulmányában, *A költő játékai*ban nem figyeltem föl rá.)

Mielőtt megpróbálnánk mai (2008-as) ismereteink szerint értelmezni az állítólag 1963 és 1965 közt írt Szilágyi-verset (a 2006-os, budapesti „összegyűjtött"-ben a csak névrokon Szilágyi Zsófia Júlia helyezte el a „Versek 1963–65" fejezetben) – érdemes idéznünk Csiki Lászlónak a *Tengerparti lakodalom*hoz írt utóhangjából: *„Halála bizonyosságával sem tudom: gép volt-e avagy szent? Talán egy nem-létező istentől beprogramozott szerkezet. Megfoghatatlan, azaz teljes és zárt volt. Azt hittem, ismerem, s most sem tudom az ellentéteivel pontosabban, mint általánosságokban megfogalmazni: Szilágyi Domokos volt rajtunk a seb, melynek kapuján a mindenséggel kerültünk lázító kapcsolatba, vérünk elvesztése árán."* És még egy fontos mondat Csiki értelmezéskísérletéből: *„Sokakat – akik szerették is – megfélemlített és felháborított szelíd lénye, talán éppen azzal, hogy abba a minden-egészbe tartozott, mely mégsem más világ, hanem ugyanez, számunkra mégis érthetetlen: elérhetetlen – és tőle függünk, általa, kénye-kedve szerint érthetjük talán..."*

Azt gondolom, innen lehet folytatni, továbbgondolni – kiegészíteni vagy (részben) helyesbíteni – Pécsi Györgyi már-már önkínzó, kétségtelenül igényes tanulmányának kérdésfelvetését (*Az értelmezés zavara*. Forrás, 2008. 6. sz.), Szilágyi Domokos „átláthatatlannak" nevezett költészetét ismételten megpróbálni átlátni, legalábbis újabb adatokkal, összefüggésekkel magyarázni. Nyilvánvalóan arról *az új helyzetről* van szó, amikor már napvilágra kerültek bizonyos titkosszolgálati iratok: nem csupán egy bizonyos, 1956. december 26-án felvett kihallgatási jegyzőkönyv, amely Szilágyi Domokost az „ellenforradalommal" szolidarizáló bolyais diákként bélyegzi meg, majd az ő szekus kihallgatásáról szóló 1957. május 18-i följegyzés, hanem a Szilágyival azonosítható Balogh Francisc jelentései is. Az ötvenes évek végéről és az 1963 és 1965 közötti időszakból különböző megfigyeltek dossziéiban található iratok valóban felkavarták az irodalmi közvéleményt – érthetően Pécsi Györgyit is mint Sz. D. költészetének tisztelőjét –, és ezek a hullámok nem múltak, nem múlhattak el. De én is azt gondolom, amit Pécsi Györgyi *Forrás*-beli tanulmányában így összegez: *„Szilágyi Domokos teljes jelenléte – költészete és életének tisztázatlan, s valamennyi részletében immáron örökre tisztázhatatlan pontjaival, legendájával és legendafoszlatásával együtt – szimbolikusan megjeleníti a kort."* Biztosan állíthatjuk, hogy ez így van, tehát a kort kell megidéznünk. A részletekről, az okokról, nem utolsósorban pedig Pécsi Györgyi elkeseredett irodalomtörténeti általánosításáról pedig vitatkozni lehet, sőt úgy vélem, vitatkozni kötelességünk.

Pécsi Györgyi korszakhatárról beszél a Szilágyi Domokos személyét ért leleplezések kapcsán, *„tisztázatlan és tisztátalan múltképzetünk"* revízióját tartja időszerűnek. Ami eddig volt, azt szinte romantikusan jellemzi: *„A Mohács óta puszta létéért küszködő magyarság*

megmaradáshitét, a nemzet leghívebb önismeretét és nemes eszményeit századokon át a magyar irodalom öntötte formába. Irodalmunk temploma szentélyekből, szent szavakból épült, és abból az áthagyományozódott tudásból és tapasztalatból, hogy a művekben megvallott eszmény és a költő élete tökéletesen egybevág." Nos, Szilágyi Domokos lírája – leszámítva a hangpróbák időszakát – egészében vitatkozik a szentségek, bármilyen szentségek fetisizálásával. A legélesebben, a legkegyetlenebbül, adysan, a *Magyarok* című, 1974 nyarán Kolozsvárt írt versében. (Néhány sor innen, emlékeztetőül: *„s hogy aszongya: »hajh, azelőtt«"; „cigány egy nép, nem* tesz, *csak jajgat, / hogy ez s az* eladta *magát, / és az s ez el fogja előbb- / utóbb."*). De a „művelt", modern – nyugati – világ sem sokkal jobb, tessék csak újraolvasni például a *Haláltánc-szvit*et vagy a *Kényszerleszállás*t. Vagyis nem arról van szó, hogy *„Nem vagyunk oly gazdagok, sem nagy nép nem vagyunk"* – ahogy Pécsi Györgyi érvel, és ezért kell megtalálnunk *„az esendőséghez társuló fogalmainkat is"*, hogy aztán érvényesen tudjunk beszélni *„a mi erősen szennyezett környezetünkben"*.

Valószínűleg inkább azt mondhatjuk, hogy ez a valóban erősen szennyezett környezet megjelenési formáiban más (részben más), mint a korábbiak voltak – és ezt kell minél teljesebben, minél mélyebben megismernünk. Például abban a „golyószórásban", amelyet Szilágyi Domokos élt meg, és amellyel szemben védtelennek bizonyult a test, sőt – bizonyos években – a jellem is, bár ezért bizonyára (önmagának) keményen megfizetett. Versben tanúskodik erről, nem kímélve magát (idézetek összeválogatásával tévéfilmben is próbálkoztak már) – az 1956 után vele történtek közvetlen (prózai) megvallását azonban nehezebb felkutatni. Adalékaink néhány ponton árnyalhatnak azon a képen, ami Pécsi Györgyi *Forrás*-beli tanulmánya alapján rögzülhetne az olvasóban.

Milyen ember volt Szilágyi Domokos? Hétköznapjairól, tanulóéveiről (főképpen a középiskolaiakról), anyagi gondjairól, írói pályája alakulásáról, családi életéről, betegségeiről számolnak be azok a levelek, amelyeket Szisz (a családban: Domi) hűséges gyakorisággal küldött haza szüleinek és testvéreinek, negyed századon át. Komáromban élő pszichológus öccse, Szilágyi Kálmán közel 300 levélből álló gépiratgyűjteményt bocsátott rendelkezésemre a 2008. júniusi budapesti könyvnapokon, kommentárjaival, emlékeivel kiegészítve; ez a gazdag dokumentumanyag, akár e családi koncentrációban, akár kiegészítve (és tekintélyes könyvvé duzzasztva) a barátoknak küldött sok-sok levéllel – amiből újabb mutatványt válogattunk *A költő (régi és új) életei* 2008-as kötetében –, kiadásra vár. Addig is tallózzunk egy keveset belőlük, annak jellemzéséül, hogy milyen volt a fiatal Szisz *„belügyi helyzete"*, amiről például tizenöt évesen keserű humorral számol be, Szatmárnémetiből:

Hivatalos másolat az 1953. november 15-én vasárnap du. 4 h 12' 33'' – 4 h 60' 12'' időpontok között kelt hivatalos átiratról Sz. Domingo állam kormányától Sz. Karujfalvia állam és csatlós autonóm kötelék-államai kormánya számára. [Sz. D. apjának nevére, Szilágyi Károlyra történő utalás a Karujfalvia.]

Copia copirandum:

Kedves Szüleim és Testvéreim!

A f. hó 18-án kelt csomagot, mint az azelőttit (a fogkefetartósat) és az azutánit (a kenyereset) megkaptam.

Társadalmi és gazdasági, vmint politikai helyzet:

Mint M.F.L. [Magyar Fiúlíceum] IX./A osztályának első és egyben él-tanulója, remélem, nem szolgáltattam okot tanulmányi előmenetel szempontjából haragra. Ígérem, hogy ezt a vonalat tartani fogom az utolsó csöpp vérig. Remélem, hogy a MFL kormányzóságának hivatalos jegyzékét megkapták a fönt említett államok kormányai:

Gazdasági helyzet: tandíjam 0,000.000 lej. A tandíj megállapításánál közrejátszottak a következő okok:

a) származás
b) tavaly év végi bizonyítvány
c) tavalyi magaviselet
d) közép- és főiskolás csatlósállamok száma
e) évi jövedelem
f) vagyoni helyzet

Pionírinstruktor vagyok, mint már írtam, melynek örömei közül, azt hiszem, elég megemlíteni a múlt vasárnapi 8 órás szemináriumot. Szombaton megnéztem a „Hamletet" az egyik osztálytársállam kormányától felvett 3 lei kölcsön segítségével, 0%-s kamatra.

Kulturális helyzet: tanulok olaszul. Eddig vettem a névelőt (dell'articolo), a főnevet (il sostantivo), főnévragozást (declinazione), gyűjtőfőneveket, a bírni (németül haben = avere) segédigét, a lenni segédigét (sein-essere) ragozása jelen, múlt és jövőidőben, vmint a gyűjtőfőnevek ragozását. Nagyon szép, dallamos nyelv az olasz, nagyon könnyű és kifejező.

Belügyi helyzet: nagyon megörültem a csomagoknak, nagyon alkalmas időpontban érkeztek. A kenyérnek nagyon örülök, mert amit itt adnak, elég vacak. Sokszor adnak puliszkát, amit 65 % korpából és 45 % lisztből főznek. Sokszor adnak karalábét, káposztát (reggel: tea, délben: káposzta hús nélkül, este szintén káposzta – ilyen is volt 3 hétig minden nap). Változatosság kedvéért káposztáskocka (ma délben is).

Egy későbbi, még ugyancsak szatmári levélben (1955 januárjában) a kapott csomag (szalonna, sütemény) megköszönése után előadja „nagy kérését" – „tulajdonképpen nem is olyan nagy", teszi hozzá –, könyökvédőket kér húgától. A tevékenységi beszámolóban pedig szó van fizika köri előadásáról (Az anyag), előkészületéről az irodalmi körre, Vörösmarty halálának centenáriumán, csillagászattanról, Byron *Don Juan*járól, egy elküldendő Eminescu-kötetről, valamint az IMSZ (Ifjúmunkás Szövetség)-gyűlésről. Szilágyi Kálmán e korszakbeli Domi-leveleket kommentálva írja: *„Az etikettet már ekkor, kamaszkorában alárendelte saját etikájának. Az Erdélyben általánosan »kötelező«, hölgyeknek kijáró kézcsókot, édesanyánk megbotránkozására, megtagadta. Egyébként nagyon udvarias, szerény, és ha kellett, alázatos, tisztelettudó volt. Az iskola és a bentlakás minden művelődési, ismeretterjesztő tevékenységében részt vett. A leánylíceummal közösen tartott »elvtársi összejöveteleken« ő volt a konferanszié, a »hoppmester«. Kilenc- és főleg tizedikes korában magyarórákat tartott nyolcadikosoknak."* Szigligeti *Csikós*ának iskolai előadásában a főbírót alakította, osztályfőnöke szerint egyenes tartása és szép, bár halk beszéde hatásos volt. A hétvégeken eljárt a református templomba. *„Az otthonról hozott purián, vallásos nevelés ekkor még meghatározta világnézetét, életszemléletét."* Szülei azt szerették volna, hogy Domi az orvosi egyetemet vagy a teológiát válassza. *„Végül úgy is indult útra, hogy Marosvásárhelyre utazik felvételizni az orvosi egyetemre, de útját megszakította Kolozsvárott, ahol az Utunk irodalmi hetilap megjelentette néhány versét, és így aztán ott ragadt felvételi vizsgát tenni a Bolyai Tudományegyetem magyar irodalom és nyelv szakára."*

A kolozsvári, majd a bukaresti – és a nagyobbrészt kórházi kezelések miatt vállalt marosvásárhelyi – idejéhez kapcsolódó eseményekről kell részletesebben szólni, az *„átláthatatlan"* valamelyest átláthatóbbá tétele érdekében – a levelek, illetve újabban hozzáférhetővé vált emlékezések alapján. A kulcs-pillanat egyértelműen 1956 októbere, Szisz ekkor a Bolyai másodéves diákja. Az 1956. november 16-án szüleinek és testvéreinek küldött részletes beszámoló az egyetemen, illetve Kolozsvárt történtekről cenzurális okokból nem kerülhetett be *A költő életei* első, 1986-os kiadásába, a *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* kötetben idéztem belőle a legfontosabbakat (Bp., 1996) – Szilágyi Kálmán innen idézi, megjegyezve, hogy *„az 1956-os levelek egy része hiányzik a családi levelesládából"*. Azoknak a napoknak-heteknek a rekonstruálása a Szilágyi Domokos-életrajzban továbbra is hiányos. *„Az utóbbi két*

hétben fölfordult az egész Bolyai" s a diákotthonok és az egyetemi épületek körül cirkáló géppisztolyos járőrök, ezt megelőzően pedig a házsongárdi író-sírok végigjárásának levélbeli leírását kiegészítő kortársi emlékezések mindenesetre lényeges adalékokkal szolgálnak – a titkosszolgálati iratokat valószínűleg megelőző napokból. Szilágyi Kálmán írja le a következőket: *„Az egyetemi ősz, a magyarországi forradalom eseményei miatt, a Szekuritáté kegyetlen megtorló intézkedéseinek jegyében zajlott. Szisz egykori lakó- és alsóbb éves diáktársának, Dohi Árpádnak a Szekuritáté elfogta egy levelét, amelyben az '56-os forradalmat éltette, s a magyarság szebb jövőjéről álmodozott. Ugy a levél íróját, mint a címzettet (Szabó Ibolyát, az akkori amaci pap leányát) súlyos börtönévekre ítélte a forradalomtól rettegő szocializmus. Egyébként Árpit, a forradalmár-gyermeket Szisz nem tartotta tehetségesnek, és csupán ennek állandó erőszakoskodásának engedve fogadta szobatársául. Aki ismeri Domit, tudja, hogy az általa nem sokra becsült emberekhez nem volt kíméletes. Így aztán tényleg el sem olvasta azoknak írását, akikről egyszer meggyőződött, hogy erőszakoskodó tehetségtelenek voltak, vagy egyszerűen nem rokonszenvezett velük. Szobatársa ügyében őt is bevitték a Szekuritátéhoz kihallgatásra, és felelősségre is vonták, hogy miért nem jelentette fel szobatársát. A verőlegények végül kénytelenek voltak szabadon engedni Domit, mert a Dohi Árpi lángoló forradalmár-verséről sem tudott, és nem is tudtak ráfogni semmit."* Szilágyi Kálmán hozzáteszi: *„Ugyancsak nagy lelki sérülést okozott egyik legjobb barátja, a festőművészjelölt Páll Lajos letartóztatása és bebörtönzése, valamint egyetemi tanára, a költő Szabédi László öngyilkossága."* (De ez már 1958–1959.)

(Az emlékezéseket természetesen ellenőrizni kell. A politikai elítéltek életrajzi adattárában, a Dávid Gyula szerkesztette *1956 Erdélyben* című, 2006-ban kiadott kötetben szerepel egy Dohy Árpád volt teológus, aki 1940-ben született – ő aligha lehetett Szilágyi Domokos szobatársa 1956 őszén, az egyetemi bentlakásban. Szerepel az 1959. márciusi letartóztatásakor Szatmárnémetiben tanuló diáklány, Szabó Ibolya is, a ref. teológusok csoportjához kapcsolódó per elítéltjeként. Az adattár szerint Gödöllőn él, gyermekorvosként dolgozik – ő talán tud további felvilágosítással szolgálni az Sz. K. által említett Szilágyi Domokos–Dohi [vagy Dohy] Árpád ügyben.)

Közvetlenebb, fontos tanúvallomás került napvilágra 2008-ban, Varró János könyvének, az *Erdélyi sorsvallató*nak (Korda Kiadó, Kecskemét) a megjelenésével. Varró posztumusz tanúskodása az 1956-os kolozsvári egyetemi történésekben – már-már regényszerű helyszíni jelenítései ellenére – aligha hagyható figyelmen kívül a múlt rekonstrukciójában; mindenekelőtt a doktorátusát vezető Szabédi Lászlóról írottak kívánnak alapos számbavételt. De föl kell idéznünk azt is, amit Varró Szilágyi Domokosról jegyzett le. A dátumok természetesen itt sem egyeznek az adattáriakkal, a jelenet mégis valamennyire hitelesnek tűnik (a több mint tíznapos eltérés ellenére: az 1956-os elítéltek adattára ugyanis Várhegyi István és Koczka György letartóztatásának napjaként 1956. november 17-ét jelöli meg, a Kelemen Kálmánét november 18-ra teszi (a festőnövendék Balázs Imre volt az első letartóztatott, a szobrásznak készülő Tirnován Viddal együtt, őket már október 25-én letartóztatták). Varró János tehát így emlékezik:

„…Romániában a tömeges letartóztatások már 1956. november 6-án elkezdődtek. Ekkor tartóztatták le az első csoport diákot a Bolyai Tudományegyetemről is, élükön Várhegyi Istvánnal, Kelemen Kálmánnal meg az alakulófélben levő diákszervezet más vezetőivel. Letartóztatásukról a következő nap reggelén vettem tudomást. Szilágyi Domokos hozta meg a hírt, aki akkor másodéves magyar szakos hallgató volt, s azt is elmondta, hogy a szervezőmunka ezért még nem akad el, mivel ők [?] előrelátóan három vezetőgarnitúrát hoztak létre, hogy ha az egyiket letartóztatják, a másik azonnal a helyébe léphessen. Néhány nap múlva ugyanaz a Szilágyi Domokos leverten surrant be szobámba, s földre sütött szemmel, nagyon halkan közölte velem:

– Tanár úr, mindent tudnak. Tessék nagyon vigyázni. Itt már semmit sem lehet csinálni.

Annyira meglepődtem, hogy csupán annyit tudtam kérdezni:

– Mit tudnak, Domi? (Azt persze kérdezés nélkül is tudtam, hogy Szilágyi Domokos kikről beszél.)

– Mindent, tanár úr – mondta a fiú vontatottan –, a legapróbb részletekig – s valami köszönésfélét mormolva kiosont. Magatartása attól a naptól kezdve megváltozott. Szemmel láthatóan került, de elkerülte kollégáit is. A legmegdöbbentőbb azonban az volt, hogy rövid időn belül és minden magyarázat nélkül kategorikusan szakított Várady Emesével, egy igen értelmes másodéves magyar szakos lánnyal, akivel pedig két éven át a legzavartalanabb barátságban élt. 1958 októberében Várady Emesét kizárták az egyetemről meg nem felelő politikai magatartása miatt."

Varró János (akit majd 1958 augusztusában tartóztatnak le, és hat évet ül börtönben, akárcsak Dávid Gyula és Páskándi Géza) itt alighanem saját történetet kreál Szilágyi Domokos vélt szervezői tevékenységéről *(„előreláthatóan három vezetőgarnitúrát hoztak létre…")*, holott az az elhihetőbb, amit ő írt haza 1956. november 16-án szüleinek: *„Ilyenkor az ember négyszer gondolja meg, amíg lépik egyet."* Ezzel a levélbeli önfigyelmeztetéssel cseng össze az is, amit Szilágyi Kálmán így foglal össze, egy 1956. karácsonyi, ajándékkönyvbe vésett ajánlásra emlékezve vissza: *„Domi megtanulta az 1956-os eseményekből, hogy egyértelműen lázadó hangon ne szóljon. A nekem adott karácsonyi ajándék-könyvbe, Nagy Lajos Lázadó emberébe a következő dedikációt írta: »Kulinak tanulságul lázadó emberek sorsáról. Erről máskülönben még sokat lehetne mondani. 1956. karácsony« (Aztán meggondolta magát, és folytatta): »Lázadó emberek nem könnyen nyugosznak – még ún. társadalmi átalakulások után sem. Nagy Lajos ilyen volt, próbált becsületes maradni. No, most hagyjuk. 56.dec.25. Domi«"* (Sz. K. megjegyzi, hogy bátyja már Kolozsvárról felírta számára az ajánlott irodalomlistájára *A lázadó ember*t.)

Hogy számon tartották a Szekuritátén, amit Szilágyi Domokos az évfolyamtársai előtt mondott, arról titkosszolgálati följegyzések tanúskodnak. Az 1957. május 18-i kihallgatási jegyzőkönyv például azt rögzíti, hogy 1956 októberében Szilágyi Domokos nem értett egyet az ellenforradalmi minősítéssel, az elesettek emlékére gyászszalagot hordott kabátja hajtókáján, énekelte a magyar himnuszt és különböző magyar „nacionalista" énekeket, ellenséges, szovjetellenes magatartást tanúsított, nem értett egyet Kádár János kormányának programjával; és az ellenséges, nacionalista megnyilvánulásait firtató kérdésekre *A csodaszarvas* és a *Spartacus* című versére utalt. (A jegyzőkönyvek, jelentések összefoglaló ismertetése, magyar fordításban, megtalálható *A költő (régi és új) életei* című kötet utolsó fejezetében.) Varró bizonyára téved abban is, ahogy Szisz és Várady Emese szakítását magyarázza, tulajdonképpen meggyanúsítva Szilágyi Domokost. A „golyószórásban" Szisz föltehetőleg gyengének mutatkozott, ám nem Várady Emese volt az áldozata ennek a gyengeségnek; a valószínűbb az, hogy az elsőéves (nem vele egy évfolyamon lévő!) nagy szerelme megmentéséért vállalta a nemtelen szerepet, az időleges beszervezést – és Várady Emese barátnőjéről, a Páll Lajos menyasszonyának számító Péterfy Irénkéről jelentett, többek közt; Emese pedig az egyetemi kizárással „megúszta" 1956-os magatartását. Szisz tette (ha így volt) persze nem menthető, de magyarázható. (Minderről sem a családi, sem a baráti levelekben nem hogy említés, de még sejtetés sem található.)

Ami a Bukarestbe költözést illeti: Pécsi Györgyi eldönthetetlennek véli, hogy Szilágyi Domokos az egyetem „félbehagyása" után miért költözött Bukarestbe: *„A fővárosi léttel a centrumba való bekerülés vonzotta-e, az érvényesülés könnyebb lehetősége, vagy valóban főleg abból a szűk légkörből lett elege, amelyet Kolozsváron tapasztalt, avagy a tett színhelyéről való egyfajta menekülés motiválta-e döntését. Írói karrier szempontjából nem volt mellékes, hogy a támogatott Bukarestben indul-e pályája valakinek, vagy a helyi, korlátozott autonómiájú centrumban."* (Hasonló jellegű utalása Páskándira eleve téves; Páskándi Gézának a börtön után kényszerlakhelyként jelölték ki Bukarestet.) Nos, mintha itt Pécsi Györgyi a Budapest–vidék komplexumot tekintené érvényes romániai (erdélyi) magyar párhuzamnak, ráadásul pedig a Szilágyi Domokos természetétől idegen karrierépítés kísérletét feltételezi. Véleményem

szerint – és az itthoni nemzedéktársak, kortársak véleménye szerint is – Bukarestben Szisz nyugalmat próbált teremteni magának, elbújni, ha tetszik, minden fölösleges zaklatás elől. Nem az érvényesülést, hanem a megélhetést – sokáig nyomor szinten! – biztosító pénzes (fordítói, alkalmi szerkesztői) feladatok számítottak fővárosi lehetőségnek; egyébként továbbra is Kolozsvár – folyóirataival, a kiadói (fiók)szerkesztőségekkel, színházzal – volt a magyar irodalmi és művészeti központ a hatvanas-hetvenes években. Naivitás azt hinni, hogy a Magyar Autonóm Tartomány lényegében fiktív léte olyan súlyt adott volna Marosvásárhelynek, hogy ezzel az irodalmi élet súlypontja áttevődött a Maros-parti városba – noha az *Igaz Szó* körül kétségtelenül szerveződött egy irodalmi tábor. Ezzel azonban Szisz csak nagyon rövid ideig ápolt jó kapcsolatokat. Jellemzőbbnek mondható *Bolyai János Vásárhelyütt* című verse (a *Korunk*ban közöltük, 1963 novemberében):

Kis szarka város, lábam nyomát
csókolni érdemtelen:
fojtó köldökzsinóroddal végre
hagyj békét nekem!

Marosvásárhelynek Szisz elsősorban azt köszönhette, hogy az orvosok-barátok ismétlődő-sűrűsödő, szinte megszakítatlan betegségei idején mellette álltak, a kórházban (orvosi szobában) alkotási lehetőséget biztosítottak számára. És itt kell határozottan kiigazítanunk Pécsi Györgyinek egy megjegyzését, amikor az ingázásokat, űzöttséget, lelki, alkati nyugtalanságot magyarázva Szilágyi Domokos *„egyszerre valószínűleg fiktív és egyszerre valóságos betegségé”*-ről beszél. Aki a leveleket – különösen a családiakat – olvassa, mindegyre beleütközik a kórtünetekbe, a kórházi beszámolókba (a levélíró asszonyok csak ráerősítenek a veszélyek jelzésére); és ami súlyosbította Szisz állapotát: a nyugtatókat, fájdalomcsillapítókat alkohollal kombinálta.

A láz enciklopédiája beszédes kötetcím, a verseskönyv egyik döbbenetes darabja pedig a (*Betegen*):

A semmiből a fájdalom
üzenget, kése torkomon,
alvásból ébrenlétre és
ébrenlétről öntudatlanba
üldöz, nincs út, menekülés
előle, riogat magamra,
gyarlóságomra; oly esendő
s óvnivaló és cudarul
érzékeny testem tántorul

Évekkel a választott vég előtt, ugyanitt írja le:

hisz a halált is önmagam
seb-életén kellett tanulnom; –

Ekkor a (sokadik) számvetést követően még biztatja magát, a végletekből nem von le végleges-végzetes következtetést:

– – megtornyozott keserűség –
föld alatti délibáb –
Van, van, van tovább –

talp alatt harangvirág
kondul
utolsót,
fehér felhő
feketül,
játszik
koporsót

Bár micsoda játék, micsoda jövőkép ez?

Hasonló – szelídebb vagy durvább – motívumok végigkövethetők a költői pálya egészén. Valahol a *Golyószórásban* közelében, *Magamnak* cím alatt olvassuk:

Átkoztál és pörlekedtél,
mert magad elől menekültél,
s kerested: ki hibás a bűnért,
amelyet – hányszor! – elkövettél.

S most itt fájsz, másként nem tehetsz,
mert szeretetlen is szeretsz,
s mert késő, mindent elkövetsz,
és mert nem szabad: nem feledsz.

És jött végül a *Circumdederunt* (amelynek *„példa nélkül álló retorikai koncentráltságát"* a *Magyar Nagylexikon* kiegészítő sorozata, a *Művek Lexikona* első kötete méltóképpen hirdeti, 2008-ban); az utolsó szakasz szerint így:

Körülvettenek engem a világ dolgai,
és nincs erő közülük kiszabadítani.
Talán nem is akarnám. Tán így rendjénvaló.
Halál elől ne meneküljön, az ki meghaló.

Fölösleges legendásítani ezt a halált, bármelyik oldalról. Korszakos lírába emelve – minden tapasztalat, minden fájdalom, árulás vagy önárulás, átkozódás, szeretet és nemfeledés: maga az élet. Élet a XX. század közepén, Európának ezen a golyók szaggatta terepén.

Simoncsics Péter

Egy „sportember" emlékezete

Kontra György (1925–2007)

A tudás birodalmának legalább három régiójában volt otthon: a biológiában általában, s benne különösképpen az orvosi fiziológiában, a pedagógiában mint elméleti pedagógus és gyakorló tanár, és végül, de nem utolsósorban a bölcseletben. Minderről pedig még papírjai is voltak: általános orvosi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte, és a Budapesti Orvostudományi Egyetemen fejezte be 1952-ben, filozófusi diplomáját pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem adta ki 1951-ben[1]. Időben még ezeknek előtte, 1945-ben szerzett egy arany medált is, ami azt tanúsította, hogy abban az évben ő volt a leggyorsabb Magyarországon a 100 méteres gyorsúszásban. Orvos-biológus, pedagógus, filozófus – mindenekelőtt azonban sportember volt egy olyan korban, amely nem sportszerűsége révén fog bekerülni a történelembe. Kontra György életének vezérlő elve a „fair play" volt. Már ifjúkorának kezdetén is, 1944-ben, amikor a „fair play" elvét követni esztelen, olykor halálos kockázattal járó viselkedésnek számított. Másodéves orvostanhallgató volt, amikor a Trefort-kerti auditóriumba becsörtetett egy hazaffy, s az előadó tanárt félretolva fölvételt hirdetett a „hon védelmére" speciálisan az orvostanhallgatók számára alapított Csaba Bajtársi Egyesületbe. Nem bajlódott a hallgatóság többségének vagy kisebbségének hajlandóságával, hanem kérés és kérdés nélkül osztani kezdte az előre kitöltött jelentkezési lapokat név szerint szólítva ki a hallgatókat a magával hozott ábécésorrendbe szedett lista alapján:

– Kemény István, ja, maga, most látom, zsidó, magának nem jár! Következik… Kontra György, itt tessék aláírni!

– Köszönöm, nem. Nem kérek olyasmiből, ami nem jár mindenkinek.

Kontra György elmondása szerint reflexből cselekedett, nem mérlegelte tettét, pedig félt, de sportemberi lényét nem tagadhatta meg. És bár nem lett a Csaba Bajtársi Egyesület tagja, egy másik félkatonai alakulat, a Levente Egyesület keretében az illető hazaffy megtalálta a módját, hogy bosszút álljon Kontra György protestálásáért: az ő parancsára békaügetésben kellett Kontra Györgynek körbeugrálnia a Trefort-kertet. A megaláztatást keresztyéni türelemmel, a megerőltetést röhögve viselte: sportember volt. A megtorlásnak

[1] A kései utódok kedvéért meg a nevekkel magát fényező kort jellemzendő mondom el, hogy Kontra György mindkét diplomáját bizony ugyanazon a budapesti egyetemen szerezte, ami – hogy nevekkel való takaródzásból a mi korunk se maradjon ki – mostanra tovább osztódott háromfelé, s így állott elő a Semmelweis Orvosi Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Budapesten, sőt a három közül a legutolsó Piliscsabára is átterjedt.

ez volt a kisebbik része, Kontra György ugyanis hamarosan megkapta munkaszolgálatos behívóját, hogy a háború következő szakaszát a Keleti-Kárpátok gerincén tervezett Árpád Védvonal erődítményeinek kiépítésével töltse el – mint később kiderült, teljesen fölöslegesen, mert a szovjet és a velük szövetséges román hadvezetés, ellentétben a magyarral, ismerte a hadtörténetet, és tudta, hogy a honfoglalók óta a mongolokon át a krími tatárokig egyetlen inváziós sereg sem a hegyek gerincén, hanem a hágókon keresztül és a völgyeken át tört be az országba[2].

Mielőtt Kontra György világháborúból való „kivonulásának" történetét folytatnám, munkaszolgálatból való ideiglenes szabadulása idejének – 1944 őszéről van szó – egy epizódjáról kell beszámolnom, amit tőle magától hallottam, s aminek pontos részleteit ugyan elfeledtem, de a lényege megmaradt emlékezetemben. A történethez tartozik, hogy amint ismeretes, Kontra György Karácsony Sándor (1891–1952) legbelső tanítványi köréhez tartozott. Egész életére szóló erőt adott neki, és egyúttal feladatot rótt rá, hogy Karácsony Sándor így szólt hozzá: „*Te vagy az én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm*." Karácsony Sándorról pedig tudható, hogy leghatározottabb ellenzője volt mindenféle diszkriminációnak, lett légyen az faji, nemzeti vagy vallási alapú megkülönböztetés. De nemcsak elvben és szavakban volt ellenzője az akkori ún. „zsidótörvényeknek", hanem tettekben is, Vekerdi László visszaemlékezését, amelyben beszámol arról, miként követte meg és igyekezett a maga részéről kárpótolni Karácsony Sándor az éppen munkaszolgálatba induló Török Sándort a „magyar nemzet" által neki okozott sérelmekért a háború idején[3]. Karácsony Sándor tanítványi köréhez ugyanúgy tartoztak „zsidók", mint „árják", „hívők" és „ateisták", „katolikusok" és „protestánsok", és minél inkább eltértek az akkori „törvények által védett" kategóriáktól, ami azt jelentette, hogy minél inkább kirekesztettek voltak, annál kedvesebbek voltak az Öreg szemében. Karácsony Sándort és a kort jellemzendő, itt a helye Heller György tanúságtételének, aki azokban a vészterhes időkben talált rá Karácsony Sándorra, lelt megnyugvást és bátorítást körében: *„1941 nyarán történt* – írta nekem 2006. március 9-én kelt levelében –, *hogy Forgács Péterrel* […] *a közeledő változások szelét érezve, kutattunk embereket, társaságokat, akik valahogyan a jövőbe mutattak volna. Végiglátogattunk pszichológus társaságokat, belmissziós-pietista bibliaköröket, pincehelyiségekben összebújt komcsikat – mindenütt ugyanaz a barna-zöld-szürke-havibajrózsaszín pác. »Van még egy címem – mondá Péter –, a Calvin-tér«.*

Benyitottunk abba az enyhén poros és dohos szobába – és abban a pillanatban: jól éreztük magunkat. Csodálatos biotóp a külső mocsár után. Senkit sem ismertünk a társaságból. Mégis: barátok közé kerültünk. És amikor begurult, két botjára támaszkodva, egy kövér, bajszos, kissé kopaszos bácsi – tiszta sor, hogy ő volt a mágnes, aki a társaságot összefogta.

Összefogta? A mágneshasonlatot[4], még ha én ötlöttem is ki, nem tartom rossznak: hiszen a fémforgácsok nemcsak a patkóhoz tapadnak, hanem egymáshoz is. És mindent áthatott az a szellem, ami – ha a recipiensnek volt hozzá antennája – az egész életemre kihatott. […]

---

[2] Heller György arról tájékoztatott, hogy 1943 folyamán a Kállay-kormány alatt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és államtitkára, Szebenyi Antal kezdeményezésére olyan rendelet jött létre, hogy értelmiségieket, diákokat többé nem küldenek a keleti frontra, ehelyett Erdélybe és Délvidékre, azaz akkor még kifejezetten hátországi területekre irányítják őket – azzal a rejtett céllal, hogy átmentsék őket a jövőnek. Ez a kormányzati szándék azonban nem anullálja a Csaba Bajtársi Egylet toborzótisztjének aljasságát, hogy Kontra Györgyöt bosszúból munkaszolgálatra hívatta be.

[3] Szépe György – Terts István: *Karácsony Sándor, a nyelvészeti megalapozottságú pedagógus kutató* (a Debreceni Egyetem „Karácsony Sándor-előadótermének" avatásán elhangzott avatóbeszéd kéziratából)

[4] Németh László is „mágnesemberként" jellemezte Karácsony Sándort, ami nem csökkenti az 1956 óta emigrációban élő, s ugyanezért az ő megnyilatkozását nem ismerő Heller György találó hasonlatának értékét.

[…] ...éreztük a levegőben, végre egy diszkrét halmaz, ahol senki se vizslatja, ki a fél-, negyedvagy egész zsidó… mintha teljesen elvonatkoztatva léteznénk a külvilágtól. És így folytatódott tovább, megszakítás, törés nélkül, egészen 44 tavaszáig.

Most ugrok egyet. Idézed a Török Sándor-sztorit. Volt ennek előzménye is. 41 decemberében, karácsony közelében, már megkezdődött a szeánsz, amikor betoppant a szobába egy harminc-negyven év körüli, hajlott hátú férfi, havas, kopott, lila színű télikabátban. A Szent Öreg feltápászkodott a fotelból, nagy nehezen a jövevény elé ment, megölelte és sírt. A többiek, a régiek, kettejük köré sereglettek. Mi, Péterrel, nem értettük, mi történik itt – míg valamelyikük felvilágosított: Pásztor Imre jött meg, a költő, Sándor Bácsi kedvenc tanítványa. Munkaszolgálatos. Szabadságot kapott. Ekkor láthattuk őt, mi ketten először, mindnyájan meg utoljára.".

Karácsony Sándor tanítványai között számos életét is kockára tevő „zsidómentő" volt, például a matematikus Varga Tamás, aki karpaszományos őrmesterként hamisított nyílt paranccsal hozta ki Molnár Ferenc (Frici) barátját, Karácsony Sándor kedves tanítványát a balfi koncentrációs táborból, és kísérte vonaton haza Debrecenbe. A pesti gettóba zárt barátokat is rendszeresen támogatták a Karácsony-tanítványok. Ezekben a nem veszélytelen segélyakciókban részt vett Kontra György is. Ő maga így kommentálta egykori tetteit: *„Ezzel az orral könnyű volt bemenni [a gettóba], annál nehezebb volt kijönni!"* Kontra György fanyar öniróniája egyaránt jellemzi őt magát, a „maga ábrázatát", és az előítéletes kort (amely ismét a miénk!) bűnös ostobaságaival egyetemben.

Folytatva Kontra György világháborúból való „kivonulása" történetének a kárpáti frontvonal összeomlása utáni szakaszát, amely az 1944. októberi 15-i kiugrási kísérlet kudarcával meg az azt követő nyilas hatalomátvétellel kezdődött és Budapest, illetve az ország fölszabadulásáig tartott. A keleti front összeomlását a hadvezetés újabb katonai behívókkal próbálta ellensúlyozni. Kontra György, előző nyári muszos tapasztalataiból kiindulva, úgy döntött, hogy nem tesz eleget a katonai behívásnak. A nyilasok azonban elkapták, és a belvárosi gyűjtőhelyről, ahonnan a fogvatartottakat, „zsidókat", „katonaszökevényeket", valamint a „hazaárulók" akkori „jogrend" szerinti számos egyéb fajtáját (akiket ma egységesen „idegenszívűként" aposztrofálnak vidám „utódaik") az árpádsávos karszalagot viselő „testvérek" ismétlődő rendszerességgel hajtották a Duna-partra, hogy belelődözzék őket a folyóba, Stollár Béla[5], a Nemzeti Sport újságírója mentette ki, aki Kontra Györgyöt a sport világából korábbról ismerte, s aki ebben az időben az újságírás helyett életmentő (bár „hamis") dokumentumok gyártásával és osztogatásával foglalkozott. Ennek köszönhető, hogy Kontra György bujdoshatott tovább a „maga szakállára". Szülei már nem voltak Budapesten, mivel édesapját, dr. Kontra Lászlót mint közhivatalnokot, az Országos Közegészségügyi Intézet főfelügyelőjét az intézettel együtt Balatonlellére evakuálták. Helyettük rokonához, Kontra Aladár óbudai református parókushoz kopogtatott be, aki egyházi emberként – gondolta Kontra György – nagyobb védelmet élvezett az átlagnál, hogy segítsen elrejtőznie. Kontra Aladár, akiről mindenki tudta, hogy erősen jobboldali érzelmű[6], nem tagadta meg elveit, csak unokaöccsét, amikor elutasította, mondván, hogy „kommunistákkal nem áll szóba". Kontra György végül Tahiban lelt menedékre, ahol korábban nagyapja, Kontra János lelkészkedett, sőt ahol a családnak akkor még háza volt, és ahol Karácsony Sándor Exodus-köre is tartotta nyári táborait a 40-es évek elejétől kezdve – ahol tehát Kontra Györgyöt az egész falu ismerte. Ismerte őt Demeter úr, a patikus is, ennek ellenére vállalta a kockázatot, s fölvette magához segédnek, noha ő is

---

[5] Egy hasonló mentőakció során, 1944 decemberében, tűzharcba keveredett a nyilasokkal és elesett. Emlékét utcanév őrzi.

[6] Kontra Aladár ugyanis nemcsak református lelkészként, de országgyűlési képviselőként is közszereplő volt (Kontra Miklós közlése).

nyilas érzelmű volt. Kontra György itt vészelte át a háború utolsó hónapjait és érte meg a felszabadulást – ellentétben Demeter úrral, aki látván a szovjet bevonulás elkerülhetetlenségét, korábbi ígéretéhez híven véget vetett életének: megmérgezte magát.

1945 tavaszán Kontra György visszatérhetett az úszómedencébe, hogy, mint föntebb említettem, magyar bajnokságot nyerjen 100 gyorson, és visszatérhetett orvosi tanulmányaihoz is, amelyeknek egyik, számára emlékezetes helyszíne a Trefort-kert volt. Itt találkozott újra „jótevőjével", a Csaba Bajtársi Egyesület egykori toborzótisztjével, ezúttal a Magyar Kommunista Párt színeiben. *„Erősen viszketett a tenyerem – mesélte –, amikor hallottam az ipsét hálát rebegni a Nagy Szovjetuniónak, hogy méltóztatott fölszabadítani bennünket a fasiszta németek és az őket kiszolgáló nyilasok rémuralma alól. Ugyanolyan hévvel dicsőítette most a Szovjetuniót, mint amilyen buzgó hazaffyassággal szólított harcba bennünket néhány hónappal előbb ellene. Mégis az én közreműködésem nélkül érte el a hübrisz, mert pechjére hazatért a haláltáborból annak a budai villának eredeti („zsidó") tulajdonosa, amelyet ez a derék hazaffy odaadó hűségéért – előbb a nyilas, majd a kommunista párthoz – magáévá tett. Az illető villatulajdonos jogi álláspontra helyezkedett, aminek az lett a következménye, hogy hazaffynk emigrációban kényszerült folytatni szabadságharcos tevékenységét, hogy, hadd legyen a történet kerek – tette hozzá Kontra György – az ún. rendszerváltás után, már ha megérte, a kommunizmus elleni harc hőseként megint itthon kapjon elégtételt és kárpótlást ilyen-olyan keresztekkel, sőt, ha jó időben jelentkezett jó helyen – miért is ne? – tán még budai villával is."* (A történetet ismerve a szemem se rebbent, amikor láttam azt a sok színeváltozást, amin az ún. rendszerváltáskor országunk számos jelesnek mondott személyisége átesett, vagy – vérzik értük a szívem – átesni kényszerült.)

Ilyen előzmények után és ilyen tapasztalatokkal fölvértezve indult neki Kontra György az 1945 utáni új világnak, amelyet a vele történtek ellenére reménytelinek ítélt. Tanulmányai mellett közírói tevékenységet is folytatott mint a *Fiatal Magyarország* szerkesztője, bekapcsolódott a közéletbe mint a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) kulturális osztályának aktivistája, továbbá mint a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) Medikus Körének alelnöke, majd elnöke.

Más korban szocializálódván és az utánam jövő nemzedékre is tekintve, úgy gondolom, érdemes elidőzni néhány gondolat erejéig a mellett a körülmény mellett, hogy Kontra György, éppúgy mint mestere, Karácsony Sándor aktív közéleti tevékenységet vállalt 1945-ben. A háborús viszonyok után *„az oroszok kétségtelenül a felszabadulást hozták számunkra* – írja a kor hiteles tanúja, Márai Sándor – *de szabadságot nem hoztak. Igaz, szabadságot nem lehet kívülről hozni. Egyén, nemzet csak önmagát ajándékozhatja meg a szabadsággal"* (*A teljes napló,* 1945, Helikon, é. n.: 352. l.). És éppen ez a cél vezethette Karácsony Sándort és körét is, amikor belevetették magukat a közéletbe. Közéleti aktivitásuk, mindenekelőtt Karácsony Sándoré, a korábbi érában, az ún. Horthy-korszakban kezdődött. Bármennyire is múltba tekintő, félfeudális és reakciós volt az a rendszer, nem volt totális: működtek benne spontán alakulatok, egyesületek (sőt pártok és szakszervezetek is, de most csak az ún. „civil szféra" érdekel bennünket), amelyek a társadalom természetes szövetét alkották. A nemzetközi hátterű YMCA (Young Men's Christian Association), magyar nevén Keresztény Ifjak Egyesülete (KIE) és a Cserkészszövetség, a Soli Deo Gloria, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, a Győrffy Kollégium kuratóriuma, amelyekben Karácsony Sándor, s nyomában tanítványai, köztük Kontra György tevékenykedett, és noha közülük több egyesületnek voltak egyházi kapcsolatai, lényegében mind „civil" szerveződések voltak, amelyekre az állam, de az egyház sem tette rá a kezét. Ebben a vonatkozásban a háború előtti kort éles cezúra választja el a háború utánitól, pontosabban a fordulat éve utánitól: a háború előtt léteztek spontán és természetes civil szerveződések, a háború, illetve 1948 után már nem. A keleti despotizmus magyar változatának sikerült a civil szerveződéseket, és az őket létrehozó spontán kezdeményező erőt annyira vissza-

szorítania, hajtásait az utolsó szemig, sőt az alá visszametszenie, hogy ezek az erők az ún. rendszerváltás után csaknem húsz évvel sem képesek föltámadni, kisarjadni és jelentős vonzóerőt gyakorolva széles körben hatni a társadalomban. Mint a keleti despotizmus idején gyerekeskedő (1946-ban születtem) és fölnövő, majd fölnőttként is huzamosan abban élő individuumnak nincs semmiféle „egyesületi" közösségi élményem, amire nosztalgiával tekintenék vissza: egyházi közösséghez soha nem tartoztam, és bár voltam úttörő és KISZ-tag meg szakszervezeti tag, a velük járó kötöttségeket azonban mindig „kényszernek" éreztem, és azóta is, 1989 óta is, gyanakvással szemlélek mindenféle egyesülést, légyen az egyházi vagy világi (hogy pártokról, pláne párttagságokról ne is szóljak), és ezzel, úgy gondolom, nem vagyok nemzedékemből egyedül. A háború előtti helyzet a mostanitól radikálisan különbözött, akkor a tennivágyó (fiatal) emberek fönntartás és belső gátlások nélkül csatlakozhattak ehhez vagy ahhoz a spontán alakulathoz, civil szerveződéshez, és többnyire meg is találhatták bennük a maguk feladatát és helyét. Így volt ez még 1941-ben is, amint föntebb Heller Györgytől olvashattuk.

Karácsony Sándor és vele Kontra György 1945 utáni társadalmi aktivitásának és közéleti szerepvállalásának másik mozgatója az a reménység volt, hogy a szovjetek nem fognak túlzottan beleavatkozni a magyar életbe, nem akarják „civilizátor" módjára átszervezni a magyar életet, ahogy a németek esetében a világháború előtt és alatt az egyre erősödő náci befolyás, majd a német megszállás idején joggal félni lehetett. E reménységükkel nem voltak egyedül: *„Az angolszászok elmennek* [ti. az európai kontinensről. S. P.], *az oroszok ittmaradnak. S valószínű, hogy az oroszok nem is lesznek imperialisták: korrektek lesznek, betartják a békeszerződést, nem falnak fel kis népeket, lehet, hogy arra sem kényszerítik őket, amitől sokan félnek: nem kívánják, hogy a nyugati peremnépek a Szovjet tagállamai legyenek… Beérik az országokban egyfajta rózsaszín demokráciával"* (Márai Sándor: *A teljes napló, 1945*. Helikon, é. n. 180.l.)

Ma már látjuk, hogy ezek a remények nem teljesültek, de utólag könnyű okosnak lenni. Első pillantásra naivnak ítélhetnénk a szovjet megszállással beköszöntő új rend iránti jóhiszeműségüket, illetőleg a vele szemben táplált elvárásaikat. Pedig nem voltak ők naivak, pontosabban nem naivak voltak, hanem és csupán rosszul tájékozottak a Szovjetunió természetét és Magyarországgal (továbbá természetesen Kelet-Európa újonnan meghódított régiójával) kapcsolatos szándékait illetőleg. Ha belegondolunk, nem lehet őket ezért sem szemrehányással illetni. Karácsony Sándor már a háború kitörése előtti évtizedekben érzékelte, hogy a német nemzeti szocializmus szelleme a hazai merev kasztrendszerre települve halálos veszélyt jelent a magyar társadalomra nézve, akadályozza megújulását, elszakítja saját hagyományaitól és egyetemes (európai) gyökereitől. Ezt a veszélyt a bőrén érzékelhette a kor magyar embere, amennyiben volt kellő mélységű történelmi ismerete, és judíciuma (ami nélkül különben az adatok ismerete teljesen felesleges). Kevesen voltak ilyenek akkor közöttünk, mert a Trianon-szindróma és a vele járó sokk vakká tette legtöbb honfitársunkat az ország (és a társadalom) egyéb problémáival szemben, amint ezt máig hatóan érzékelhetjük. Azt is mondhatnánk, hogy nem látták a fától az erdőt. Karácsony Sándor látta, látta az ország szociális problémáit, látta a faji kérdésben (minő rossz kérdés!) rejlő rossz válasz veszélyét, látta az ország pária voltát Európában, látta a szomszéd népekkel való megbékélés szükségességét, és látta, hogy az ezekre a kihívásokra adott rossz válaszreakciók hogyan szaporodnak el gomba módra az egyre nagyobb teret nyerő Harmadik Birodalom árnyékában. Amit viszont nem látott jól, az a szovjet birodalom természete, s amit éppen azért nem láthatott jól, mert a másik veszélyforrásra, a Harmadik Birodalomra figyelt erősen, amelynek középpontjában a náci propagandagépezet mechanizmusa állott.

A szögletes mozgású, rideg Hitler paranoiás volt ugyan, de a Harmadik Birodalom nem volt az. Nem az volt, hanem precízen működő embertelen államgépezet. Sztálin ugyanúgy paranoiás volt, mint Hitler, de jobban álcázta magát. A különbség mégsem ebben állott, hanem főleg abban, amit azonban csak sokkal később, végeredményben csak a 70-es években, Szolzsenyicin munkáiból ismerhettünk meg teljes mélységében, hogy a paranoia nemcsak Sztálinnak, de egész birodalmának volt a mozgatója, ahol paranoiás volt mindenki, le az utolsó falusi párttitkárig: a szovjet rendszerben ez a betegség volt a kiválasztás, a mindig kockázatos előmenetel alapja. Karácsony Sándor patriarchális magyarságának szemszögéből nézve a germán precizitással működő embertelen társadalom képe azért volt félelmet keltő, mert átültetése, magyarországi megvalósítása küszöbön álló, reális lehetőség volt, a keleti despotizmusé – nem. Amit meg ez utóbbiból Karácsony Sándor, másokkal egyetemben, láthatott, a bajszos-pipás, huncutul mosolygós orientális-kaukázusi patriarcha Sztálin-kép (az álarc) nem volt fenyegető, mert közel állott a magyar hagyományban otthonos Karácsony Sándor számára jól ismert Mikszáth rajzolta nagyúr, egy Pongrátz gróf, egy Balassa báró, egy Zrínyi Miklós alakjához, aki „nyájas tudott lenni, mint egy király". Ez az „altatás" viszont a szovjet propaganda sikereként értékelhető: egyetlen kedélyes figura fényképével meghódítani a fél világ szívét kétségtelenül „gazdaságosabb" megoldás volt, mint a nácik impozáns éjszakai „fáklyás" parádéival a világ másik felét.

Karácsony Sándor azon kevesek közé tartozott, akik átláttak a náci propagandagépezeten, és tisztában voltak a nácizmus (általában minden tömegmozgalom) természetével: *„Propaganda, agitáció és iskolán kívüli népművelés más-más célkitűzéssel, eltérő módszer alkalmazása mellett, különböző eszközök segítségét véve igénybe, voltaképpen egyet akarnak: a közvélemény irányítását. […] Reformkorszakokban meg szinte túlzott mértékben kap hangsúlyt a közvélemény, öregeket átképeznek, ifjakat nevelnek rá, mert azt hiszik, a közvélemény a közösségek célkitűzéseivel azonos erő, s ilyenkor a pedagógia nem is szokott akkora gondot fordítani az ész kiművelésére, mint nyugodtabb időben, inkább a szívre igyekszik hatni és a vágyakat, az akarat rugóit próbálja befolyásolni, ha lehet, irányítani is.*

Mindez rendjén való volna, ha sikerrel járna. Még akkor is hagyján volna, ha annyira-amennyire meglenne a látatja, vagy ha hébe-korba meg lehetne ütnünk, akárcsak a főnyereményt. Nagy baj, hogy kivétel nélkül mindmáig fordítva történik. A közvélemény szuverén. Agitáció, propaganda, iskolán kívüli és iskolai nevelés csak saját belső törvényei szerint befolyásolhatja. […]

Látszólag más eredményre juthatnánk, ha azonosnak vennők a közvéleményt az utca hangulatával, vagy a hordó tetejéről hangolható tömegek tetszés- és nemtetszés-nyilvánításával, apróbb-nagyobb társaságok suttogóbb-hangosabb szavával. De hát mindez sem egyenkint, sem összesen, sem a felsorolásból kimaradt, odasorolható egyéb válfajaikkal együtt nem a közvélemény. Ezek ugyanis valamennyien tömeglélektani jelenségek, *a közvélemény viszont:* társaspszichologikum. *Olyasvalami, mint a* nyelv *vagy a* szokás *vagy a mítosz. Két fél kell a közvéleményhez, legalább két ember szükséges hozzá, a tömeg, ha ezerfejű is, mindig egységesen nyilvánul. »Mint egy ember« – így szokták aposztrofálni s csakugyan úgy is viselkedik. Ugy haragszik, örül, lelkesedik, ítél, törzúz, alkot, csendesedik le és enyészik is el, »mint egy ember«.*

Agitáció, propaganda, iskolán kívüli nevelés és az iskolai nevelés »egyéni ráhatásai« mind csak a tömeggel szemben érvényesülhetnek, mert a tömeg *mindig »egyénileg« viszonyul, nem társaspszichológiai törvények szerint, mint az egyén. A tömegre igenis lehet hatni agitációval, propagandával, iskolán kívüli neveléssel, sőt az iskolai nevelés »egyéni ráhatásaival« is. Lehet rá eredményesen, elég tartósan is, de a hatás eredményéből sohasem válik közvélemény, mert – ismétlem – a közvélemény társaspszichologikum, két fél, tehát legalább két ember egymásravonatkozása"* (*A magyarok kincse.* Exodus, Budapest 1944. *Közvélemény és nevelés* című fejezet I. része 3–4. lap). Átlátván a náci propagandán, azt mélyen megvetette, ugyanezért nem is hitt neki.

Nem hitte és propagandának tartotta mindazt, amit például a bolsevizmusról mondott. Belátható, gondoljunk például Katyńra, mily csekély hitele is van annak, ha az egyik gyilkos a másikra mutogat. Ezt a történelmi csapdát, hogy tudniillik a nácizmus fájától nem látta a bolsevik erdőt, nem kerülhette el Karácsony Sándor, annak ellenére sem, hogy a marxizmust, pontosabban Marx tanításait első kézből és alaposan ismerte, megértette, éppen ezért – evangéliumi alapon – el is utasította. (L. Karácsony Sándor: *A mechanikusan megszervezett társadalom. A radikális mozgalmak üzenete a krisztianizmusnak.* In: *Ocsúdó magyarság*. Exodus, Budapest 1942: 369–375.) Ezzel együtt – és természetesen – mindig baloldali volt és az is maradt, ahogy Vitányi Iván véleményével egybehangzóan Kontra György is vélekedett. Karácsony Sándor elvetette ugyan – mint a háború előtti és utáni európai baloldal nagyobbik része – a marxizmust, de nem tartotta a szovjet rendszer lényegének, csupáncsak kendőző maszkjának, amely elfödte keleti despotizmus voltát. És ebben igaza is volt, viszont nem láthatta sem ő, sem más, hogy a szovjet rendszerben egy despota beteg lelke átjárta társadalom testesült meg, amire az idáig a történelemben példa nem volt. A Harmadik Birodalom is példa nélkül áll a történelemben, mint az első tökéletesen mechanizált, s ezért teljesen elembertelenedett rendszer. Egyszerre átlátni ennek a világtörténelem színpadára egy időben fellépő két totális rendszernek a lényegét, emberfeletti feladat, amit még egy Karácsony Sándortól sem lehet elvárni. Kivételes teljesítmény volt az is, hogy az egyikét, a hozzánk akkor térben közelebb álló Harmadik Birodalomét már jó korán kiismerte. Mégis: Karácsony Sándor jó ösztönét, éles történelmi szimatát jelzi, hogy a szovjet berendezkedés veszélyét „az emberinél nagyobb léptékben", azaz történelmi méretekben nem látta halálosnak a magyar társadalomra nézve. Valóban: nagyjából egy emberöltővel Karácsony Sándor halála után a szovjet birodalom magától összeomlott, ereje pedig Magyarországon már ennél is korábban megroppant, amiben Karácsony Sándornak közvetve, Kontra Györgynek pedig közvetlenül jelentős szerepe volt, amint alább majd elmondom.

Kontra Györgyöt a fordulat éve után részint még mindig tanulmányai foglalják le, közéleti tevékenysége – éppúgy mint szinte mindenkié, aki kívül maradt az MDP-n – ellehetetlenül, illetőleg szűkebb szakmai mederbe terelődik: 1949 őszétől az Országos Neveléstudományi Intézet előadója, 1950-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Nevelésügyi Főosztályának biológiai főelőadója, 1951-ben a Fővárosi Pedagógus Továbbképző Intézet igazgatóhelyettese, ugyanott a biológiai tanszék vezetője. 1952 és 1953 között ismét minisztériumi osztályvezető, ezúttal a Közoktatásügyi Minisztériummá átkeresztelt intézményben. 1953-tól 1958-ig a Budapesti Orvostudományi Egyetem Szövet- és Fejlődéstani Intézetének tanársegédje. 1958-tól 1978-ig a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet, majd jogutódja, az Országos Pedagógiai Intézet biológiai tanszékének vezetője, 1973 és 1976 között az intézet főigazgató-helyettese. 1978-tól 1995-ig, nyugdíjba vonulásáig az ELTE Embertani Intézetének tudományos főmunkatársa. Ezekben az években is aktív résztvevője a tudományos élet különböző szervezeteinek (Magyar Biológiai Társaság, TTIT), ahol fontos pozíciókat tölt be, szerkesztője az *Acta Biologica* című idegen nyelvű folyóiratnak.[7]

Közben, 1949-ben, megházasodik, felesége, Kozma Ilona magyar–latin szakos bölcsész, akinek tüneményes személyisége mindenkit elbűvölt, akit az a szerencse ért, hogy találkozott vele, és aki 1997-ben bekövetkezett haláláig Kontra György legfontosabb támasza maradt. Házasságukból négy gyermek születik, Miklós, Kata, Klára és Zsuzsa, akik közül kettő, a legidősebb és legfiatalabb az anyai bölcsész-művész vonalat viszi tovább, lévén Miklós

[7] Az adatok a Kontra Miklós összeállította Kontra György-életrajzból valók.

nyelvészprofesszor, Zsuzsa énektanár-zenepedagógus, a két középső, Kata és Klára pedig az apai természettudós vonalat, minthogy mindketten biológia–kémia szakos tanárok.

Karácsony Sándor 1952 februárjában meghalt, miután 1950-ben kényszernyugdíjazták, majd nyugdíjától is megfosztották, és életében „közéleti halottá", nem létező személlyé nyilvánították. A fordulat éve után sok Karácsony Sándorhoz hasonlóan baloldali vonzalmú embernek jutott ugyanez a sors, mint például Bibó Istvánnak, Kassák Lajosnak, Kéthly Annának vagy Laziczius Gyulának. Ezekkel az operációkkal az MDP, ez a szociáldemokrata és a kommunista pártból erőszakkal összekényszerített „párt" a magyar baloldalt hosszú évtizedekre, máig érezhetően megfosztotta attól, hogy aktívan részt vehessen az ország sorsának alakításában, hogy szervesen növekedjék. 1948 után a magyar baloldalból úgyszólván csak egy csonk maradt, egy steril szekta, amelyben az egykori moszkvai emigrációnak, az európai baloldal hagyományaihoz egyáltalán nem kötődő keleti despotizmusnak paranoiás képviselői voltak a meghatározók. Mellékesen jegyzem meg, hogy ez a „csonkolás", valamint a rákövetkező történelmi kataklizma, az 56-os forradalom és az azt követő megtorlás, Nagy Imrének és társainak kivégzése és az a dicstelen szerep, amit mindebben az MSZMP játszott, kolonc a kamarilla- és „pártpolitika" hínárosában vergődő mai „baloldalon", amely mögül hiányzik az egykori széles körű „civil" infrastruktúra, a munkásotthoni olvasókörök, a „munkaiskolák" hálózata, a „szabadművelődés", s ez máig akadályozza és késlelteti a politikai baloldal föltámadását, növekedését és felnőtté válását Magyarországon. Ebben a történeti kontextusban szerencsés fordulatnak mondható, hogy Karácsony Sándor szellemi örökségének őrzése természetes módon, anélkül tehát, hogy valamilyen „bizottság" vagy „grémium" többségi szavazattal döntött volna róla, Kontra Györgynek jutott. Szerencsés, hogy nem egy forró fejű bölcsészre hárult ez a megtisztelő, az adott történelmi helyzetben különösen veszélyes feladat, egyrészt, a dolog érdemi oldalát tekintve, azért, mert Karácsony Sándor nyelvészeti, irodalmi és filozófiai rendszere máig földolgozatlanul hever idehaza és integrálatlan a nagyvilág kurrens diszciplínáiba[8], másrészt, az ügy aktualitását tekintve, hogy ti. meg kell védeni a támadásoktól, azért is, mert egy közéletben járatos, jó szervezőkészségű és diplomáciai érzékkel is megáldott természettudós, amilyen Kontra György volt, a maga „szenvtelenségével", tudományának „objektív" súlyával komolyabb védelmet tudott nyújtani az anathéma alá vetett és megbélyegzett professzornak és tanainak, mint ami egy „szubjektív", könnyen hevülő, indulatos bölcsésztől telhetett volna.

Mielőtt Kontra György életpályájának és Karácsony Sándor szellemi utóéletének drámai összekapcsolódására, egyúttal Kontra György életpályájának csúcsára kerítenék szót, az ő sportemberi és általában emberi mivoltáról kell elmondanom néhány történetet, melyeknek személyes szereplője vagy tanúja voltam. 12 éves lehettem, amikor 10 éves János öcsémmel együtt elvitt kettőnket a Népstadionba, hogy megnézzük a Magyar Atlétikai Bajnokság rendezvényeit. A Keleti pályaudvar melletti Verseny utcán mende-

---

[8] Annak ellenére így van ez, hogy az utóbbi évtizedekben a Karácsony Sándor emlékét őrző Csökmei Kör, és elnöke, Heltai Miklós jóvoltából Karácsony Sándor művei sorra kiadásra kerülnek. Megemlítendő, hogy méltánylandó kísérletek történtek a Karácsony-oeuvre nyelvészeti, filozófiai, művelődéstörténeti, pedagógiai vonatkozásának földolgozására. Tanulmányíróként, szerkesztőként részt vállaltak Karácsony Sándor szellemi hagyatékának közvetítésében vagy földolgozásában: Boros Dezső, Buda Béla, Deme Tamás, Durkó Mátyás, Farbricius-Kovács Ferenc, Kalmár László, Székácsné Vida Mária, Szépe György, Varga Tamás, Vargha Balázs, Terts István, Vekerdi László, Vekerdy Tamás. Sőt monográfiák is születtek: Fabricius-Kovács Ferenc: *Kommunikáció és anyanyelvi nevelés* (1980), Kontra György: *Karácsony Sándor* (1992), Lendvai L. Ferenc: *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor* (1993), Lányi Gusztáv: *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan* (2000), Kontra György: *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor* (2003), Simoncsics Péter: *Paradigmaváltás légüres térben* (2005).

géltünk hármasban a Népstadion felé, amikor azzal az ötlettel állt elő, hogy fussunk versenyt – ad nekünk egy villanyoszlop-távolságnyi előnyt. Összenéztünk Jánossal, mi, akik odahaza Szegeden, a Dugonics tér mellett, a Dáni utcai univerzumban „sztárok" voltunk – egyebek mellett – futásban is. Nem mondtuk ki, csak gondoltuk, „Csak nem hiszi ez az öreg faszi, hogy jobban tud futni, mint mi?" Nekiiramodtunk, s a következő villanyoszlopnál már előttünk is volt. El voltunk képedve a teljesítményétől, ezzel együtt összeomlott bennünk egy világ, amelynek addig császárai voltunk, és kezdett kiemelkedni a homályból egy másik, egy sokkal hatalmasabb világ, amelyhez képest teljesítményünk, vele mi magunk is, aprócskának mutatkozott, aminek aztán további, mérhető bizonyítékait láthattuk mindjárt a Népstadionban is. Évekkel később, már fölnőttek voltunk, amikor elmagyarázta, mire való a gyerekek életében a sport: a gyerek még mielőtt a szellemi világban meg tudná mérni magát, ahol előbb megfelelő mennyiségű tudást kell fölhalmoznia, s amihez bizony hosszú időre van szükség, a test világában, a sportban ezt már korán, jóval korábban megteheti. Röviden: a sport világa jelenti az első lépcsőt a fejlődésben, amikor gyerekből a fiatal emberen át fölnőtt válik.

Néhány évvel később, 1960 nyarán történt, hogy elhozta hozzánk Szegedre fiatal barátait, Vekerdy Tamást és Karátson Gábort, hogy megismertesse őket Kalmár László professzor kibernetikai laboratóriumának munkájával. Az 56-os tevékenységéért börtönviselt, akkor frissen szabadult Karátson Gábor és barátja, a jogvégzett Vekerdy Tamás biciklivel karikáztak le Szegedre két nap alatt, ami rettenetesen imponált kamasz lelkemnek. Kontra György és barátai nagy érdeklődéssel figyelték Kalmár professzor munkatársának, Muszka Dánielnek a bemutatóját. Volt mit bemutatni a Török Sándor szerkesztette *Család és Iskola* című folyóirat munkatársának, a pszichológia szakot éppen akkor végző Vekerdy Tamásnak! A logikai gép, a mai számítógép korai, kezdetleges, de leginkább házilagos változata meg egy játékos szerkezet, a bizonyos emberi megnyilvánulásokat modellező "katicabogár" elkápráztatta az élénk fantáziájú Vekerdy Tamást, és művészi hajlamú barátját, Karátson Gábort, aki akkoriban indult neki festői pályájának. Az ő intellektuális kíváncsiságuk láttán bennem is érdeklődés gyúlt a logikai gép által megnyíló új világ, a mára valósággá lett cyber-tér iránt. Akkor és abból a perspektívából annak a térnek velük együtt nekem is a művészi aspektusa, a hétköznapok szürke egyhangúságától eltérő megformáltsága tetszett. Kalmárék vendégeként egy egész éjszakát beszélgettek végig a család barátjaként Kontra György és patronáltjai, Vekerdy Tamás és Karátson Gábor Kalmár Lászlóné Árvay Erzsébettel, a végtelenül nyitott szellemű, kivételesen művelt, érzékeny és jóságos Erzsike nénivel. Laci bácsi, emlékezetem szerint, nem volt akkor otthon, valószínűleg, ahogy ez gyakran megtörtént vele, valamilyen konferencián vett részt idehaza vagy külföldön. Én is jelen voltam, mert szüleim nyaralni menvén engem Erzsike néni gondjaira bíztak, úgyhogy azokban a napokban-hetekben Kalmáréknál laktam. Sok mindenről esett szó Kalmárék asztalánál, ami döntögette az én racionálisan fölépített kiskamasz világom falait. Például megdöbbentett Kontrának(?), Vekerdynek(?) vagy Karátsonnak (?) – nem emlékszem pontosan melyikőjüknek, de mindegy is, mert egyetértettek – az a kijelentése, hogy *„a művészi vízió megelőlegezi a tudomány produkálta képet"*, ahogy például egy mikroszkopikus metszet csak utánozhat egy Klee képet. Elég sok metszetet láttam már addig botanikus-paleontológus édesapám mikroszkópján, de azokat a való világ részeinek tartottam, ellentétben azzal a szintén látott néhány Klee-reprodukcióval, amiket ember által csináltnak, *artefactum*nak gondoltam, s ilyenként szekundernek is az univerzum rendjében. Most pedig azt hallottam róluk, hogy előbbrevalók, sőt „valóságosabbak", mint amazok. Az én kiskamasz világomban a ráció messze megelőzte az intuíciót, s most azt kellett hallanom, hogy ez őszerintük a valóságban éppen fordítva van. Még inkább megrendítette világképemet, amikor Isten létére került a szó, valamelyikük kijelentése,

hogy „Valami van!”. Szüleink nem voltak hívők, minket se neveltek semmilyen hitben, racionális, szabad, igazságos, a bennünket szeretettel körülvevő otthon világában nem volt Istenre szükségünk (persze, mert – most már látom – a rejtekező Isten, a cusanusi „Deus absconditus” mindig is jelen volt nálunk). „Vallási élményünk” kimerült abban, hogy nyaralásaink idején dunántúli rokonainknál el kellett mennünk velük templomba, és taszított bennünket az ott tapasztalt formális és lélektelen rituálékban megnyilvánuló vallásgyakorlat. Isten büntetésével való fenyegetőzés, meg Isten létének ellentmondást nem tűrő emlegetése semmilyen meggyőző vagy vonzóerőt nem gyakorolt számunkra, sőt még félelmet sem keltett bennünk. Ezzel szemben – sportteljesítményük vagy másokért hozott áldozatuk okán – hiteles személyiségek hitének mégoly visszafogott megvallása is elgondolkoztatott, és ajtót nyitott a mindenség újabb dimenziója, a transzcendencia felé. *„A vallásos nevelés társaslélektani felfogásban olyan sajátos magatartás, amikor a nevelő vall, a növendék pedig befogadja a vallást* – írja Kontra György Karácsony Sándorról szóló könyvének 60. lapján – *Miről szól ez a tanúbizonyság? Arról, hogy Ő az Isten igényli a feleket, növendék és nevelő egyaránt igényeltetnek Általa. A* nevelő *nem föltétlen a tízparancsolatot magyarázza, hanem esetleg kémiát vagy franciát tanít, de közben* egész magatartása arról vall, hogy nem vagyunk a magunkéi (Kiemelés tőlem! S. P.) *még csak egymáséi sem, hanem az Övéi vagyunk, a szuverén Isten igényel bennünket.”*

A 60-as évek elején nyaraink egy részét Tahiban töltöttük, hol Kontráék Duna-parti házában, hol Kövendiék házában a Vöröskő felé vezető úton. Itt láthattuk Kontra György sportbéli tehetségének újabb megnyilvánulásait: a labdajátékokban (fejelésben, fociban) éppúgy fenomenális volt, mint úszásban és atlétikában. Viszont Karátson Gábor és Vekerdy Tamás, kamaszkori bálványaink nagy csalódást okoztak: megdöbbenve vettük észre, „ezek” nem tudnak fejelni!

A József utcai Kontra-lakás, Kontra György felesége, Kozma Ilona szeretettel áradó, napsugaras személyiségének köszönhetően különleges szigete volt az evangéliumi szellemnek Budapesten. Különlegessége nem annyira szavakban, mint inkább tettekben nyilvánult meg: Kontráék lakása számos fiatal embernek nyújtott hosszabb-rövidebb ideig menedéket. Rokon és nem rokon gyerekek, korábbi és akkori tanítványok ettek, ittak, aludtak, nevelődtek náluk. És a rendszertelen időközökben Pestre vetődött vidékieket, mint János öcsémet, vagy hosszabb ideig Pesten hányódókat, mint engem is, befogadták/befogadtak. Nemcsak testi táplálékot kaptak a hozzájuk vetődöttek, hanem szellemi táplálékot és lelki támaszt is. Nincs ugyanis olyan ember, pláne fiatal ember, aki ne szorulna élete ilyen-olyan szakaszában másra, aki nem a szüleje. Kontra György, mint olimpuszi magasságban trónoló *pater familias*, különösen pedig felesége, Ilonka néni mindig érzékeny figyelemmel fordult az éppen betoppanó „űzött vad” felé. Személyiségében az volt a felszabadító, hogy isteni derűvel lépett túl a mindennapok anyagi gondjain, a holnapi cselekvést bénító kérdést, „Nincs pénzem, mi lesz velem?”, végtelen nagyvonalúsággal és mosolyogva rázta le magáról, mondván „Minden napnak legyen meg a maga baja”, s elég, ha a „mindennapi kenyér” megvan „ma”. Pedig négy saját gyerek meg sok másé nyomta a vállát. Igaza volt: mindig került valami az asztalra. Jóbarátok, jó emberek jöttek, hoztak ezt-azt, egy kosár babot, egy vekni kenyeret, egy kevés tojást, zöldséget, mindent, ami a kertben megtermett. Sokszor láttam kora reggel Bibliát olvasni, de nem emlékszem rá, hogy valaha is akár csak jelét adta volna, hogy elvárja tőlem ugyanezt. Az ő adakozó lénye maga volt hitének megvallása, példa a követésre. Közel s távolban nem láttam Kontráékon túl hasonlót, aki létével cáfolta volna a marxista tételt, hogy *„a lét határozza meg a tudatot”*, mert náluk a dolog épp fordítva volt érvényes, *„a tudat határozta meg a létet”*, hogy – amint Kontra György többször is mondta – *„nem vagyunk magunké”*.

Az Olimpuszról néha villámok csaptak le közénk a József utcában, ilyenkor Ilonka néni tyúkanyóként gyűjtötte maga köré az apróbbak-nagyobbak seregét, mert nem volt tanácsos Gyurka bácsi szeme elé kerülni. Legtöbbször azonban Kontra Györggyel is vitába lehetett szállni, mert nem várta el, hogy tanítását – bár *expressis verbis* tantételekkel sohasem traktált bennünket – ellenvetés nélkül fogadjuk el. Összeütközésre akkor kerülhetett (volna) köztünk sor, amikor fiatalságomból eredő tapintatlanságból durván fogalmaztam meg sommás véleményemet. Például egyszer azt találtam neki mondani Karácsony Sándorról szólva, hogy örülök, hogy nem ismertem személyesen, mert így nem tudott engem is megnyomorítani lelkileg, mint sok személyes tanítványát. Nem vágott szájon, hanem elgondolkodott és csöndesen azt mondta: *„Igen, nyomasztó volt, de egyúttal felszabadító is."* Ilonka néni pedig így kommentálta megnyilatkozásomat: *„Hát mivel lettünk mi szegényebbek azzal, hogy megismertük az Öreget? Semmivel! Mert gazdagabbak lettünk!"* És Karácsony Sándor ezzel helyére is lelt az én magánpantheonomban. Ilonka néni adomái mindig találóak voltak, mert az adott téma mélyére világítottak, mint ahogy az itt következő is. Tudnivaló, hogy Ilonka néni kései és egyetlen leánya volt egy pesti ügyvédnek, Kozma Balázsnak és feleségének, Szeremley Császár Margitnak. Édesapja a nyilas időkben sem tagadta meg emberségét: pestlőrinci villájában húsz „zsidót" bújtatott. Édesanyja egy bombatámadásban lelte halálát a háború végén, ezért özvegy édesapja utolsó éveit a Kontra család körében töltötte. Az emlékezetkihagyásban szenvedő öreg időnként eltűnt otthonról, s ilyenkor Kontra György és felesége útnak eredt, hogy megkeresse szegényt, aki többnyire azt sem tudta, hol van, amikor rátaláltak. Sőt, mint a következő történet mutatja, azt sem, hogy mely korban is él. Egyszer (az 50-es évek elején vagyunk) szokása szerint eltűnt, hosszas keresés után lánya a Nagykörút zajlásában bukkant rá, mire az öreg a következő hírrel örvendeztette meg lányát, hogy szerencsésen rátalált:

– Te, Ilonka! Eldöntöttem! Indulok a választásokon!
– Édesapám, nincsenek most választások! Rákosi van!
– Ki az a Rákosi? – csattant föl erre zabolai Kozma Balázs.

Valóban: ennél a székely köznemes szájából elhangzó kérdésnél többet egy vaskos történelmi monográfia sem tudna elmondani a korról.

Kontra Györgyhöz mindig bizalommal fordulhattunk segítségért. Barátságból még nemszeretem orvosi minőségében is hajlandó volt föllépni. A 70-es évek elején János öcsém egy NDK-beli munkatáborból jövet iszonyú vesegörcsökkel kopogtatott be hozzájuk. Már az úton hazafelé, a vonaton szörnyen szenvedett, és megérkezvén a Keleti pályaudvarra épp hogy el tudott hozzájuk vánszorogni a József utcába. Kontra György diagnosztizálta János baját, nem alkalmazott fájdalomcsillapítást, mert tudta, hogy azzal csak elfedi a bajt, hanem azt mondta neki, hogy *„amíg a falat nem kaparod fájdalmadban, addig nincs értelme bármit is tenni"*. Türelmesen virrasztott, szinte együtt szenvedett vele hajnalig, és amikor János fájdalmában tényleg a falat kaparta, Miklós fiával kettesben bevitték őt a közeli ügyeletre, ahol aztán szakszerűen ellátták.

Az is a 70-es évek elején történt, hogy egy átdorbézolt éjszaka után bementem hozzá az OPI-ba (ma ismét a Fasori Gimnáziumé az épület), hogy „orvosi igazolást" kérjek tőle, minthogy elmulasztottam megjelenni akkori munkahelyemen, az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. Higgadtan megmagyarázta, hogy noha van neki fejléces papírja, meg is mutatta, de avval semmit sem érek, mert nincs neki „hivatalos érvénye", minthogy diplomája alapján receptet írhat ugyan, de orvosi-munkaügyi felhatalmazása nincs, tekintve, hogy nem rendelőintézeti, kórházi vagy klinikai alkalmazásban áll. Szomorúan vettem tudomásul, hogy eredménytelen volt a kísérletem. Irodájából indulóban még megkérdeztem tőle, hol van a WC, mondta, hogy a folyosó végén, s elköszöntem tőle. Nagyon zilált lehettem, hogy, mint később mesélte, irántam való aggódásból utánam jött a WC-be,

s mivel hívására, „Péter, jól vagy?", nem válaszoltam, fogta a sarokból a létrát, és nekitámasztva az egyik WC-fülke tetejének, kezdett rá fölmászni, hogy föntről vegye szemügyre a terepet. Ez a cselekedete máskor nem számított volna különleges sportteljesítménynek, kivéve esetleg a helyszínt, de akkor éppen igen, mert – ahogy ezt ifjúkori barátja és sporttársa, Peterdi Pál is megírta a *Ludas Matyi*ban publikált „tudományos esszéjében" – be volt gipszelve a karja. Történt ugyanis ennek előtte, hogy Kontra György fejébe vette, eljött az ideje, hogy a tejeszacskókat terhelési tesztnek vesse alá, bele is fogott, de a gyatra minőségű zacskó nem bírta ki az ő testsúlyának többszöri nyomását, elszakadt, s ő oly szerencsétlenül esett a konyha kövezetére, hogy karja törött. A gyerekek kedvéért elmondom még egyszer: Gyuri bácsi ugrált a tejeszacskón, mert azt hitte, hogy a zacskó ki fogja bírni. Ebben tévedett, de mire tévedését beláthatta volna, már késő volt: eltörött a karja. Kontra György begipszelt karral sem riadt meg a feladattól, hogy engem mindenáron megtaláljon a WC-ben, és fölmászott a létrára. Ott állott a létra tetején, amikor belépett a takarítónő a „mellékes helyiségbe" (ahogy Fabricius-Kovács Ferenc, Kontra György barátja szokta volt aposztrofálni ezt a nevezetes intézményt):

– Professzor úr! Mit tetszik ott keresni?

Ekkor én már a sarki presszóban gyógyítgattam magam mindenféle lével kárpótlásul a be nem szerzett igazolásért cserébe, mellékesen annak reményében, hogy a fejfájással együtt a lelkiismeret-furdalásom is el fog múlni.

1956 sorsfordító év volt a magyar történelemben – és Kontra György életében is. Az 56-os év tavasza, nyara óta forrongott a magyar élet, mozgolódott az értelmiség, az ifjúság, a Petőfi-kör vitáiban egyre döntögették a despotizmus tabuit. 1956 szeptemberének egyik napján délután három órára tűzték ki Kerékgyártó Elemér *A karácsonyista ideológia bírálatához* című kandidátusi disszertációjának a vitáját az ELTE Bölcsészkara Pesti Barnabás utcai épülete történettudományi előadótermébe. Kerékgyártó Elemér, volt Eötvös-kollégista, a háború végén a fegyveres ellenállás résztvevője, akkor az ELTE Történelmi Materializmus Tanszékének a vezetője, miután korábban, 1947–48-ban személyi titkárként „szolgált" Rákosi Mátyás, az MKP főtitkára, gyakorlatilag akkor már Magyarország teljhatalmú diktátora alatt. A disszertáció célja – a Párt egyenes utasítására vagy sugallatára – Karácsony Sándor szellemének végleges kiirtása a magyar életből. Ennek megfelelően a disszertáció opponensei nem voltak akárkik: Mátrai László filozófus, akadémikus, az Egyetemi Könyvtár nagyhatalmú igazgatója és Szigeti József, az ELTE filozófiaprofesszora. Mátrai jól ismerte Karácsony Sándort, mert nyolc évig annak a Tavaszmező utcai gimnáziumi osztálynak volt a tanulója a Józsefvárosban, amelynek Karácsony Sándor volt az osztályfőnöke. Ennek következtében Karácsony Sándor is igen jól ismerte őt, hajaj, de még mennyire! És nem voltak akárkik a bizottság tagjai sem: Bóka László irodalomtörténész professzor (aki szintén Karácsony Sándor tanítványa volt a Tavaszmező utcai gimnáziumban), Heller Ágnes és Hermann István filozófia szakos aspiránsok, Székely Endréné Horváth Ilona, a pedagógia tanára, Telegdi Zsigmond nyelvészprofesszor, Nádor György filozófus, továbbá a bizottság titkára, Mészáros István filozófus, és végül elnöke, Ortutay Gyula néprajzprofesszor, akadémikus – mindannyian az ELTE tanárai. Az ilyen viták többsége akkor, és azóta is, előre lefutott dolog: a bizottság titkára fölolvassa a jelölt életrajzát, ismerteti tudományos pályáját, a jelölt röviden összefoglalja téziseit, az opponensek fölolvassák többnyire dicsérő véleményüket, itt-ott beszúrva néhány apró ellenvetést, az elnök megkérdezi a hallgatóságot (ami nevéhez hűen általában hallgat), a bizottság kivo-

[9] Jancis Long & Alex Bondy: *Dress Rehearsal for a Revolution? The Hungarian Quarterly.* Vol. XLI. No. 157. Spring 2000: 85–102.

nul, hogy meghozza döntését, majd visszatér, és a jelölt azzal a meggyőződéssel fogadja a bizottság ítéletét, hogy egy nagyságrenddel jobb tudós lett, sőt most már az marad élete végéig – mert hiszen így döntött a jeles grémium.

Most nem így történt. Kezdődött azzal, hogy a terem zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel, sőt a folyosóra szorultak közt is tolongás támadt. Karácsony Sándor életében az ifjúságnak talán a legnagyobb hatású és legnagyobb tömegeit vonzó nevelője volt, és még 1952. februári temetésére is nagyon sokan eljöttek, noha akkor nem volt veszélytelen akárcsak gyászolni is egy halottat, ha az politikai üldözött volt, míg élt. Neve négy évvel azelőtti halála óta anatéma volt, ki se lehetett nyilvánosan ejteni. Az új idők jele volt, hogy nevének hallatán ismét tömegek gyűltek össze. Így történt, hogy a bizottság kénytelen volt a szokott rituálét megszakítani, és megfelelő nagyságú termet találván a viszonylag közeli Közgazdasági Egyetemen átirányítani az érdeklődő tömeget az ottani nagy előadóba. Ez a „ritmusváltás" megzavarhatta a címből előre kiolvasható, Karácsony tanait elítélő disszertáció „sima" döntésre számító és önelégültségében bóbiskoló bizottságát. Még inkább megzavarta a hallgatóság soraiból szólásra emelkedő Kontra György föllépése, aki az előző 24 órát a disszertáció tüzetes olvasásával és kijegyzetelésével töltötte (mert csak akkor és oly rövid időre tudta a dolgozatot megszerezni). Későbbi mesterem, Hajdú Péter is jelen volt, és így jellemezte Kontra György hozzászólását: *„Nem mondott ő semmit. Csak szépen egymás mellé rakva fölsorolta Kerékgyártó Elemér »citátumait« és Karácsony »eredeti« szövegeit – egyből láthatóvá lettek Kerékgyártó torzításai, elhallgatásai, hazugságai."*. Kontra után mások is fölszólaltak, például Karácsony Sándor egykori debreceni professzortársa, Szabó Árpád, aki kollégáját „a magyar nyelv nagy mestereként" jellemezte, „óriásnak" mondván, akit egy „törpe" arcul dobott sárral, aztán Lakatos Imre, Karácsony Sándor kalandos és kacskaringós életű, zseniális tanítványa, aki Kerékgyártó „tudományos" érvelését zúzta porrá, és – taktikusan – Karácsony Sándornak a kommunistákhoz való jó viszonyát emelte ki. A fölszólalásokat a hallgatóság lelkes tapsa kísérte, s az éjfélig tartó vitában az opponensek visszavonták a vita elején kinyilvánított véleményüket, hogy Kerékgyártó Elemér disszertációját elfogadásra javasolják, majd a bizottság tagjai ennek megfelelően személyes – addigra negatívra váltott – véleményükkel is súlyosbítva a disszertációt elutasították. Az est sztárja, ami a fölkészülést, időzítést, a rendelkezésre álló anyag és energia gazdaságos és célszerű fölhasználását, azaz a sportszerűséget illeti, vitathatatlanul Kontra György volt. Ezt ismerte el Kerékgyártó Elemér, az egykori Eötvös-kollégista és bátor ellenálló (a történelem színpadán – csak volt – „sportember"), amikor a vita végeztével Kontra Györgyhöz ballagott és némán kezet fogott vele.

A Kerékgyártó-vitát egyesek a forradalom főpróbájának tartják. Annyi bizonyos, hogy beleillik abba a forradalomhoz vivő eseménysorba, amely Litván György angyalföldi fölszólalásával kezdődött, Rajk László és társai október 6-i újratemetésével folytatódott és az október 23-i fölvonulással vált országos méretű megmozdulássá. A forradalom utáni megtorlás kijárt (volna) Kontra Györgynek is az „előkészítésben" való részvételéért, ha a forradalom idején csak egy szalmaszállal is táplálta volna a forradalom tüzét, amint ezt az újra berendezkedő hatalom meg is előlegezte neki utólag, sőt szinte el is várta volna tőle. De nem sikerült ellene találniuk semmit, mert Kontra György nem vett részt a forradalomban. Ennek oka pedig az volt, hogy a rendszer addigra odáig lazult, hogy a család végre útlevelet kapott Romániába, hogy meglátogathassa Kontra György felesége édesapjának szülőföldjét, a háromszéki Zabola községet. Továbbá azért sem vehetett részt a forradalomban, mert nem egyszerűen csak 800 km távolságra volt akkor Budapesttől, hanem még azért is, mert Zabolán vakbélgyulladást kapott, és frissen operált betegként feküdt éppen a kézdivásárhelyi kórházban. Nehezen hitte ezt el neki a hatóság idehaza, és minisztériumi főnökének, Jóború Magdának számos igazoló jelentést kellett küldenie

ügyében a végtelenségig gyanakvó (paranoiás) belügyi hatóságnak, amíg leszálltak róla. Helyette Kecskemét mellett élő erdőmérnök bátyját, Kontra Lászlót csukták le – neki, illetve feleségének nem volt erdélyi származású rokonsága, akiket forradalmi, pontosabban „ellenforradalmi" tevékenység helyett meglátogathatott volna.

A forradalom utáni megtorlás korszakában ismét lehetetlenné vált Kontra György küldetése, a karácsonyi gondolatok széles körű feldolgozása és nyílt terjesztése. Ha nem lehetett nyíltan, folytatta fű alatt, és Karácsony Sándor nevének említése nélkül. *„A név nem fontos. Nem a név fontos, hanem a program"* – mondta többször is. És a maga részéről meg is valósította: a Török Sándor szerkesztette *Család és Iskolá*ban közölt cikksorozata később könyv formában is megjelent *A fejlődő gyermek* (1963) címmel, ami több kiadást érvén meg nagy sikert aratott. Ez a munka is – Karácsony Sándor tanításának megfelelően – társas tevékenység eredménye, mivel a könyv szellemével harmonizáló, remek illusztrációit Karátson Gábor készítette. Továbbá abban is társas produktum, hogy nyomában írta meg a cikksorozat lélektani párját ugyancsak a *Család és Iskolá*ban Vekerdy Tamás.

Nem az én feladatom Kontra György biológusi, pedagógusi munkásságának bemutatása és értékelése. Ezt nyilván szakszerűen elvégzik majd kollégái és tanítványai. Ehelyett személyes élményeim és reflexióm alapján folytatom tovább emlékezésemet. Bár természettudósként tartják/tartjuk számon, tanúsíthatom, hogy Kontra György filoszként is megállta a helyét. Élettörténetéből, ahogy maga elmondta, azt vettem ki, hogy hajlamai szerint ő bölcsész lett volna inkább, de engedelmeskedett a család elvárásának és érettségi után az orvosi karra iratkozott be. Később a háború után a szívére – és Karácsony Sándor tanácsára – hallgatva beiratkozott a filozófia szakra is, amit a történelem kanyarjainak következtében végül még hamarabb is fejezett be, mint orvosi tanulmányait. Az is a történelem kacskaringóinak tulajdonítható, hogy filozófiai tanulmányaiban nem sok örömet lelhetett, tekintve, hogy a totális hatalom hamar elütötte a katedrától Lukács Györgyöt, az egyetlen valamirevaló filozófust akkor Magyarországon, aki miatt választotta éppen ezt a szakot Kontra György. Annyi haszna lett azért ebből a „kitérőből", hogy kollegiális kapcsolatot alakíthatott ki Lukács György tanítványaival, akiktől, mindenekelőtt Heller Ágnestől, jelentős segítséget kapott a föntebb ismertetett Kerékgyártó-vitában. Egész életpályáján végig megfigyelhető valamiféle újra meg újra jelentkező konfliktus belső hajlam és külső elhivatás, nekiiramodás és megtorpanás, nyílt víz sodra és búvópatak szivárgása, várakozás és megérkezés között, és erre a benne ciklikusan feltörő konfliktusra a „fair play", általánosságban szólva az „illetékesség" elve vetett féket. Kontra György érték- és mértéktudata hol stiláris javaslataiban, hol jogi vagy életviteli tanácsaiban nyilvánult meg. Sok írásomat megmutattam neki kéziratban, s emlékszem nem mindig hízelgő megjegyzéseire, amik viszont mindig hasznomra váltak, pl. hogy *„jeles középiskolai dolgozat"*, *„ne fölényeskedj"*, *„miért kell egy jó elemzést leönteni divatos takonnyal"*, s élénken emlékszem arra is, hogy a portugáliai „szekfűs" forradalom idején honi tapasztalataimból kiindulva féltettem a forradalom demokratikus jellegét, és dühösen robbantam ki előtte, amikor láttam, hogy a diktatórikus (bolsevik) jelleg előretör. Erre csak annyit mondott röviden: *„Hát menj oda!"*. Rögvest lecsillapodtam, s megértettem, hogy kár akkora energiát pazarolni olyan dolgokra, amikre úgysincs befolyásunk, helyette a saját dolgainkat kell rendbe rakni.

Az ún. rendszerváltás meghozta ugyan a lehetőségét annak, hogy Kontra György küldetését, Karácsony Sándor életművének propagálását nyíltan és széles körben lehessen teljesíteni, de a magyar oktatásügy még mindig aktuális karácsonyi diagnózisát és az általa javasolt gyógymód alkalmazását egyetlen kormányzat sem fogadta el, de még csak nem is mérlegelte – Karácsony Sándor már nem élvén – Kontra Györgytől sem. A történelem a *Felszabadulás* (1945) után most az *Elszabadulás* (1989) után is zárójelbe tette – rövid időn belül másodszor is – Karácsony Sándor országos jelentőségén túlmutató munkásságát, s

benne az oktatásügy egészére vonatkozó javaslatát. Ilyen esetekre szokta volt mondani Kontra György *„Hát ilyen gazdagok vagyunk!”*

Kontra György élete egyetlen nagy készülődés volt elhívásának teljesítésére – hosszú várakozásokkal, verseny előtti feszültséggel, mindig kockázatos rajtokkal. És legalább kétszer sikerült neki jól elkapnia a rajtot, 1944-ben és 1956-ban. A rendkívül kedvezőtlen történelmi konstellációk ellenére – Kontra György életének legnagyobb részében az ország el volt zárva Európától és a nagyvilágtól, belül pedig elnyomás akadályozta a gondolatok cseréjét és szabad áramlását, így mesterének tanítása nem mérettethetett meg sem hazai, sem külföldi iskolák és gondolkodók mérlegén – ő Pál apostol módjára mégis megfutotta pályáját és teljesítette rendelt küldetését: a karácsonyi életmű megőrzését a jövő számára. A próbaszakaszok közötti hosszú várakozások feszültségét borral oldotta. Tőle hallottam a fanyar bon mot-t: *„A magyar értelmiség előtt két út áll: az egyik az alkoholizmus, a másik… járhatatlan”*. Felesége halála mélyen lesújtotta, vele „jobbik fele” hagyta el, mert zabolai Kozma Ilona volt Kontra György eredendően zabolátlan természetén a fék, noha az ő nevében is benne volt a – kontra. A Kontra–Kozma pár minden zörgés és zivatar ellenére példás életet élt, mert nem voltak a maguké, mert önzetlenül megosztották mindenüket a rászorulókkal, akiknek egyike voltam és maradtam én is.

Bánszky Pál

Negyven éve fényképez Bahget Iskander

1968 karácsonyán – Magyarországon tanuló szíriai diákként – vásárolt magának egy „Zenit" fényképezőgépet, s ezzel megkezdődött Iskander „fényképésztörténete".

Ha csupán az *Egy marék világ* című 1978-ban készült fotóját ismernénk, amelyet lényegében megismételt 2004-ben, amolyan „családregénynek" is tekinthetnénk a Leilka lányáról gyermekként, és huszonöt év után felnőtt emberként készült felvételt, ahol ő központi szereplő, kezében virágcsokorral. Azt hiszem, ezt kell tekintenünk a felvétel egyik jelentésének, a másiknak pedig a környezetet, a magyar tanyavilág változásával, illetve változatlanságával. E jelenség lényegét tekintve műfajilag szociofotónak is nevezhetnénk, ahol 25 év alatt annyi a különbség, hogy az előző helyzettel szemben kiszáradt egy fa, vagy nem ló, hanem tehén legel a fűben, illetve, hogy a korábban járatlan tarlón kitapostak egy ösvényt, de a negyedszázad alatt alapvetően változatlan maradt a régi környezet, a magyar tanya világa. Jelentős felismerés! S készülhetett volna akár új műfajteremtő szándékkal is!

(S az alkotó elmondásából az is következik, hogy a magyar tanya világában a mindennapi kenyerükért küzdő emberek a vendéget – akár idegen akcentussal beszéljen is – szívesen, szeretettel fogadják, hellyel és étellel kínálják.)

Úgy tűnik, a természeti és az ember alkotta környezet a fényképezés örök műfaja marad. A magyar tájnak például jellemző motívuma a *Gémeskút* (Hortobágy, 1975), de Iskandertől egy másfajta látás érvényesül a nézőpont megválasztásában, amikor a kútostor „boldogabbik végét" tartja fontosnak hangsúlyozni. Az erdélyi lankás tájnak pedig a tónusbeli és formai gazdagságát sikerül megragadnia (Erdély, 2003).

Iskander tágabb szülőföldjének környezete, ha később is került lencsevégre, végül is felidézte azt a sivatagi emléket, amely állandó mozgásával, ritmusával „absztrakt szobrot" épít a tájba, vagy az Algériában készül Sahara „homokplasztikák" és az előtér dús növényzetének ellentétére építi fel a kompozíciót. Megmutatja a *Kősivatag* (Algéria, 1982) világát, mely felvételnél a távolabb látható hegykúp tömege szinte „megkoronázza" a sivatagi tájat.

Nemcsak a táj, hanem az ember, (s nem csak a szellemi ember!) is kiemelt szereplője Bahget Iskander művészetének. Van amikor az ember dolgos kezeinek a bemutatásán keresztül jellemez (*Cím nélkül*, 1974), máskor a homlokon és a szem környékén egyre szaporodó ráncokkal mutatja meg a falusi munkásembert (*Vincellér*, 1975). Felvételével rangot adott a hosszú évtizedeken keresztül miskei magányában élő sérült szemű Tóth Menyhért festőművésznek (*Hajós*, 1973). Környezetével – a köny-

vekkel, a falon függő játékbohóccal – és az író karakteres portréjával jellemzi Faludy Györgyöt (1999) stb.

Ahogy általában az alkotó embert, a tenniakarás, az örök elégedetlenség hajtja újabb kutatásra, kísérletezésekre. És ebből az alapelvből kiindulva melléáll – s nemritkán anyagi ellenszolgáltatás nélkül is – számos alkotónak, a civil szervezeteknek, akik vele hasonló szándékkal akarják formálni magukat és a világot.

A kecskeméti Mezőgép dolgozójaként járt Algírban és Marokkóban, de huszonöt évig nem ment haza Szíriába, s ezt követően is ritkán tudta meglátogatni a most nyolcvanhat évesen is ott élő édesanyját.

A sivatag fotósa, a végtelen homoktáj fotósa most, legújabb képsorozatán a végtelen tél, hótáj és a vele birkózó ember küzdelmét idézi elénk nagy erővel.

MAG MERÜLET

MAG MERÜLET

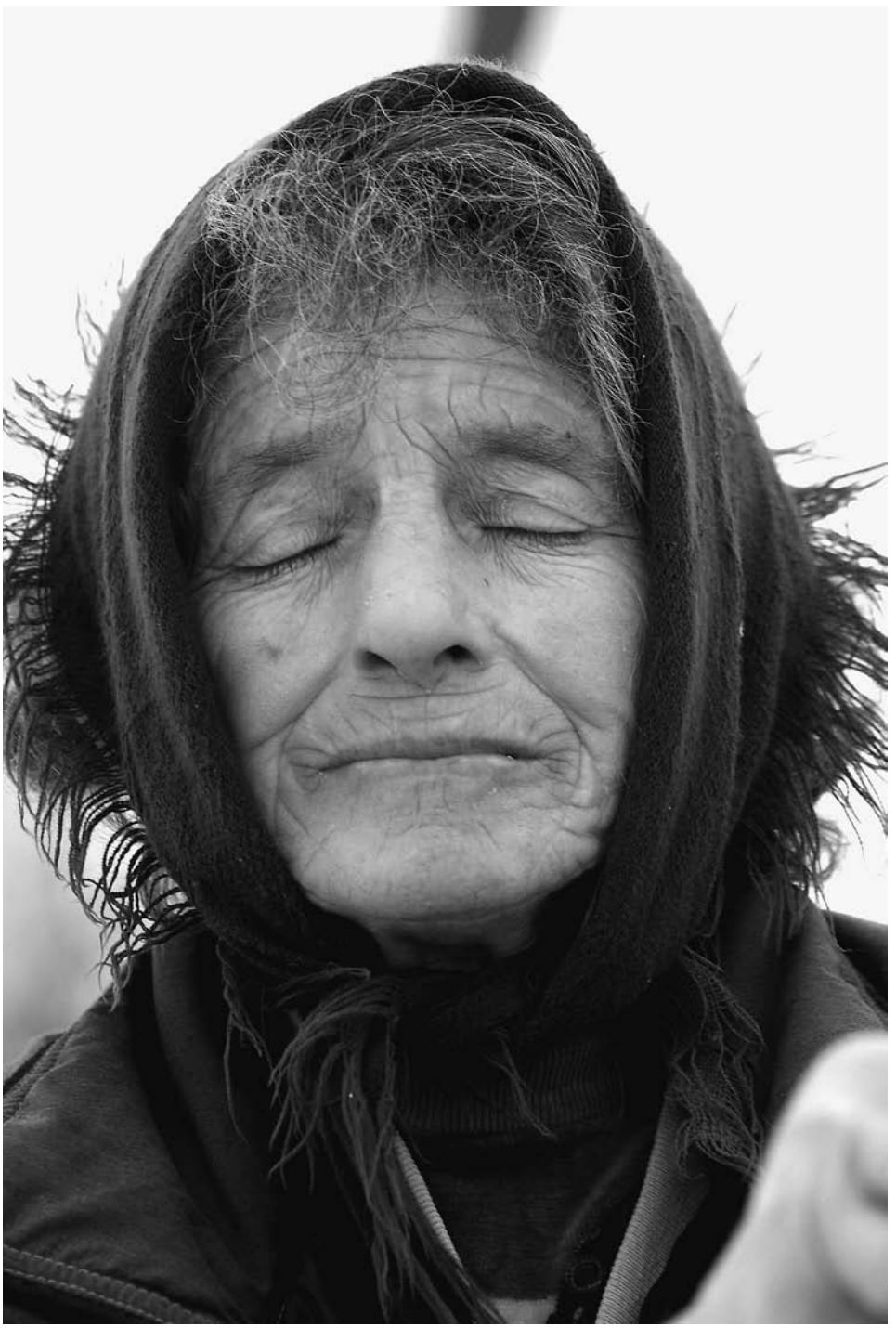

MAGÁNTERÜLET!

Dobozi Eszter

„itt a legjobb”

Pintér Lajos Ezüst című kötetéről

Pintér Lajos 2007 végén Kecskeméten megjelent kötete, az *Ezüst* a hiány költészetének foglalata. A dekoratív mélybordó (vagy borszínű?) borítóra ezüsttel nyomott szó, az *„ezüst”* ily módon kétszeresen is felidézi a benne rejlő jelképiséget. A kötetével azonos című vers a nemesfém értékvoltára utal, s arra is, hogy a belőle készült pénz mindig éppen ott hiányzik, ahol a létfeltételül szolgáló termék, a kenyér megszerzésére kellene; s nem többre. A költemény ugyanitt mellesleg a szó mitológiai jelentését is előhívja: a *nap aranyát* ellenpontozva/kiegészítve a *hold ezüstjét* szóratja a versbéli kisgyerek tenyerébe a varázsigék hangján. Rámutatva a költészet valamikori szerepére, a szavakkal teremtett művészet mágikus erejére, s egyszersmind jelezve azt is, hogy a mi világunkban a vers már rég nem varázs, csupán e jellegnek hiányát képes felmutatni. Ha azonban a kötet darabjaiban oly sűrűn elénk rajzolódó nagy költőelődök, szellemóriások és kortárs alkotók névsora felől közelítünk a könyv címéhez, megkerülhetetlen annak felismerése, hogy az aranykorokat követő *ezüstkorok* épp azért ezüstkorok, mert hiányzik belőlük, ami aranynyá váltja a megelőző időket. Mindenekelőtt a szellemi nagyságok termékenyítő közelsége. A nagy művészi-írói-gondolkodói teljesítmények már csak múlt időben említtetnek a könyv lapjain. S ugyanígy a jelentős kismestereké. De szerzőnkkel egykorúak is sokan csupán emlékként vannak ott Pintér költészetében és az olvasói gondolkodásban. A magyar szellemi élet nagy veszteségeit számlálja elő az *Égi vendégek* és a *Medalion* című ciklus, de a *Tengerlátó* jó néhány darabja is. Ezek a versek újramondatják velünk, olvasókkal is, hogy mekkora hiányt okoz *Illyés Gyula, Tóth Menyhért, Bibó István, Bálint Sándor, Fodor András, Czine Mihály* és mások elhunyta. A legfrissebb fájdalmak közül pedig szól vers például *Nagy Gáspár eltávozásáról is.* A *Sütő Andrással* váltott sorok is (Pintér Lajos versére Sütő még életében szép levélben válaszolt, amelyet szintén közöl a költő) már a léten túli világok s az itteniek közötti kapocs hitében kelnek életre.

Költőnk korábbi műveiben is gyakran merült föl a mesterek elmúlt világa idillikus színben, a diákkor sokat ígérő várakozásának emlékével. Sűrűn volt a Pintér Lajos-i líra az *Ezüst*öt megelőzően is emlékezően nosztalgikus, nosztalgikusan elégikus. Az *Ezüst*-ben azonban az emlékezés olykor a megidézetthez kapcsolódó adomák prózaversszerű feldolgozásában valósul meg, így az elégikus hangot a korai versekből ismerős derű hatja át ismét. Ilyen a *Versmeccs 1. félidő* című része, mely *Kormos István*, valamint a *2. félidő* című szakasza, mely *Simonyi Imre* emlékének adózik.

Korunk nagyságokat, múltbéli, közelmúltbéli példákat felejtető, felemás, pontosabban féloldalas szellemi életének kontextusában – arra kell gondolnunk – több ez, mint a költőnek magavigasztalása barátságok és nagy találkozások újraélése által, hiszen gesztusértéke van olyan nevek fölvonultatásának, mint a szerző által talán legtöbbször emlegetett *Kormos Istváné,* vagy például *Sinkáé, Bibóé, Áprily Lajosé, Illyés Gyuláé, Kálnokyé, Nagy Lászlóé, Simonyié, Baka Istváné, Pinczési Judité…* (*Expressz falevél, Atlantisz, Tengerlátó, A centenáriumi évre*). Talán nem túlzás: az írástudó lehetséges cselekvése ez a romlással, a ránk szakadó valóságos rombolással, a szellemi értékek tékozlásával szemben. Kötődések, példák vállalása a trendinek kikiáltott jelenségek ellenében. Kísérlet a kánonok és a kánonokból kiszorítósdit játszók hatástalanítására. Olyan minőségek hiányának a kimondása Pintér Lajos *Ezüst*je, mint amilyet a fent említettek képviseltek:

„Ki mond zsoltárt most – kérdezem halkan,
ki énekel most szegény hazánkról?"
(Egy boldog nap szomorú leírása)

Vállalt költőelődök és sorsközösségben élő kortársak megidézésére nem csupán az emlékezés és búcsúvétel variációinak direkt módján találunk eseteket szerzőnknél. A nagy példaképektől vett vendégszövegek gyakran válnak a Pintér Lajos-vers építőköveivé. Máskor az allúziós technika teremt termékeny összefüggést a felidézett mű és költőnk írásai között. Az intertextualitásnak nevezett esztétikai jelenség révén az ő költészetében valóságos hálózata épül ki azoknak az utalásoknak, amelyek által egyazon rendszerbe foglaltatnak olyan alkotók, mint *Stephen Hawking, Az univerzum dióhéjban* című könyv szerzője, *Weöres Sándor* (miközben észrevétlen átalakul *A hallgatás tornya* Pintérnél *a hatalom tornyá*vá), *Kassák Lajos* (ahogyan eljátszik közismert nagy verse címével: *„A madár meghal. / A lovak kirepülnek", medalion), Mikszáth Kálmán (a pénzügyminiszter reggelije), Radnóti Miklós („nem párizsban / [sic!] történt / ahol itt-ott / lejt a járda"), Sára Sándor* és *Nagy László* (*„Mikor temettünk, hó hullt, / szívünkre hószakadás" – 75 szál élő virág), Dante („Ki itt belépsz, lábujjhegyen járj" – Édenkert), Szilágyi Domokos („Szeretnék élni 2000-ig"), József Attila, Márai Sándor és Petőfi Sándor („a remény, hogy magyarul motyogják fölöttünk / fiúk és lányok, fiaink, unokáink, magyarul / motyogják: édes hazám, fogadj szivedbe" – Atlantisz; „Egy-egy költő / belekiált a csendbe, / belekiált, hogy / Világosságot!"; „Levegőt! mert / sziszegő kígyó, torkát szorítja / a hiány" – Világosságot!)…*

A parafrázis valamely teljes mű újraalkotása, nem csupán egy-egy sorának, jellegzetes fordulatának fölidézése. Erre is bőven szolgáltat példát Pintér Lajos költészete. Maga a szerző is parafrázisként jelöli meg a *Bevezetés egy Vígh Tamás-kiállításhoz* című költeményének műfaját, amikor alcímként használja a szót. Ha parafrázis is, nem egyetlen korábbi műnek az újraköltésével az. *Illyés Gyula* több írásából is táplálkozik a költő. A forma, egyik szavával a cím és a költemény indítása, jó néhány motívuma ugyan egyetlen alkotásra, a *Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez* című versre vall, de ezenkívül a *Bartók* jellegzetes sorai és fordulatai mellett feltűnik benne a *Haza a magasban* is. Ugyanakkor ihletet kapott a költő a szöveg tanúsága szerint *Nagy Lászlótól*, az ő költeményének címével (*Hószakadás a szívre*) majdnem azonos *Sára Sándor-filmből (Hószakadás), Egry József* balatoni képeitől, *Katona József Bánk bánjából*, az *Ómagyar Mária-siralomból*, valamint az *Ómagyar Mária-siralom* és a *Kádár Kata* ballada jellegzetes sorait egymásba játszó *Utassy Józseftől („világ világa./ Virág virága./ Szerelem kápolnavirága.")*

Parafrázisszerű a kötet élén olvasható mű, *Az apátság alapítólevele,* a kádári diktatúra idején botrányt kavaró *Nagy Gáspár*-verset újra feldolgozó *Öröknyár: elmúltunk ötvenévesek* és a kötet végére helyezett *Világosságot!,* mely Petőfi Sándort parafrazálja.

Mondhatjuk erre az idézéses építkezési módra, hogy a posztmodern kelléktárából való. Pintér Lajos verseinek bizonyos posztmodern vonásaira már *Vasy Géza* is felhívta a figyelmet az *Ezredfordulói ének* című írásában, mely először 2000-ben az Árgusban jelent meg. (Vö.: Vasy Géza: *Tíz kortárs költő*, Felsőmagyarország és Szépírás Kiadó, 2007). Emlékezünk azonban arra is, hogy a vendégszöveges megoldásokat és az allúziós szó- és képfűzést, valamint a parafrázist is, évszázadokkal korábban, sőt már Krisztus előtt használták. A tiszteletadás eszköze volt *Vergiliusnál, Horatiusnál*, majd a mi *Zrínyi Miklós*unknál. Élt vele *Arany János*. Elmúlt századunk első felében is előfordult mind a magyar, mind a világirodalomban *(T. S. Eliottal, Babits Mihállyal),* később az avantgárdból is táplálkozó *Szilágyi Domokos* alkalmazza kedvvel nagy ívű kompozícióiban a század második felében.

S ha már a posztmodernt emlegettük, nem hagyhatjuk szó nélkül Pintér Lajos költészetének azon sajátosságát, amely szintén gyakori jellegzetesség a posztmodern áramába tartozó alkotóknál: a játékosságot, különösen a szójátékok kedvelését: *„Kodály tanár úr / – a hű zenész – / hazánkra visszanéz, / hogy templom vagy / hodály az ország?" (Bevezetés egy Vígh Tamás-kiállításhoz)*

Pintér Lajos műveiben azonban a posztmodernre emlékeztető stílusjegyek a posztmodern költőétől merőben eltérő tartalommal és alkotói magatartással párosulnak. Pintér ugyanis nem tagadja a líra közéleti érdeklődésének létjogosultságát. Éppen ellenkezőleg: az irodalom közös dolgainkban való illetékességén alapul egész eddigi pályája. És nem hirdeti az értékek relativizálódását, viszont pöröl az elveszett értékek visszaszerzéséért. Ezt támasztja alá a fentiekben bemutatott hivatkozási rendszere is, mellyel szellemi életünk egész panteonját elénk állítja. Ahogyan szójátékainak jó része is olyan játék, amely – *Szilágyi Domokos* szavaival – *„titokban/holt-súlyossá komolyodik".* Nem puszta formai bravúr, hanem legtöbbször az irónia, a groteszk, a keserű bírálat lehetőségét találja meg benne. Vagy a derű, a diákos élcelődés módszerét.

Mert nem csak az elégikus hangoltság jellemzi ezt a költészetet, e kötetben is megmutatkozik a költő jókedvre, örömre való készsége. Tanúi lehetünk annak, mint szerez önmagának és olvasóinak kellemes perceket egy-egy nyelvi leleménnyel (*rempeholló*), a szavak, motívumok mágikus ismétlődésével, egymásra pörgetésével (*Játék*). A jó kedély biztonságát adják azok a művek, amelyek – mint a mikszáthi próza – egy-egy adomára, anekdotára szerveződnek. Különös, hogy ez az adomázó, anekdotázó, elsősorban prózastílus előfordul a lírai költő könyvében is (*versmeccs, rempeholló, Illyés/Szabó Lőrinc-medalion, Bálint Sándor-medalion, Medalion – Heleszta Sándor emlékére, Hogy éltek itt?).* Olyan darabjaiban, amelyek már-már nem is versek, ha csak nem – az előbeszéd természetességével megszólaló – prózaversek, vagy amelyek közelebb állnak a szabad vers ritmikájához, mint a kötött formában írottakhoz. Ezeknek a műveknek a téma kifejtettségében áll az erényük. Míg rövid – olykor egy-kétsoros – verseinek éppen a tömörsége, sűrítettsége figyelemre méltó. Mindezek mellett föltűnhet a korábbi Pintér-köteteket ismerő olvasónak egy másik formai újdonság is: megszaporodtak e költészetben a feltűnően rövid sorokra tördelt versek. Többnyire az ütemhangsúlyos ritmusban írottak között. Olyanok, mint a ráolvasás. Máskor meg: mint amikor az írott szövegben megszólaló minden szavának különös hangsúlyt kíván kölcsönözni – s nemcsak a szokásos nyomatékkal, hanem az írásképi megjelenítéssel is.

Pintér Lajos nem emlegeti ugyan ebben a könyvében *Tamási Áron*t, mégis azt kell megállapítani, hogy a legismertebb *Tamási Áron-i* tanításnak a legteljesebb mértékben megfelel a költőnk képviselte alkotói gondolkodásmód. Úgy, ahogyan művei tárgyaként jeleníti meg kötődéseit. Amiképpen szellemi partnerei, barátságai, olvasmányai, a magyar irodalomból választott példaképek által teszi otthonossá magát a világban, valamint a tájakhoz, a gyermekkor vidékéhez, a lakóhelyhez fűződő bensőséges viszonya révén. Hangsúlyos helye van verseiben a közeli térségekre vonatkozó *„itt"* határozószónak. Az otthonosságnál is szorosabb kötelék, ami az itthon jelentéséből adódik:

„De itthon,
de itthon,
de itthon,
itt a legjobb,
itt kerek az árok,
itt nagy a rét,
itthon a drága barátok!"

(Csongrádi Zweigelt)

Bánki Éva

Mindenekfölött költő

Kőszeghy Péter: Balassi Bálint – Magyar Alkibiadesz

A *Magyar Alkibiadesz* alcímű kötet Balassi Bálint életrajza, ezt követné a szerző szándékai szerint a Balassi poétikáját bemutató monográfia. A műfaj ellentmondásait szimbolikusan már a könyv borítója jelzi. A címet (*Balassi Bálint*) mintha megcáfolná az illusztrációként használt eredeti névaláírás: *V. Balassy.* A Kőszeghy-monográfia olvasható a következőképpen is**:** mi az, amit *mi* tudunk Balassi életéről, és mi az, amit *ő* akart tudatni magáról. A Balassi-féle (ön)mitológia mely elemeit támasztják alá a források? A vállalkozás időszerű: a Nemeskürty-monográfia óta nem jelent meg új Balassi-életrajz.

Leleplező könyvet – és nincs kétségem afelől, hogy az olvasók egy része a *Magyar Alkibiadesz*t így olvassa majd – költőkről nagyon nehéz írni. A különféle ön-mitológiákat az olvasók aszerint is megkülönböztetik, hogy poétáról, politikusról, hadvezérről van szó. A forrásanyag jellege is igen sok buktatót rejt. Balassiról sok életrajzi adatot ismerünk, csakhogy a fennmaradt források többsége peres irat. Hogy a kortársak mit is gondoltak Balassi költészetéről vagy szerelmi mitológiájáról, azt csak sejtjük vagy sejteni véljük. Hiszen többet tudunk a Sommerné-féle kalandról, Liptóújvár, Kékkő, Gyarmat birtoklásának bonyodalmairól, mint Balassi korabeli olvasóiról, olvasmányairól vagy akár költőtársairól. Az első nagy magyar költőt könnyebb elképzelnünk portya közben, birtokairól pereskedve, mint költeményekről beszélgetve.

Kőszeghy Péter írását minden filológiai pontosság dacára olvashatjuk történelmi regényként is: a szerző nemcsak teljesen újraértelmezi a jobbára már ismert forrásokat, hanem igyekszik szellemi-társadalmi hátteret is a költő köré rajzolni. Nem tudjuk, menynyi időt töltött/tölthetett Balassi a porosz Braunsbergben, de Kőszeghy mégis részletesen bemutatja a híres humanista központot: *Mi tagadás, szívesen képzelnénk ebbe a nemzetközi szellemi közösségbe, ebbe a korszerű humanista központba, a katolikus megújulás fellegvárába Balassi Bálintot.* Mit mondhatnánk? Illúziók/dezillúziók nélkül nincs életrajzírás.

A monográfia tagolása sem szokványos, talán épp azért, hogy a filológiában egyfajta szellemtörténeti regényként olvashassák. Kőszeghy megtartja a lineáris logikát, de nem korszakokra tagolva tárgyalja a Balassi-életutat, hanem amit újragondolásra méltónak tart, azt szimbolikus figurák köré rendezi. Ilyenek: az apa, Balassa János; Bornemissza Péter, Balassi tanítója; a nagy politikai mintakép, Báthory István – és, igen, az ecsedi Báthory által álnok kurvanénak nevezett, a pataki várfoglaláshoz is példát adó Losonczi Anna. Nagyon hatásos írói fogás: mintha mi, a nézők, a naumburgi dóm szenvedélyes gesztusokba merevedett donátor-szobrai között járnánk. Ezek a lebilincselő miniportrék azt is lehetővé teszik, hogy a szerző végigpásztázza a kor szövevényesen izgalmas közéleti viszonyait.

Ritkán adatik meg, hogy egy irodalmi életrajz szerzője a kor politikatörténetéről is releváns megállapításokat tehessen. Ehhez persze Balassiról kell életrajzot írni, akinek szellemi és érzelmi fejlődése a magyar nagypolitika keretei között bontakozott ki. Hogyan is esett meg Balassi híres erdélyi fogságba esése és Báthory Istvánnal való találkozása? A régi életrajzok körülményes magyarázkodásokba fogtak, hogy megvilágítsák, miként lehetett a Báthory-ellenes felkelőkhöz csatlakozó Balassi Báthory István kedvenc udvaronca, és miért követte Báthoryt Lengyelországba. És egyáltalán, mi lehetett az a felségsértési ügy, melybe Balassa János, Bálint édesapja belekeveredett, és amely Bálint politikai jövőjét is beárnyékolta?

A történész-munka – mint azt már számos elméleti tanulmány felfedte – bizonyos értelemben hasonlít a detektívekére. A történész is nyomokat keres, fel nem fedezett dokumentumokat vizsgál át, vagy épp szigorú dedukcióval újragondolja mások következtetéseit (szürke agysejtek). Kőszeghy megpróbálja még egyszer logikusan összeolvasni az egykori összeesküvés és Bálint erdélyi, lengyelországi udvaronckodásának dokumentumait, összerakni a réges-régi kirakós játék darabjait. Eszerint Bálintot a lengyel–magyar perszonáluniót (egységes, lengyel szövetséggel létrejövő Magyarországot) tervezgető apja, Balassa János csempészte volna be egy jó fedősztori segítségével Erdélybe.

Ez a hipotézis – Kőszeghy hangsúlyozza, hogy mindez csak az események *egyik* elképzelhető magyarázata – jobban megvilágítja Bálint udvaronckodását, erdélyi és lengyelországi forgolódását, Lengyelországgal kapcsolatos későbbi illúzióit, és egyáltalán a Habsburg-udvar szemében mindvégig gyanús renoméját. De mi a bizonyíték? Ha az okos detektív nagy társaság előtt előadja végkövetkeztetéseit, akkor a tettes elsápad, felpattan, kirohan a teremből, és halljuk, a folyosón lapuló rendőrfelügyelő dörmögését: letartóztatom. A történésznek nincs, nem is lehet ilyen szerencséje: nincs az a ragyogó elmélet, amit látványosan megtalált források nélkül ily teátrálisan igazolhatna. Ám az elmélet így is briliáns, és az erről szóló fejezet a monográfia egyik legizgalmasabb része.

Milyen különös (és természetesen mennyire életszerű), hogy a korabeli politikusok nemcsak Habsburg és/vagy török alternatívákban gondolkodtak! De az olvasók többségét valószínűleg nem a politikai alternatívákat szétszálazó, a jeles álnokságokat, a rendkívül agyafúrt emberek nagy ravaszságait bemutató fejezet döbbenti meg elsősorban, hanem a Losonczy Anna-szerelem, az irodalomtankönyvekből ismerős szép mese megbuktatása. Ám míg egy politikai összeesküvés felderítésében sok eredménnyel kecsegtet a szereplők motivációinak feltárása, és itt tényleg lehet helye a detektívregényekből is ismert dedukciónak, ez a módszer kevésbé hatékony a szerelmi történetek feltárásában.

A nyalka egri hadnagy és az egri várkapitány felesége között szövődő szerelem egyébként egyik nemzeti toposzunk. Népszerűségében talán közrejátszik, hogy a szép idill a mindenki kötelező olvasmánya, az *Egri csillagok* helyszínén játszódik. Pedig ami az *igazságot* illeti, csak a költő tanúságára támaszkodhatunk. Balassi 1588-ban, az akkorra már özvegy Ungnadné Losonczy Annával kötendő (érdek)házasság reményében ír úgy, mintha már 1578-ban, az egri katonáskodás idején is szerelem lobogott volna közöttük. Irodalomtörténészek, a korábbi Balassi-életrajzok szerzői pusztán versbéli információk nyomán költötték a filológiai mesét. Kőszeghy Péter nemcsak azt bizonyítja, hogy a tíz évvel korábbi szerelem az életrajz tényeivel nem egyeztethető össze, hanem azt is, hogy egy félig-meddig nyilvános házasságtörő viszonyt a 16. századi magyar közgondolkodás nem tűrt volna meg.

Hát akkor mire volt jó ez a kitalált szerelem? Hencegés? Férfidicsekvés? Szerelmi történetként elmesélt önéletrajz? A költőfejedelem önmaga konstruálta mitológiája? Egy regény, amit a főszereplő, Balassi Bálint szerez? Kőszeghy Péter megemlíti, hogy *a Dichtung és Wahrheit milyen érzékenyen érintkezik*, de rögtön hozzáteszi, *a szerelmes volt legfeljebb a versek,*

és nem a történeti életrajz szintjén igaz. Sőt azt is felveti, hogy Balassi maga alakította saját élettörténetét a *Szép magyar komédia* előzményének számító Casteletti-vígjáték szerint.

Énstratégiák! Fiktív önéletrajziság! Mielőtt önfeledten megmártóznánk ezekben a posztmodern fogalmakban, érdemes végiggondolni, hogy a régi énstratégiák másféle társadalmi és lélektani viszonyok között talán nem is voltak annyira stratégiaiak. Oly korok, ahol a személyiség nem támaszkodhatott a tükörkép vagy az identifikációs okmányok megerősítésére, ahol egy költő a saját nevét is különböző helyesírással írhatta le, talán másként vélekedtek igazságról, hazugságról és fikcióról. Lehet, hogy a polgárosodás előtti én a legegyszerűbb ember számára is olyasvalami volt, amit napról napra újra kellett teremteni.

És nemcsak a költők szerelme, hanem még a legmindennapibb szerelmi érzés sem képzelhető el álmok, nosztalgiák, reménykedés, félreértés, öncsalás, ábrándok, illúziók, filmbéli vagy irodalmi előképek nélkül. A viselkedésünket máig befolyásoló udvari szerelem egyidős az udvari költészettel. A szerelem *par excellence* fiktív érzemény – és ha akarjuk, márpedig többnyire ezt akarjuk, véresen komoly is egyben. A trubadúrok nem hazugok és nem őszinték. Nem igaz, hogy költeményeik konkrét nőhöz írt őszinte vallomások, ahogy az sem, hogy az udvari szerelem egy társasági játék vagy életrajzi tényektől független metafizikus eszmerendszer lett volna.

Ha nem igaz a nagy románc, amit Szilády, majd utána Eckhardt kiolvasott a Júlia-versekből, ez azt jelenti, hogy Balassi a mi fogalmaink szerint hazudott vagy érdekházasságot eredményező énstratégiát választott? Balassi stratégiája, mint tudjuk, nem is eredményezett érdekházasságot. Ami nem is csoda. Ma más a házasságtörés megítélése, de kérdés, hogy egy Losonczy Anna-korú, frissen megözvegyült asszony jó néven venné-e, ha költő kérője vagy költő barátja a nyilvánosság előtt az ő régi képzelt vagy épp valóságos viszonyukkal hencegne? Én egyetlen olyan érdekházasságot nem tudok elképzelni, ahol ez a taktika célravezető lehetne.

A fiktív házasságtörést persze már akkor sem büntették, intézi el Kőszeghy ezt egy kézlegyintéssel. De vajon tényleg nem büntették? Igaz-e, hogy a *famá*ra, a hírnevükre oly büszke kortársak *fikció* és *való* között szerelmi ügyekben a mainál élesebb különbséget tettek? Christianus Sheasaeus beszámol a kor egyik leghíresebb, kegyetlenségbe torkolló házasságtörési ügyéről, Kendi Anna haláláról. A férj a szerelmesek levélváltása révén értesül, hogy felszarvazták. Képzeljük el, hogy Kendi Anna így védekezik az őt később halálra ítélő férje előtt: ez amolyan *kitalált szerelem. Irodalmi fikció.*

Őszinte szerelem? Irodalmi stratégia? Hozományvadászat? Kőszeghy – nagyon bölcsen – egyik alternatíva mellett sem kötelezi el magát, hanem inkább azt feltételezi, hogy a fenti érzések/érdekek kibogozhatatlan egyvelege inspirál(hat)ta a Júlia-verseket. De akárhogy is, a Balassi-féle szerelmi életrajzban így is számos ellentmondás van, amelyeket sehogy sem tudunk feloldani.

Hogy történhetett, hogy Ungnad Dávid, Anna férjének unokatestvére (és annak a családnak a sarja, amely rossz viszonyt ápolt Balassi apjával) akkor is jó viszonyban marad Balassival, mikor az megírja az Annával való idill történetét? Hogy lehet, hogy Balassi utolsó művének kiadója az a Forgách Zsigmond lesz, aki Anna kezét elnyeri? Ez a két példa nemcsak azt bizonyítja, hogy Bálint és Ungnadné Losonczy Anna kapcsolata a férj életében nem jött létre – azt is bizonyítja persze –, hanem hogy milyen keveset tudunk Balassi mindennapi életéről, barátságairól, kortárs reputációjáról. Nyilván egyik férfi sem örülhetett azoknak a múltba vetített *fogadalmaknak*, amelyekkel (meglehet a költészet síkján) Anna Bálinot elhalmozta. Lehetett valami oka, hogy ebből nem lett botrány – de nem tudjuk, mi. Talán valami banális, a kortársak számára magától értetődő dolog. Ha nem így lett volna, akkor nagyobb valószínűséggel tudhatnánk, hiszen a kortársak *megírják*.

Kevés információnk van az Anna–Bálint-*történet* fogadtatásáról, ám azt talán jobban sejtjük, hogy Balassi mit gondolhatott minderről. Ő biztosan úgy hitte (és magánlevelei, a valószínűleg nászajándéknak szánt *Szép magyar komédia* előszava is ezt valószínűsíti), hogy a szép mese, a nagy ciklusban megrajzolt szerelmi történet az Annával való házasságot is előremozdítja. Sőt. Hasonlóan a Keller-novella, a *Die mißbrauchten Liebesbriefe* fiatal hősének, talán Balassi is hitte/hihette, hogy a kitalált szerelmek könnyen valóságosak lehetnek, a fikcióból a valóságba való átlépés csak elszánás és képzelőerő dolga. És nem csak a Balassi-költemények bizonyítják mindezt.

A szép magyar komédia prológusa a 16. századi magyar prózairodalom egyik legkülönösebb emléke, aminek, mint tudjuk, semmi köze nincs a *Komédia* eredetijéhez. A magyar költő, Balassi a szerelem világbirodalmáról beszél, mely az egész emberi univerzumot, még az akkor felfedezett Amerikát és Magyarországot, ezt az újsütetű szerelmi nagyhatalmat is magában foglalja. Balassi – Péter papot, Bornemisszát kiforgatva – ecseteli, hogy *„… mint merült el az magyar nemzet a szerelemben"*, hogyan lettek általánosak Magyarországon a feltétel nélküli szerelem törvényei.

Mindebből egy szó sem igaz: az udvari szerelemmel a magyar nemzet Balassi korában sem volt különösképpen elfogadó. Újra felvetődik a Losonczy Anna-kérdés. *Hazudik-e* Balassi? És ha hazudik, ha itt is stratégiát gyárt, ugyan miért teszi? A Prológus esetében ezt már nehéz lenne kézzelfogható érdekekkel magyarázni. Talán apológiát ír? De ugyan ki és mi ellen védekezik? (*A szép magyar komédiá*t valószínűleg épp a hódítás végén, a saját esküvőjén készült bemutatni.) És milyen hazug az, akit ennyire könnyű megcáfolni? Én elképzelhetőnek tartom, hogy Balassi – legalábbis amikor az előszót papírra vetette – hajlandó volt egy *ilyen* Magyarországban hinni.

Ilyen „jó lenne, ha igaz lenne" vágyképek, a realitás és fikció közötti határvonal merész átlépése, a tényeket nem tisztelő gondolkodás korábban is jellemző volt Balassira. Gondoljunk csak az életrajzíró által is naivnak ítélt karriertervekre, a költő örökös Lengyelország-nosztalgiájára, vagy akár a pataki vár könnyűnek gondolt, de botrányosra sikeredett bevételére. Véleményem szerint Balassi ízig-vérig (mindhalálig és mindenekfelett) költő volt, és egyéb életterveit, politikai ambícióit, a szerelmi forradalomban betöltött szerepét is költőként gondolta végig. Ez nem a költői ihlet szükségszerű velejárója, gondoljunk csak Zrínyi Balassiénál jóval realistább politikai ambícióira.

Hogy Balassi szerelmes volt Losonczy Annába? Ezt persze nem tudhatjuk. De ha igen, nem ez lett volna az első választás, amit érdekből kezdeményezett, de aztán oly mélyen átélt, hogy őszinte meggyőződésévé lett. Ilyen cselekedetre Kőszeghy Péter másutt maga is hoz példát. Balassi érdekből katolizált, hogy aztán a teológiát is létkérdésekként átélő, őszinte katolikusként, a jezsuiták bálványozott Hungarus Herosaként haljon meg.

Balassiból *megkerülhetetlen* a költő. Még az életrajzában is. Ez az egyik végkövetkeztetése Kőszeghy Péternek is.

Balassi Kiadó, Budapest, 2008

Toldi Éva

Doktor urak

Grecsó Krisztián Tánciskola című regényéről

Grecsó Krisztián *Tánciskola* című regénye a helykeresést állítja szövegszervező eljárásának középpontjába, amely két fontos metaforikus sor mentén bontakozik ki: a helykeresés legközvetlenebbül énkereséskénti, identitáskereséskénti jelenik meg, méghozzá materiális, testi vonatkozásában és lelki értelemben egyaránt; ezenkívül a helykeresés a jelölt, látható tér úgyszintén materiális és transzcendens változtatásaival is összefüggésben áll – ezek nyomán képződik meg a helyszín, az alföldi kisváros világának poétikája.

A szövegkezdet nagy ívű mondataival adja meg a kötet alaphangját, és azonnal megmutatja azokat a narrációs eljárásokat és motívumokat, amelyek köré a regény egésze szerveződik. A történet a főhős szülővárosában, Feketevárosban kezdődik, felütése enyhén patetikus, amit azonnal ellensúlyoz a szereplők nézőpontja, amely létrehozza az alulretorizáltság alakzatát, megteremtve a regény végig jelenlevő, enyhén ironikus atmoszféráját.

„Azon az első, igazán problémás nyári délutánon, mikor Voith József utolsó éves ügyvédbojtár először csalódott nagybátyjában, a bácsi csüggedten mustrálgatta kertjükben a szilvafákat, mert mulatságot tartottak rajtuk a lepkekabócák” – kezdődik a történet, amelyet a mindentudó elbeszélő mond el. Ez a mindentudás azonban annyiban jellegzetes, hogy időnként a szemléletmód súlypontjai átkerülnek az egyik szereplőről a másikra, a narrátor pozíciója vándorol, hol közelebb, hol távolabb kerül egy-egy szereplőtől. A narrátor hiperbolává nagyítja a magyarázatot: *„pedig ez egyáltalán nem volt tréfadolog, a szilva isteni gyümölcs, a Teremtő ajándéka”*. Majd – még ugyanazon a mondaton belül – dichotómiák sora következik, ellentétes jelentésű toposzok kerülnek egymás mellé, az elbeszélő ironikus gesztusát emelve ki: *„a pálinkafőzés nem játék, az élet játék, de a szesz nem az, az alföldi szilvapálinka a magyar lélek üzemanyaga, szilvapálinka nélküli nincs errefelé se szerelem, se ragaszkodás, az Alföld pálinka nélkül olyan, mintha a Mátrában nem volna panoráma”*.

A regény cselekménye Feketevárosban indul, majd Tótvárosban folytatódik, ahol a szegedi egyetemen frissen diplomázott jogász, a feketevárosi születésű dr. Voith József – vagy ahogyan általában említi a szöveg: doktor Jocó – nagybátyja közbenjárásával fogalmazói állást kap. A nagybácsi, Szalma Lajos biológia–testnevelés szakos tanár, ismert és befolyásos ember a kisvárosban, akit habitusa önkéntelenül is arra predesztinál, hogy az ifjú, beilleszkedéssel küszködő, de igen határozott erkölcsi elveket valló fiatalembert bevezesse a nagybetűs életbe. A tanítómestert legkevésbé ifjú tanítványának a hivatali előmenetele érdekli, annak érdekében mindent megtett, amikor az ügyészségen munkahelyet szerzett neki, sokkal inkább foglalkoztatja, hogy jó példát mutasson neki, ahogyan maga fogalmaz: *„prémium élvezetekből”*, mint amilyen a szerelmi élet, a kocsma világa és a drogok fogyasztása.

Feketeváros *„tetű kicsi hely”* – a nagybácsi szemszögéből, ezért hely- és térviszonyai is korlátozottak, de különösen emberi viszonyai bensőségesek, amit egészen testközeli metaforával érzékeltet a narrátor: *„benéznek az ember szájába, ha hagyja”*. A bizonytalan, identitását kereső ifjú azonban még mindig itt érzi magát leginkább biztonságban. Jocó a jogi egyetem befejeztével úgy látja, *„egy mindenről lecsúszott generáció tagja, személy szerint ő ebben a lemaradó évjáratban is késős típus”*. Alapvető életérzése, hogy *„későn érkezett”*, most pedig egy *„idegen, kellemetlen helyre”* készül, ahol a szenvedések netovábbja várja: Tótváros.

A kívülállás és az idegenségérzés, a különállás és a különbözés, illetve az azok felszámolására irányuló törekvés a regény egyik meghatározó momentuma. Egyetemi évei alatt irigyelte a bölcsészfiúkat, akik végigdorbézolták az évet, szeretett volna hozzájuk hasonló, felszabadult életmódot folytatni, őket mégis ellenszenves, idegen voltukban éli meg: egyrészt sóvárogva figyeli, másrészt *„hónaljszagú"*-aknak nevezi őket. Saját testiségéről sincs túlzottan jó véleménnyel: *„édesanyja alacsony termete jutott neki, nagybátyjának a válláig ért fel, nem beszélve gyarapodó pókhasáról, amelyet Lajos bácsi jóindulatúan csak a viceispánok kötelező köpcösségének nevezett. Jocó huszonhárom éves volt, enyhén kopaszodott, elöl ritkás haját érettségi óta szeszekkel, balzsamokkal kente, mindhiába"*. Viszont a másik, az egyaránt irigyelt és szégyellnivaló nagybácsi küllemét kifogástalannak látja: *„gesztenyebarna, sűrű haja az álla alá ért, és ha pofaszakállát is meghagyta, úgy nézett ki, akár egy filmszínész"*.

Nagybátyja szerint Jocóval csupán egy gond van, hogy *„hiányzik a harmadik szeme"*. Ez a kijelentés ugyan átvitt értelmű, arra vonatkozik, hogy Jocó képtelen meghallani például a kézi permetező keringő-, majd tangódallamát, de még Mozart *Requiem*je sem jut el hozzá ezen az úton, és képtelen meglátni, visszaidézni a múltat, reménytelenül földhözragadt figura, akit a fantáziája nem röpít misztikus magasságokba és távolságokra. Ez a szem azonban korántsincs valamiféle elvonatkoztatott helyen, az a bizonyos harmadik szem *„a gyomorból, a máj és a lélek mellől néz kifelé…"*

A *„harmadik szem"* aktivizálásának színtere pedig többnyire a Pedróhoz címzett kocsma, ahol a nagybácsi drogos randevúkat szervez az ördöggel; halálutazásokat, víziókat vált ki. A helyek metaforikus összekapcsolódása, külső és belső tér egymásra vetülése, test és lélek összhangja, a női attribútumokkal rendelkező víz és a férfiasság színterének ötvöződése valósul meg e helyen: *„a víz olyan, mint a kocsma, megnyitja az ember száját és lelkét, ott majd el tudja képzelni, mi történt"*. *„Tótvárossal kapcsolatban Jocó minden balsejtelme igazolódni látszott. Egy középváros, ahol nem érdemes élni, mert olyan konokul zártak az emberek, akár egy faluban; de a magány, a förtelmes egyedüllét úgy is lehet rossz, ahogy egy nagyvárosban. A kocsma mindezek előképe… (…) A Pedró olyan volt, mint Tótváros, de metaforáról szó sem lehetett, a kocsma inkább megszemélyesítette, konkrétan kiadta ezt a megyeközponttá lett, terebélyes szlovák falut."* A regény nyelvének plasztikussága következtében ugyanarra a narrációs szintre kerül a faktográfiai hitelességgel megjelenített, markáns szociografikus környezetrajz, amelyhez tematikusan a főhős idegenségérzete, lelkifurdalása, beilleszkedési törekvése illeszkedik, valamint a metaforikus beszéd és a víziók tapasztalaton túli, szürreális megjelenítése. A narrátor nézőpontváltásai, a közelítések és távolodások viszont a szöveg prózaritmusának egységét biztosítják.

A regénynek részletesen taglalt szerelemfilozófiája is az identitáskereséssel van összefüggésben, és Jocónak egy cigány lánnyal való első szerelmi kalandjával kezdődik, s tart a tudatos választásig, a rokkantkocsis lánnyal való nyílt színi táncig, felnőtté éréséig. A testiség révén idegen kultúrák is megjelennek a szövegben, az azokhoz való erkölcsi, közérzeti viszonyulás is végigvonul a történeten, egyfajta interkulturális kontextusba ágyazva a regényt. Bizonyára az sem véletlen, hogy a magát idegennek tartó, kitaszítottnak érző Jocó éppen egy szintén kitaszítottnak és idegennek látszó, tolókocsis lány mellett érzi úgy, hogy révbe ért.

Egy másik szálon viszont a nagybácsinak a testiséggel kapcsolatos történetei „futnak". Szalma Lajosnak ugyanis sok hóbortja mellett a legfőbb foglalatossága nők sokaságának meghódítása. Ennek megfelelően alakul mindenkori világlátása, egész világképe, számára test és táj csupán erotikus összefüggéseiben szemlélhető: *„Szalma Lajos a távolba nézett, ahol a Tiszán túl, a kékre festett, feloldódott, kietlen rónaságon a szegedi kendergyár bálái kuporogtak egymáson, minta titokban párosodni szeretnének, és akárha látta volna, hogy már azok is eggyé lettek a levegővel, vagy mintha tudni lehetett volna, mi minden történik e pillanatban a békák vérével megjelölt, egy tömbbé lett magyar pusztában."* A magyar puszta mint állandó szókapcsolat ironikus hangvételt biztosít a regénynek, a jelentésalakításba bevonja a kulturális toposzokat is.

Nem véletlen tehát, hogy a legfontosabb testszinekdoché éppen a szív, méghozzá kinagyítva, országos méretűvé téve jelentésrétegeit: *„Lajos bácsi szerint persze a telek éppen olyan izgalmasak a szívnek, olyankor fűtenek a kupéban, és az utast hamar elnyomja az álom, a szív pedig végre fölszabadul, nem gátolja a tudat, mert a szív nagyon is tudja, hogyan lehet bealudni és megálmodni Magyarországot. Szalma Lajos ekkor azt mondta, hogy a világon a legszebb dolog megálmodni Magyarországot, ő Hajdúszoboszlótól Debrecenig savanyú almával szokott álmodni, a Hajdúságban sárga almácskák gurulnak a szálkás faládákból kifelé, és van más: a Hortobágyon sohasem mély az álom, de mindig illatos. Gyoma és Mezőtúr között istenien lehet szunyókálni, ha ott álmodik, női öleket lát, Mezőtúrnál bele is túrhatja a fejét, ha nem kiabál nagyon tolakodóan a vasúti szignál, és ha még az állomáson várakozva is szabadon tudja hagyni a szívét, akkor az is megtörténik. A kupé és a vagon erotikus zóna, a finoman rezgő, mocorgó műbőr ülés a leghidegebb asszonyt is felbirizgálja, és mikor pironkodva kiindulnak, azzal a finom, de nem tudatos elhatározással, hogy néhány eltévedt simítással*

könnyítenek magukon, akkor kell a gáláns férfinak felajánlani szolgálatait, és segíteni kioldani a feszültség görcsös csomóját. No, de ez már nem a szív ügye. Jocó ellenkezett, mert miféle megálmodás ez, hogyhogy Lajos bácsi Mezőtúrnál párzana, a vasúti vonalaknak semmi köze a tudatalattihoz. Ezen a mondaton Szalma Lajos elgondolkodott, Jocónak ezek szerint még mindig zárva van minden harmadik szeme. (…) Szalma Lajos alföldkutató és vasúttörténész, viccelődött magában Jocó, de közben a nagybátyja már arról mesélt, hogy Szeged és Kistelek között a híres szatymazi kakasviadalról álmodik a szív, Miskolc Tiszai pályaudvaron pedig arra ébred, hogy valami híres embert szólongatnak a hangosbemondóban, és nem is véletlen, mert ott véget ér a haza-álmodás, annál északabbra már kassai polgárokat, meg történelmit, Nagymagyarországot lehet álmodni, de azzal meg vigyázni kell, mert oda fej kell, nem szív…"

Szimbolikus az is, ahogyan először pillantja meg Nagymagyarországot egy cigánytelepen levő málló vakolatú ház falán: *„A sínen túl a temető van, a bútorgyár telepei, valamint ki tudja, mire használt, gyanús tavai, és ott van a cigánypárizs. A vasútállomáson várakozók a putrikra látnak, szemben egy másik idő telik, egy idegen kultúra évszázadai folytatódnak, az intercityhez csatlakozó járat utasai pányvára kötött, legelésző gebéket, és egy szál trikóban szaladgáló, meztelen fenekű purdékat látnak, a falakról mállik a vakolat, és a vályog kirajzolja Nagymagyarországot, ami mennyország, meg a kicsit is, ami nem, és talán Indiát, a távoli, sosem látott őshazát."*

A távoli tájak és eltűnt vidékek iránti nosztalgia a mítosz természetes táptalaja. Egy archaikus mitikus-kozmogonikus szemléletben az emberi világ egy horizontális antropocentrikus rendszer, amelyben a tér határai egybeesnek az ember által birtokba vett világ határaival. *„A saját világ az egyetlen emberi világ, az ezzel szembenálló idegen világ a nem-világ, a káosz. A két világ (…) egy dichotomikus oppozíciórendszerrel jellemezhető, amelynek legfontosabb tagjai: saját–idegen, ismerős–ismeretlen, bent–kint, centrum–periféria, emberi–természetfeletti/halotti, rendezett–kaotikus, kultúra–natúra."* (Pócs Éva: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* L'Harmattan, Budapest, 2002. 52. l.)

A hely meghatározása test és lélek dichotómiájára épül, amely metaforikus összefüggésben van a szerelemmel, és a testiség következtében a férfi–nő oppozícióban nyeri el jelentését. A természet és a női princípium összetartozásának ősi kulturális hagyományai vannak. A regény szövegében valójában nem játszódik le más, mint az a folyamat, amelynek során a természetről az urbánus világra tevődik át a nőiség képzetköre: *„A városoknak nemcsak lelkük van, mint a korpás szakállú szakértők mondják, de testük is, fölfedezni, megízlelni, megsimogatni való fizikumuk. Van hely, ahol csiklandósak, másutt meg előfordul, hogy feltűnően jólesik nekik a törődés. A gyöngédebb városok leheletfinom puszikat szeretnek a nyakukba, ilyenkor végigszalad a gerincükön a hideg, rohan a libabőr le a széles csípőig, és miközben diszkréten sóhajtanak, maguk is elpirulnak az elárult vágyakozástól. Vannak sokkal közönségesebb és nyíltabb helyek is, elsősorban az Alföldön, errefelé olyan városokat találni, amelyek az erős markot és a férfias mozdulatokat szeretik, ha ölelés közben a fenekükre sóznak, ezek a helyek sokkal könnyebben kitárják magukat, odaadják csecsük, ölük, szájuk, sőt minden járatukat, ám ez mégsem jelent feltétlen odaadást."*

Az urbánus világ is a szexus jelentésmezejében nyer értelmet. Minthogy a regény a fejlődésregény műfaji jellegzetességeit mutatja, maguk a városok is egyfajta „fejlődésen" mennek keresztül, a nők nemi éréséhez hasonlítható változásukban írhatók le érzékletesen, testi „valójuk" leírása a női kor- és szerepmintáknak feleltethetők meg: *„Az Alföldön asszonyok a városok, nem kamaszlányok, mint a Dunántúlon. Tata például serdülő lány, aki egyszer már fiú elé guggolt ijedtében, rettegve tőle, hogy ha semmiben sem enged, elhagyja az udvarlója. De a teste érintetlen. Feketeváros asszony, két gyerekkel és elnyűtt keblekkel, Tótváros pedig szikár, apró testű, mégis dús mellű anya, aki ha haragszik, úgy a combja közé szorít, hogy megakad benned a szusz. Tótváros teker a biciklijével a legnagyobb télben is, mikor Székesfehérvárnak lefagyna a fél arca a hidegben, oldalt két nejlonszatyor: akciós étel és tisztítószer. Tótváros nem röstell a gimnazista gyerekével tanulni, bár kikérdezés közben elalszik, és a férjének is úgy adja oda magát, mintha nem is ő lenne az, mintha a lelke mindig tükör előtt állna, vagy néhány méterrel maga felett repülne, amikor a kíntól széthúzott szájjal teker a februári fagyban, és közben kívülről figyeli magát."*

Nyilvánvalóvá válik: Szalma Lajos nemcsak a nőket, a városokat is meg akarja hódítani. Test és tér centrális funkciójának itt metaforikus értelme van, és összefüggésben áll a transzcendens hatalmak állandó jelenlétével is. A regény ily módon mitikussá teszi a cselekmény terét, amelynek nemcsak erotikus vonatkozásai vannak, hanem az érzékelés többféle formáját is magukban hordozzák: a szaglást, amikor a tájegységekhez illatok rendelődnek, országos méretűvé növekednek, az ízlelést pedig a kulináris szokások ecsetelése során, amelyek néhány jelenetben valóságos rituális bekebelezésbe csapnak át: a hajnali tejfölös-sajtos lángost a falu szépasszonyától Jocó és nagybátyja mint Krisztus testét veszi magához, az egyik vízióban pedig fiatal lányok kannibálként lakmároznak Szalma Lajos testéből.

Ebben a világképben a főhőst a táj, az évszakok változása ébreszti rá önmagára, és ilyenkor a fenségesség aurája vonja be a leírást: *„Kegyelmes, édes ősz volt, és ő gyerekfejjel megérezte, hogy van, hogy*

létezik." A térvesztés, térbizonytalanság pedig testvesztéshez, végső soron identitásvesztéshez, önelvesztéshez vezet: *„Mielőtt eltűnt kedvenc utcájában, mindig visszanézett, és átjárta a fontosság érzése, a centrum biztonságot adott, és ő ott úgy érezte magát, mint egy védett odúban, mert jelölt, látható térben volt, volt valahol, nem satírozták le a térképről, mint most. Itt nem vagyok látható, gondolta. Magára nézett, a lábszárára, mintha valóban láthatatlan lenne, a környezet elnyelné, a puszta utolsó városa egy fekete lyuk, egy éhező égitest, a pusztába évszázadok óta elbújni és meghalni járnak az emberek, a nem létezés és a nem tudás hajthatatlan irgalma ez…"* A térviszonyok mitikusságának kialakításában pedig szerepet játszik a bódító szerek alkalmazása is, a kocsmai italozástól a drogfogyasztáson át. A mitikus világkép szerves része lesz a bódult víziók ábrázolása, a világ természetes jellemzője ugyanis, hogy démonok, szellemek lakóhelye legyen, s az ördöggel való Adrian Leverkühn-i–fausti találkozás is az e világinak a földöntúli világgal való természetes kapcsolataként, a transzcendens világlátás részeként tematizálódik.

A regénynek jó néhány intertextuális vonatkozását lehetne kimutatni. A szerző maga árulja el, hogy vannak benne Bereményi Géza-, Albert Camus-, Csukás István-, Miguel de Cervantes-, Darvasi László-, Esterházy Péter-, Kardos G. György-, Krúdy Gyula-, Lénárd Sándor-, Arundhati Roy-, Móricz Zsigmond-, Nádasdy Ádám-, Szabó Magda-, Szophoklész-, Lev Tolsztoj- és Vámos Miklós-utalások. Torzított formában Thomas Mann *Doktor Faustus* című regényéből is használt mondatokat. Talányos, hogy miért nem említi meg Mikszáth Kálmánt vagy Kosztolányi Dezsőt, hiszen Tótváros neve és légköre Sárszegre emlékeztet, a főhős pedig feketevárosi születésű, s ebben igazán nem nehéz a Mikszáth-regénycímre, *A fekete város*ra asszociálni, főként, hogy az elbeszélés némely szöveghelye modalitásbeli és tartalmi hasonlóságokat is mutat: *„Történetünk idején még ott állottunk, hogy az alföldi síkságokra nem nagyon vágyakozott senki. A jó bácskai és békési föld nem háborgatta a földművelő és birtokososztály álmait. Mocsaras hely volt az Alföld nagy részben, tele veszedelmes miazmákkal – olvashatjuk a* Fekete város*ban. Ez volt az oka, hogy az akkori gazda nem a torontáli földet emlegette, ha valami nagyot akart mondani, hanem a rimaszombati határról mesélt, ahol háromszor kaszálják a füvet évenkint, s ahol a káposzta olyan nagyra nő a Rima partján, mint egy rocska. Azután Nyitra megyében emlegetett némely kövér földeket. Tokaj szőleiről legendák szálltak szerte az országban. Hevesben a dinnye dolgában jeleskedik a föld. De hát ez mind kismiska a lőcsei földekhez képest. Mert hát a lőcsei földben terem a világ legjobb és legnagyobb szemű borsója. Egy kilós földdarabból egy egész kis vagyont bír a lőcsei szász kihozni. Az aztán a föld! Abból volna jó egy olyan darab, aminőt egy jólábú ember egy félnap körüljár. De egy sánta emberébe is bele lehetne nyugodni."*

A regény legfontosabb intertextuális-interkulturális vonatkozása mindenképpen az Alföld-párbeszédhez köthető, amely a szövegben egyetemes szimbólummá terebélyesedett, az irodalmi hagyományhoz való viszonyulást mutatja, s a törekvést ennek a jellegzetes toposznak az átírására, felülírására. A szöveg az Alföld-képzetet megfosztja a romantika pátoszától és fenségességétől, és a *„magyar Ugar"* jelentésével ruházza fel. Centrum és periféria, vidék és központ ellentétét érzékelteti: *„Szalma Lajos (…) úgy gondolta, huzamosabb ideig sehol sem érdemes élni, bázisnak, nullapontnak a kietlen róna, a végtelenség az igazi, mert ide nem jön sem erő, sem jutalom, ahogyan kérdő és sóvárgó tekintet sem, itt az újdonságok az idegenek újdonságai, az új idők vendégek, és úgy mennek el, ahogyan jöttek. Van itt valami szagos, lucskos, könyörtelen állandóság, ami bezárja és megemészti azokat, akik nem menekültek el, és alattomosan provinciálissá zülleszti őket. Az alföldi kisszerűség fertőz, mint egy sokáig lappangó kór, a nyitott és tájékozott embereket látogatja, serkéket hagy, akár a tetvek, aztán éppen úgy kerül napvilágra, mint a tetvesség az iskolában, ostobán, a baráti közösség előtt, mikor a legkevésbé számít rá, és talán elbizakodott is. A beszűkülés a gondozott lelkeket szereti, azokét, akik kitekintenek, küzdenek, olvasnak, színházba és moziba járnak, néha még a fővárosba is."* A morális ítéletek azonban nem fedik el, hogy a szöveg – megszemélyesítéseivel, a táj- és testmetaforát egymásra vetítő hálójával – úgyszintén mitikus aurát kölcsönöz a tájegységnek.

Van ennek a nevelődési-fejlődési regénynek még egy elhanyagolhatatlan eleme: a táj-, pontosabban természetleírás. A természet, bár nem függetleníthető a narrátor jelenlététől, így nem az *„emberi kontextuson kívül"* (Nemes Péter: *Az ökokritika rövid története*. In: Helikon. 2007. 3. sz. 347. l.) helyezkedik el, mégis gyakran természetes ritmusát mutatja, s nem jelent többet, mint ami. Érvényes rá Robert Kern megállapítása, miszerint létezik olyan irodalmi reprezentáció, amelynek során környezeti vonatkozású szövegek megkísérlik visszaállítani a természet tárgyi világát. Ezek a szövegek megkövetelik az ökológai olvasást, mely nem más, mint az, hogy „az irodalmi kánon" megnyílik *„a természetleírások és mind a történeti, mind a mai földrajzi terek irodalmának szélesebb köre előtt"* (Robert Kern: *Ökokritika – Mire való voltaképpen?* In: Helikon. 2007. 3. sz. 362. l.). Megvalósítható lenne a regény szigorúbban vett ökokritikai olvasata, persze azzal a megszorítással, hogy a mai természetleírás nem térhet vissza naivan egy korábbi narratíva alkalmazásához, az irónia elemei gyakran kiküszöbölhetetlenek, következésképpen a civilizáció korszerű eszközei megjelennek a tájban: *„És mintha a természet sem akarta volna alávetni magát a kötelező körforgásnak: az akác, a nyár, a tölgy őrizte lombját, a fű ismét kizöldellt,*

sárgálló pitypangok dugták ki a fejüket, és a bolondul jött tavaszban zümmögtek az önkormányzat benzines fűkaszái, mint megannyi feléledt dongó." Kétségtelen azonban, hogy ilyen kompozíciós szempontokat is felfedezhetünk a regényben. Akkor történik meg a legvéresebb tragédia, Jocó apjának halála – aki véletlen baleset folytán a kezében levő kaszával akkorát suhintott, hogy levágta a saját fejét –, amikor a természet rendjébe beavatkoznak. Jocó apja ugyanis a táj szellemétől idegen tevékenységet hajt végre: struccfarmot alapít, s ez az excesszus vetíti előre végzetét.

A hely jelentése a regényben tehát többértelmű, egyrészt metaforikus, és a narrátor lelkiállapotáról, metafizikai és társadalomban elfoglalt, közérzetétől sem független helyzetéről szól, részt vesz egy kulturális-topográfiai diskurzusban, valamint egyaránt jelöli a természetet és a tájban található épületeket és épületegyütteseket, és nagyobb földrajzi objektumokat, falvakat és városokat, amelyek elhelyezhetők egy földrajzi térképen.

A regény egy hangsúlyozott topográfiai diskurzust is érvényesít, amely főként valós földrajzi nevek mentén alakul ki – kivételként Feketevárost már említettük, és Tótvárost is hozzávehetjük. A teljesség igénye nélkül soroljuk tovább azokat a földrajzi neveket, amelyeket mint referenciateremtő elemeket regisztrál az olvasó: Viharsarok, Szeged, Tisza, Margitsziget, Szentendre, Tisza-part, Körös, Pest, Kárpát-medence, Dunántúl, Tata, Székesfehérvár, Mindszent, Kassa, Berlin, Csorvás, Toscana, Olaszország, Alpok, Szicília, Győr, Románia, Gyula, Kecskemét, Doboz, Hajdúszoboszló, Debrecen, Gyoma, Mezőtúr, Cegléd, Miskolc, Szolnok, Villány, Vésztő, Balkán, Csepel, Bihar, Tátra, Sarkad, Méhkerék, Arad, Ukrajna, Kiskunfélegyháza, Balaton-Felvidék, Fekete-tenger, Duna, Vaskapu, Nagyvárad, Kolozsvár, Szentes…

A narrátor ezzel kijelöli szövegének határait. Olyan térkép rajzolódik ki, amelynek kétségkívül vannak irodalmi előképekkel rendelkező, kulturális meghatározottságú elemei, fiktív terei, nevei. A fiktív terek nem a referencializálható terek mimetikus ábrázolatai, még akkor sem, ha olyan helyekről van szó, amelyek a valóságban is léteznek, hiszen az elbeszélői eszközök arra irányulnak, hogy a létezőt a regényben relokalizálják, újraértelmezzék, imaginárius tegyék. Mindez azonban nem homályosítja el azt a tényt, hogy a regény térképek sorát rajzolja ki, kisvárosok terei, utcái, középületei jelennek meg rajtuk. A szereplők néha térkép segítségével tájékozódnak; falvak és városok, hegyek és folyók húzódnak meg ezen a rajzolaton. A regény az interdiszciplinaritás talaján, a narratopoétikától eltávolodva, abból kifelé mutatva, a térképen kartográfiailag is kijelölhető pontokat hoz létre, egyfajta irodalmi geográfiai értelmezésnek is keretet biztosítva. A gesztus pedig a nagy földrajzi felfedezések korát is emlékezetünkbe idézi, mintha bizony újra és újra fel kellene fedezni egész földrészeket, föl kellene mérni a világot, rá kellene rajzolni a térképre falvakat és városokat, meg kellene húzni a meghódítandó világ határait.

(Magvető, 2008)

Katona koszorúi

Versválogatás. Szerkesztette: Bajtai Mária

Negyvenkét versből font öt koszorút Bajtai Mária a Bánk bán költőjének emlékezetére. Az első: *Katona Kecskeméten*, Rónay György azonos című versével kezdődik. A drámairói pályáról csalódottan lemondó és kecskeméti ügyészként elmagányosodó Katonát tizenhatan idézik. Sorsát leginkább az alkotók közösségéből valamiképpen kiszakadt költők élték át, erdélyiek: Áprily Lajos, Jánosházy György, Lázáry René Sándor (Kovács András Ferenc), Lászlóffy Csaba, a szegedi magányos: Juhász Gyula és a kecskeméti Sántha György.

A második koszorú: *Bánk bán szelleme*. Az elején néhány szakasz Valkai András 16. századi krónikájából. Azért kerülhetett ide, mert az utókor érdeklődését a Bánk bán históriáját elbeszélő régi versezet iránt Katona drámája keltette fel. Garay János, Petőfi Sándor és más 19. és 20. századi költők Bánk bánját már Katona drámája ihlette. Kiválik közülük Reményik Sándornak a nagyúr sorsát továbbgondoló költeménye: *Bánk bán utolsó monológja.* A méltóságát, becsületét, asszonyát elveszített Bánk zarándokként az általa meggyilkolt királyné leányához, Szent Erzsébethez indul: *„Tenálad várja Bánkot becsület, / Peturt szabadság, Ottót irgalom, / Tenálad fehérítik új ruháját / A bemocskolt köntösű Melindának, / Tenálad minden elbukottra várnak."*

A harmadik koszorú: *Az örök Petur.* Három költemény a két háború közötti időből. Mindegyikben színezi a peturi indulatot az ország megcsonkítása miatti fájdalom. *„Visongó, véres vércsemúltunk / Kínzón rianjon mindnyájunk szívébe / Kik a világzajlásban rászorultunk / E Csonkahon széttört, ingó jegére."* (Sántha György)

A következő: *Az örök Tiborc.* Négy kecskeméti költő verse: Váry Istváné és Sántha Györgyé a két háború között, Antalfy Istváné és Buda Ferencé 2005-ben íródott. Egy-egy idézet érzékeltetheti, hogy csaknem évszázadnyi idő alatt mit sem változott a paraszti sors. *„Szép céljainkat mind szétravaszkodják, / A magyarokat csak csalják, csapolják"* (Sántha György); *„Fura egy fordított világ ez; / az lesz vátesz, aki lóvá tesz"* (Buda Ferenc).

Katona József emlékezete az ötödik koszorú. Évfordulókra, pályázatokra írt szokványos ünnepi ódák meg Sántha György szép szonettje után két vers a lírikus Katonát idézi fel: Rónay Györgyé *(Dunaparti elégia)* és Dobozi Eszteré *(Volt idő)*. Irodalomtörténészekkel közel egy időben költők is fölfedezték a lírikus Katonát. Gépírásos szöveg hasonmásaként is fölhívja magára a figyelmet Juhász Ferenc ihletett szavú bevezetője Illyés Gyula Bánk bán-átigazításához. A következő versek: Pintér Lajosé, Buda Ferencé, Vörös Józsefé, Antalfy Istváné tömörségükkel jólesően különböznek az e ciklus elején található öblös hangú ódáktól. (Buda itt sem feledkezik meg Tiborcról: *„Petur, Bánk, Gertrud – drámahősök. / Ám Tiborcnak az új ezredév határán / örökösei itt sereglenek.")*

A költeményeket a kötetben a Katonáról írott versek szerzőinek hatvanhét nevet tartalmazó jegyzéke követi. Közülük harmincnégytől található vers a gyűjteményben. Jó lett volna az ő nevüket kiemelni és utalni arra, hogy a következő Jegyzetekben lesz róluk szó, és csak a többiekről kell megnézni Lisztes László Katona-bibliográfiáját. Még jobb lett volna közölni versüknek a bibliográfiából kikereshető címét.

Nehéz eldönteni, vajon Katona koszorújába fonhatók-e a művéhez csak lazán, áttételesen kapcsolódó versek, mint például Adytól a *Csillagos vén csatalovak* a „bánkbáni óra" említése miatt, vagy Erdélyi Józseftől a külvárosi munkásról szóló *Tiborc a villamoson.* Hasonlók bizonyára szép számmal találhatók. Köszönet a kötet összeállítójának, hogy ezen is elgondolkodtat bennünket.

Emelik a könyv értékét Tavaszy Noémi linómetszetei és Katona öt arcképe a borítókon. Nem feledkezhetünk el a szövegeket gondozó Pintérné Major Éva munkájáról sem: neki kellett eldöntenie, a régebbi szövegek nyelvi, helyesírási sajátosságaiból mit volt érdemes megőrizni.

(Kecskemét, 2007)

Orosz László

Kocsmatörténetek

Cserna-Szabó András – Darida Benedek: Jaj a legyőzötteknek, avagy süssünk-főzzünk másnaposan

Sokféle kategóriában lehet díjazott az előttünk fekvő kötet. Az ötletért mindjárt tízből tíz, nem mintha a téma most kerülne elő először, és formáját tekintve sem első ízben kombinálnak receptkötetet kultúrtörténeti érdekességekkel. Az elődöket méltóképp emlegeti, idézi meg a szerzőpáros, afféle tisztelgő szöveggyűjteményt állítva össze anekdotáikból, mottóként felelevenített szellemes mondásaikból. A még mindig nem túl szokványos kötetméret és formátum, a puha fedél, a színek mind megelőlegezik a belső illusztrációgazdagságát, a szerkezet izgalmas és egyben tudatos átgondoltságát. Feltűnővé teszi a könyvet mint terméket a hátsó borító fiktív ajánlósora, a belsejébe rejtett ajándék – a maga kihívó címkéjével, még a nagyon apró betűs, a tartalomjegyzéket megelőző oldalon a kiadói adatok közé csúsztatott felelősséghárító gesztus is ezt a szándékot szolgálhatja.

Azt hiszem, a témához való hozzáállással sem lehet sok gondja az olvasónak, a szerzők lelkesen, megértően és tapintatosan, és ami itt alapkövetelmény: bennfentesen tárgyalják az evés és ivás, a felszabadult és így hosszúra nyúlt italozás különböző fokozatait, majd mindennek fő következményét a másnapi beteg ébredést és annak lehetséges gyógymódjait. Hogy strukturálják eszmefuttatásukat, egyfajta kronológiai rendet követnek, és hogy mégse monoton korszakváltakozás fűzze össze az egyes fejezeteket, sajátos háborús motívumrendszert használnak, l. a cím első fele: *Jaj a legyőzötteknek*. Harc a kísértéssel (annak minden előforduló megnyilvánulásával), harc a bőséggel és mennyiséggel, a mértéktelenséggel és az igazi harc a másnapossággal. Recepteket kínálnak, túlélési technikákat, és ami talán a legtöbbet segíthet: közös mítoszokat, példákat, tanulságokat, panorámáját annak, ki mindenkivel esett már meg ugyanez vagy hasonló történet. Sajnos a bevezetőben felvázolt tematikus háló, a működtetni tervezett metafora, szinonima és ellentétrendszer (ilyen többek között a mámorral, bódulattal való egybevetés vagy inkább kontrasztképzés) a szöveg további részében nem kerül elő.

A hivatkozott történetek garanciák a lábadozó szórakoztatására: Krúdy, Hašek, Temesi stb. A kontextus, amelybe kerülnek, ellenben kevésbé. Oldott, könnyed közeget érdemes teremteni a kocsma- és másnaposság-történeteknek, fel kell festeni azt a miliőt, amelybe barátok vagy épp ismeretlenek kerülnek alkoholfogyasztás közben, majd után, olyat, ahol nem kell fegyelmezetten viselkedni, megválogatni a kifejezéseket, lehet harsánynak és frivolnak lenni. Természetes hát, hogy át lehet lépni még az ismeretterjesztő, sztorizgatós művelődéstörténeti munkák lazább stílusán is, ha ez megy, ha ez hiteles, ha könnyedén megeleveníthető, hogy két vagy több jó barát nosztalgiázik, bölcselkedik a poharai mellett.

Jó néhány oldal után azonban arról győződhetünk meg, hogy inkább a felesleges népművelés és a vállveregetős erőltetett viccelődés uralja a szöveget – szerencsére csak egy pontig. De addig az elviselhetetlenségig fokozódik a stílusidegen elemek száma.

A jó kocsmadumákhoz ismételjük meg: kiforrott stílus és hitelesség kell, az ilyen szövegek fő jellemzője a kíméletlen szókimondás, a frappáns keménység, amely minden erejét elveszti, ha infantilis gügyögéssel keveredik, egyáltalán már akkor, ha nem marad koherens, homogén. Nem engedhető meg néhány bekezdésnyi távolságban a *„políroztak kicsinyt a sztori 1.0-s változatán”* (28.) és a *„Dolfi [Hitler] notórius absztinens és vega volt”* (29.) típusú szövegszövés. Számomra fárasztó és cél nélküli a történelmi személyek és írók (pl. Hamvas esetében *Bélánk*) gyermeteg becézése és talán az igeképzést sem kellene túlságosan erőltetni (*népnyúzták*). Jelzőhasználatát, a kreált rövidítéseket sem merésznek, sem viccesnek nem találom a legtöbb esetben (*„vérkomoly történetíró, november 7-re időzítette halinapját”*). Ráadásul azért, hogy a szöveg változatos legyen, többféle szinonimát kellett találni a másnaposságra és az ivásra is, ez utóbbinál mind közül a *cefrézés*t látom több okból is elhibázottnak (a 210–212. oldalakon igen sűrű a kifejezés előfordulása).

Eljutunk arra a pontra, hogy nem a beszélő kompetenciáját kérdőjelezzük meg, hanem elgondolkodunk, mégis ki lehet a hallgatóság, kit akar megnevettetni, kit akar tájékoztatni például a *„Suetonius nevű igen jelentős pletykafészek”* sorral. Akármilyen befogadói réteget képzelek el, azok vagy feleslegesen tiszteletlenkedőnek vagy gagyinak, cikinek titulálhatják ezt a vérszegény humorizálást, amelyet bármikor felülmúl innovatív nyelvhasználatban például az index.hu NST rovatának akármelyik hozzászólója.

Úgy vagyok vele, ha nem tetszik valaki szövege egy asztalnál (ahonnan nem állhatok fel), még érzékenyebben reagálok a tartalmi tévedéseire,

hibáira. Olcsó fogás ekképp megfejteni, miért éppen Kádár került hatalomra 1956-ban – persze, hogy Hruscsov másnaposan döntötte el. („*Majd Nyikita visszarepült Moszkvába, s másnap (!) döntötte el véglegesen, hogy balsors tépte, sokat szopott nemzetünket János bácsi karjai közé taszajtja*" (30.). A tárgyi tévedésekre, de még a pontatlanságokra sincs mentség egy kultúrtörténeti bemutatásra szolgáló kötetben, találunk sajnos ilyet a 42–43. és a 95. oldalakon.

Hosszasan lehetne még a példákat sorolni (a Nagy Sándorról szóló rész kirívóan közönséges és amatőr – kiemelném a „*leprázta*", „*a hülyéje*", „*nyughatatlan haver*" kifejezéseket), de meglepően üdítő és precíz fejezet következik az „*Első epizodikus elmélkedéssel" – A nőkről*, és innen egyenletesen emelkedik a könyv színvonala. *Az angol ópiumevő és az isteni élvezet mélye* (azért valljuk be, a cím nem az igazi) rész példásan bánik a betétszövegekkel; az Újházy-tyúkhúsleves köré kerekített leírás pedig olyan finom és költői, annyira mentes a bizalmaskodó hangnemtől, mintha tényleg egy másik kéz , *a* másik kéz vette volna át a tollat. Az Újházy-fröccs definíciója pedig mindenképpen régiónk kollektív emlékezetének és általános műveltségének része kell legyen.

A mottóválasztások győznek meg igazán, hogy sem stílus, sem humor híján nincs a szerzőpáros, a számtalan kávéház-meghatározás közül például sikerült hozni egy kevésbé ismert, ám annál frappánsabb verziót: „*A kávéház azért nagyszerű hely, mert az ember nincs otthon, de mégsincs szabad levegőn*" (Peter Altenberg).

Hazánkban a gonzó-újságírás mogulja, HST szövegelése injekciózott be meghatározó médiumokat, így pl. a *Magyar Narancs*ot, a már emlegetett index.hu-t; a róla szóló fejezet szerencsére szakértői hozzáállásról tanúskodik (kivéve a „*Hunter megírt egy zseniális, pár jó és pár szar könyvet [példának okáért a* Rumnapló *szinte olvashatatlanul pocsék!]"* minősítést – 163.). Fantasztikusan jó átkötésnek tartom a Hrabal-fejezetben Erdély Miklósról írtakat: *„A hrabali mágikus katzenjammerológiát ő csiszolja tökéletesre, mikor kidolgozza a* szelíd másnaposság *elméletét"* (179).

A kötet dekorációja értékes és izgalmas, nagyszerű fotókat és különböző típusú vendéglátó egységekben fellelhető plakátokat válogattak ide, olyan unikumokkal mint pl. a Švejk-levescsésze vagy a szentesi postabélyegzővel ellátott Rejtőbélyeg (melyen kár, hogy nincs évszám).

Cserna-Szabó András és Darida Benedek könyvének készülőben van egy remake-je, ha ez még több grafikával, fotóval és recepttel bővített színesebb kötetet jelent, akkor támogatandó vállalkozás, de a legkellemesebb talán mégis az lenne, ha a másnaposságot megelőző aktus gyakorlati terepén szereznénk mindannyian egyre nagyobb jártasságot.

Molnár Zsuzsa

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Sziládi Üzem

axel springer SZILÁDY

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.